

Jennifer Hobbins

Samhälle, individ och ansvar

En studie om synen
på arbetslöshet

Samhälle, individ och ansvar

En studie om synen på arbetslöshet

Jennifer Hobbins

Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap

Arbetsvetenskap

DOKTORSAVHANDLING | Karlstad University Studies | 2016:12

Samhälle, individ och ansvar

En studie om synen på arbetslöshet

Jennifer Hobbins

Samhälle, individ och ansvar - En studie om synen på arbetslöshet

Jennifer Hobbins

DOKTORSAVHANDLING

Karlstad University Studies | 2016:12

urn:nbn:se:kau:diva-40589

ISSN 1403-8099

ISBN 978-91-7063-691-2

© Författaren

Distribution:
Karlstads universitet
Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap
Handelshögskolan
651 88 Karlstad
054 700 10 00

Tryck: Universitetstryckeriet, Karlstad 2016

WWW.KAU.SE

Förord

Nu är det gjort. Jag har skrivit en avhandling.

Tiden som doktorand har varit präglad av motsatser och har pendlat mellan ångest och eufori, mellan skratt och gråt, mellan mer stress och mindre stress, och mellan ensamhet och gemenskap. Mer sällan har det varit lagom, och aldrig har jag känt mig likgiltig, varken inför min tillvaro som doktorand eller inför mitt avhandlingsämne. Denna period i mitt liv har varit intressant, frustrerande, rolig och deprimerande; ibland en av dessa saker, ibland allt på en gång.

Under årens lopp har många människor på olika sätt bidragit till att mitt arbete med avhandlingen och min tid som doktorand varit så lärorik. Allra först vill jag rikta ett varmt tack till de personer som låtit mig intervjua dem. Era berättelser om känslor, reflektioner och erfarenheter av arbetslöshet har inte bara gjort den här avhandlingen möjlig, utan också berikat och berört mig.

Många människor har bidragit till att forma min tid som doktorand. Mina handledare har haft en stor betydelse för min forskarutbildning och arbetet med min avhandling. Birgitta Eriksson har varit min huvudhandledare, projektledare och chef, och har bidragit med alltifrån mentorskap och stöttning till tomatplantor och handkräm. Framförallt vill jag tacka dig för allt förtroende och all frihet du har gett mig i mitt avhandlingsskrivande. Patrik Larsson kom in som handledare i ett senare skede och bidragit med kloka idéer och struktur. Jonas Axelsson har delat med sig av visa kommentarer och engagemang. Tack också för din generositet med beröm och stöd.

Ett särskilt tack till Håkan Johansson, opponent på mitt slutseminarium, vars noggranna läsning och uppmärksamhet på svaga punkter i texten har varit betydelsefullt för avhandlingens slutliga form. Den trevliga och pedagogiska form du gav seminariet förtjänar ett särskilt omnämnande. Min läsgrupp, professorerna Jan Ch Karlsson och Gerry Larsson, bidrog under avhandlingsskrivandets sista fas med kritisk och konstruktiv läsning, vilket gjorde att jag tydligare kunde se avhandlingens helhet.

Den här avhandlingen har skrivits inom ramen för ett internationellt forskningsprojekt om ungdomsarbetslöshet. EUs sjunde ramprojekt har därigenom inte bara bidragit med finansiering, utan också till erfarenheter från en internationell miljö. Mötet med olika akademiska kulturer har varit roligt och lärorikt och lett till många skratt och nya insikter. Jag såg alltid fram emot resorna till projektmöten runt om i Europa med alla fantastiska kollegor ifrån Schweiz, Frankrike, Italien, Polen, Portugal och Tyskland och hoppas att jag i framtiden kommer att få förmånen att arbeta med några av er igen.

Bettina Grimmer och Christian Lahusen har haft en avsevärd roll för utformningen av avhandlingen. Bettina, utan dig och våra samtal om alltifrån institutionella indikatorer till veganism hade min doktorandtid inte varit densamma. Tack för all inspiration och för att du delat med dig av all kunskap. Ni båda förtjänar ett särskilt tack för alla teoretiska diskussioner och sociologiska insikter, men också för lärorika och roliga upplevelser i samband med möten och middagar. Alla samarbeten med er har varit en fröjd.

Vardagen har jag tillbringat på Arbetsvetenskap vid Karlstads universitet. Jag vill rikta ett stort tack till mina kollegor, som bidragit till denna lärorika tid på olika sätt genom alltifrån seminarier med intressanta diskussioner och läsningar av texter jag lagt fram i olika skeden till samtal och skratt över otaliga koppar kaffe. Tack för alla inblickar i arbetsvetenskap, utbildning och annat som hör livet i akademien till. Ett särskilt tack till Jeanette Palm som trevligt och tålmodigt hjälpt mig att lösa alla frågor som dykt upp under resans gång.

Under tiden som doktorand har forskarutbildningen spelat en viktig roll. Kurserna har varit oerhört stimulerande och lett till nya insikter och trevliga möten från Luleå till Lund. Minst lika betydelsefulla som nya kunskaper har mötena med doktorandkollegorna varit. Jag vill särskilt nämna Pia Renman, Erik Fjell, Mona Jerndahl Fineide och Lisa Björk för inspiration, läsning av manus och många skratt. Tack till alla svenska och norska doktorandkollegor vid Arbetsvetenskap för underhållande och tänkvärda samtal och diskussioner om teori och praktik, inte minst vid forskarkurser och de årliga doktorandseminarierna. Jan Ch Karlsson och Lise Hansen, jag kommer att sakna middagarna hos er.

Sedan några år tillbaks har jag haft förmånen att få ingå i ytterligare ett sammanhang. På Försvarshögskolan blev jag mottagen med öppna armar av ett fantastiskt kollegium. Tack Eva Johansson, Ann Enander och Gerry Larsson för att ni släppte in mig i gemenskapen. Många är ni arbetskamrater som bidrar till att göra vår arbetsplats så trevlig. Ett särskilt tack till Emma Jonsson, Sofia Nilsson, Lena Carlsson, Johan Österberg, Carina Brandow och Susanne Hede för att ni på olika sätt förgyller min vardag med klokskap och vänskap. Carina, jag uppskattar verkligen våra samtal om rättvisa, mat och annat viktigt. Susanne, tack för all uppmuntran och alla initiativ, alla skratt och upplevelser även utanför akademien. Jag hoppas det blir mer av både sötvatten och saltvatten i framtiden.

Att skriva avhandling är en utmaning i sig. Att ha barn likaså. Tillsammans utgör de en väldigt speciell situation som kräver goda förutsättningar av de mest olikartade slag. Anna Ekman, tack för att du finns kvar trots min långvariga brist på tid till samvaro. Tillsammans har vi fällt en och annan glädjetår, styrketår och påtår. Tack särskilt för den första koppen kaffe. Du vet varför. Jenny Sandberg, lärare på Kvarnbergsskolan, förtjänar ett särskilt omnämmande. Tack för att du på ditt sätt bidragit till att jag har kunnat fokusera på min avhandling.

Line Holth har varit min medsyster och följeslagare. Det går inte att med ord uttrycka hur mycket det betytt för mig, min doktorandtid och min avhandling. Tack för förståelse och stöd, uppriktighet och finkänslighet, glädje och skratt. Tack inte minst för kloka tolkningar av vetenskapliga och sociala processer, men framförallt för att du är min vän.

Vincent och Christopher, ni är ljuset i mitt liv. Ni gör livet värt att leva. Tack för att ni hjälpt mig att, åtminstone stundvis, hålla en sund distans till avhandlingsskrivandet och akademien genom att påminna mig om vad som är viktigt i livet.

Denna avhandling tillägnas min mamma, som lärt mig allt jag kan om generositet, lojalitet och att kämpa. Tack för att du aldrig tvivlat på min förmåga att skriva en avhandling, och för allt stöd och all uppmuntran. Tack för att du är du. Utan dig hade jag aldrig velat klara av det här.

Karlstad en vintertid dag i februari 2016

Jennifer Hobbins

Innehållsförteckning

Inkluderade publikationer	6
1. Inledning	7
<i>Syfte och frågeställningar.....</i>	<i>8</i>
<i>Disposition.....</i>	<i>11</i>
2. Arbetslöshet: konsekvenser och konstruktion	13
<i>Konsekvenser av arbetslöshet för individ och samhälle.....</i>	<i>13</i>
<i>Vetenskapsteoretiska utgångspunkter.....</i>	<i>16</i>
<i>Den sociala konstruktionen av arbetslöshet som problem.....</i>	<i>18</i>
3. Problemförståelser i socialpolitikens rötter	24
<i>Föreställningar och värderingar bakom välfärdsregimers uppbyggnad.....</i>	<i>26</i>
<i>Vägen till dagens arbetsmarknadspolitik.....</i>	<i>28</i>
4. Problemförståelse i aktiveringspolitiken.....	35
<i>Problem: individuella tillkortakommanden och social exkludering</i>	<i>37</i>
<i>Lösning: villkorande av sociala rättigheter.....</i>	<i>39</i>
<i>Mål: anställningsbarhet och social inkludering.....</i>	<i>44</i>
5. Attityder och förhållningssätt till arbetslöshet.....	46
<i>Inställningar till arbetslösa.....</i>	<i>46</i>
<i>Orsaker bakom attityder till arbetslöshet.....</i>	<i>47</i>
6. Data och metod	51
<i>Dokumentstudie om rättslig reglering av arbetslöshet (publikation I).....</i>	<i>54</i>
<i>Studie om civilsamhälleliga organisationer (publikation II).....</i>	<i>58</i>
<i>Intervjustudie med långtidsarbetslösa unga vuxna (publikation III och IV)....</i>	<i>62</i>
<i>Reflektioner.....</i>	<i>68</i>
7. Sammanfattningar av avhandlingens empiriska bidrag.....	70
<i>Publikation I.....</i>	<i>72</i>
<i>Publikation II.....</i>	<i>76</i>
<i>Publikation III.....</i>	<i>80</i>
<i>Publikation IV.....</i>	<i>84</i>
8. Sammanfattande slutsatser och diskussion.....	87
9. Summary	97
Referenser.....	102

Inkluderade publikationer

Publikation I

Grimmer Bettina & Hobbins Jennifer (2014) Active entrepreneurs and blue-collar workers. Cultural understandings mirrored in European youth unemployment policies. *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 34, nr. 7/8, s. 559-576.

Publikation II

Hobbins Jennifer, Eriksson Birgitta & Bacia Ewa (2014) Addressing unemployment in different welfare regimes. Civil society organizations and their strategies. I Baglioni Simone & Giugni Marco (red) *Civil Society, Unemployment and Precarity in Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 32-55.

Publikation III

Hobbins Jennifer & Lahusen Christian (2015) Between evasion and activism: A qualitative inquiry into the political behavior of German and Swedish long-term unemployed. *Partecipazione e Conflitto*, Vol. 8, nr. 3, s. 788-813.

Publikation IV

Hobbins Jennifer (2015) Unga långtidsarbetslösa och det individualiserade ansvaret. *Arbetsliv och arbetsmarknad*, Vol. 21, nr. 2, s. 39-53.

1. Inledning

Under de senaste decennierna har stora sociopolitiska förändringar skett i Sverige, liksom i de flesta europeiska länder. Den ekonomiska krisen under 1990-talet och den höga arbetslöshet som följde i dess farvatten ledde till tydliga förändringar i såväl nationell arbetsmarknadspolitik som på EU-nivå. Härigenom skulle 1990-talets ekonomiska kris kunna betraktas som en brytpunkt när det gäller arbetslöshetspolitik och synen på arbetslöshet. Samtidigt finns flera parallella förändringsprocesser som, i tillägg till 1990-talets och efterföljande ekonomiska kriser, påverkat samhällsutvecklingen. Några av de mest betydelsefulla faktorerna anses vara en globalisering av marknader och konkurrens, demografiska förändringar i form av en åldrande befolkning och nya familje- och försörjarmodeller samt en europeisering av arbetsmarknads- och socialpolitik (Esping-Andersen 1999, Sainsbury 1999, Meier Jaeger & Kvist 2003, Ferrera 2008). Därutöver finns en generell samhällelig tendens mot individualisering, det vill säga att den enskilde på olika områden tillmäts allt större moraliskt och medborgerligt ansvar, en tendens som fått en växande betydelse (se till exempel Rose 1999a, Beck 2000, Giddens 2003, Gillberg 2010, Allvin et al 2011).

Dessa strömningar och processer har lett till förändrade mönster i synen på sociala problem och även på hur dessa bör hanteras i form av ansvarsfördelning mellan olika samhälleliga aktörer (Taylor-Gooby 2001). Ett exempel på ett socialt problem är arbetslöshet. I svensk arbetsmarknadspolitik har denna förändring blivit tydlig genom en förskjutning mot att den enskilde arbetslöses ansvar och skyldigheter, bland annat genom ett aktivt deltagande i jobbsökande, arbetsmarknadsdeltagande och liknande betonas i allt större utsträckning (Johansson & Møller 2009).

När det gäller sociala sammanhang och människors attityder tycks individualiseringstendenserna handla om ett samband mellan arbetslöshet och personliga egenskaper och förmågor såsom kompetens, motivation eller arbetsmoral (Van Oorschot 2006). Föreställningar om arbetslöshet som i huvudsak orsakad och påverkbar av individen själv är utbredda i samhället (Gallie 1994, Andersson 2003, Van Oorschot 2006). Dessa föreställningar riskerar att påverka arbetslösa på olika sätt, bland annat i form av skamgörande erfarenheter, vilket i sin tur kan leda till nedstämdhet och psykisk ohälsa hos den arbetslöse (Starrin, Forsberg & Rantakeisu 1999, Rantakeisu 2002). Sammantaget ger denna beskrivning en entydig bild av en syn på arbetslöshet som tilltagande individualiserad, som mer och mer lägger det huvudsakliga ansvaret för situationen på den enskilde arbetslöse.

Samtidigt finns även en annan tendens som pekar på att attityder till arbetslöshet går åt ett motsatt håll, nämligen normalisering. Bland annat har arbetslösheten varit på en relativt hög nivå i de flesta länder i Europa sedan början av 1990-talet, särskilt bland unga vuxna. När stora grupper, i synnerhet unga vuxna, är arbetslösa under en period som sträcker sig över flera decennier, kan detta uppfattas som ett normaltillstånd. En bild av arbetslöshet som en vanlig företeelse kan också hänga samman med att det snarare ses som ett samhällsproblem än ett individuellt ansvar.

I de intervjuer som utgör delar av avhandlingens empiriska underlag blev det tydligt att den höga arbetslösheten bland unga vuxna kan ha påverkat synen på arbetslöshet hos denna grupp. 24-årige Fredrik, som hade varit arbetslös i tre och ett halvt år vid intervjutillfället, hade följande reflektion om arbetslöshet:

Men alltså grejen är ju att i dagens samhälle, i min ålder... Det är så många som är arbetslösa så det är så godkänt nu liksom. Folk tänker bara 'jaha är du också arbetslös'... Liksom antingen är dom arbetslösa själva, eller så har dom i alla fall en kompis eller tre som också är arbetslösa.

Flera av de arbetslösa människor som intervjuats inom ramen för avhandlingsarbetet hade själva eller hade iakttagit liknande attityder. Den bild som framkommer i intervjun med Fredrik skulle kunna tolkas som att det finns en normaliserad syn på arbetslöshet, i synnerhet bland unga människor. Skildringen skiljer sig därigenom betydligt från den bild som ofta återspeglas i medier och politiska debatter, där individens egna ansvar och skyldigheter för att befinna sig i arbetslöshet betonas i allt högre grad.

Arbetslöshet är således ett problem många reagerat på; från nationella och supranationella regeringar och institutioner till media, politiker, forskare och människor i största allmänhet, och som det finns olika föreställningar om. Dessa föreställningar kan påverka områden såsom utformningen av arbetsmarknads- och socialpolitik, människors förväntningar på arbetslösa och arbetslösa människors självbild. Detta väcker frågan om vilka föreställningar om arbetslöshet som finns i det svenska samhället idag.

Syfte och frågeställningar

På grund av flera parallella tendenser tycks, under de senaste decennierna, en syn på arbetslöshet ha vuxit fram som inte bara ställer individen, hennes ansvar och skyldigheter i fokus, utan också hennes kompetens, motivation eller arbetsmoral. Föreställningar och värderingar som delas av många människor i ett samhälle blir ofta till sociala normer som är så självklara att

de inte längre är synliga, och därför inte heller ifrågasätts (se till exempel Fahlgren & Sjöstedt Landén 2014). Normativa och värderande föreställningar arbetslösa upplever i möten med andra människor kan få implikationer för deras självbild, självförtroende och välbefinnande. De normativa grundantagandena är också betydelsefulla i termer av social- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder, som ofta reproducerar och upprätthåller dessa värderande föreställningars dominans. Samtidigt är det rimligt att anta att bland annat en ihållande arbetslöshet kan ha påverkat synen på arbetslösa åt andra håll.

De olikartade konsekvenserna gör det viktigt att kritiskt granska och synliggöra föreställningar om arbetslöshet i skilda sammanhang och ur flera perspektiv. I den här avhandlingen riktas fokus därför mot synen på arbetslöshet och hur den yttrar sig i olika praktiker och kontexter i det svenska samhället. Avhandlingens syfte är att synliggöra och problematisera förståelser av arbetslöshet samt att belysa hur dessa hanteras av arbetslösa människor i Sverige idag. Syftet kommer att besvaras genom följande frågeställningar:

1. Vilka föreställningar om arbetslöshet framträder i rättslig reglering, bland civilsamhälleliga organisationer och bland arbetslösa människor?
2. Hur hanteras dessa av arbetslösa i förhållande till sociala kontakter, kontakter med myndigheter och politiskt engagemang?

Med utgångspunkt i dessa frågor kan bakomliggande föreställningar och antaganden synliggöras. Samtidigt blir det tydligt i vilka sammanhang och i vilka praktiker dessa antaganden kommer till uttryck. Föreställningar om arbetslöshet behandlas på olika sätt och mer eller mindre explicit i samtliga av de fyra publikationer som utgör föreliggande avhandlings empiriska bidrag. De fyra publikationerna kommer att beskrivas närmare längre fram.

Att avgränsa avhandlingsområdet har varit problematiskt eftersom det funnits många intressanta teman jag gärna hade velat fördjupa mig i. Det kanske svåraste valet var det första. Avhandlingens empiriska underlag innefattar data från andra europeiska länder och därigenom en källa till en oändlig mängd möjliga internationella jämförelser. Valet att rikta sökljuset mot den svenska kontexten hänger ihop med mitt intresse för föreställningar om arbetslöshet, hur dessa yttrar sig på olika sätt i samhället, samt hur de hanteras av arbetslösa. Samhälleliga normer och föreställningar är tätt sammanlänkade med deras kulturella, politiska och institutionella sammanhang, vilket gör fullödiga jämförelser oerhört komplexa. I den här avhandlingen fokuseras således föreställningar om arbetslöshet i det svenska samhället. Dessa föreställningar kontextualiseras främst i avhand-

lingens empiriska bidrag, som i flera fall innehåller internationella jämförelser, men också i viss mån i den teoretiska genomgången.

Jag har valt att låta det svenska samhället representeras av tre praktiker. Det handlar om den rättsliga reglering som omger arbetslösa, om redogörelser från representanter för civilsamhälleliga organisationer om verksamheternas arbete med arbetslösa och slutligen om arbetslösa individers redogörelser för sociala interaktioner och sin sociala identitet, det vill säga hur de uppfattar sig själva och sin arbetslöshet och hur de uppfattar att andra ser på dem och deras arbetslöshet. Avhandlingen gör således inga anspråk på att ha undersökt det svenska samhället i sin helhet i form av dess välfärdsstat och arbetsmarknads- och socialpolitiska system. Den rättsliga regleringen kan sägas representera en dominerande samhälls syn på arbetslösa eftersom de människor som formulerar och instiftar lagar, liksom de flesta andra människor, är präglade av värderingar, normer och föreställningar som är delar av och omfattas av allmänna diskurser (Freeman & Rustin 1999, Schmidt 2008). Det gör att jag i den här avhandlingen betraktar lagstiftning som att den speglar ett samhälles gemensamma sociala och kulturella värderingar och föreställningar.

På liknande sätt har jag valt att låta civilsamhälleliga organisationer som arbetar med arbetslösa representera ett samhälls perspektiv genom att de är präglade av samma samhälls värderingar, normer och föreställningar. De är på flera sätt också tätt sammanlänkade med den svenska arbetsmarknadspolitiken. Samtliga organisationer som ingår i avhandlingens empiriska underlag tillämpar arbetsmarknadspolitiska åtgärder och utgör därigenom ett komplement till statliga och kommunala utförare av den svenska arbetsmarknadspolitiken. Flertalet av dessa organisationer får någon form av offentligt ekonomiskt stöd och har ett tätt samarbete med statliga och kommunala organisationer såsom Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, socialförvaltningar och kommuner.

Avhandlingens fokus ligger på föreställningar om arbetslöshet, inte på enskilda arbetslösa. Då arbetslösa deltar i konstruktionen av arbetslöshet är dock ett individnära perspektiv centralt. Arbetslösa individer utgör således den tredje samhälls praktiken. Arbetslösa människors upplevelser speglar deras egna, personliga åsikter, men genom att de är delar av ett samhälle med vissa dominerande sociala och kulturella föreställningar kan deras inställningar även spegla samhälls värderingar. De samhälls föreställningarna återfinns också ofta i de arbetslösas berättelser om möten med andra människor och deras attityder.

I den här avhandlingen refererar begreppet unga vuxna till människor i åldern 20-34 år. Det finns flera anledningar till valet av denna åldersgrupp. Arbetslösheten hos personer yngre än 25 år har under de senaste

decennierna varit betydligt högre än hos människor över 25 år i de flesta europeiska länder. Detta faktum har resulterat i en rad nya policies, strategier och åtgärder på såväl nationell som på EU-nivå. Det har också lett till en mängd forskning på området eftersom arbetslöshet, i synnerhet bland unga människor, kan få en mängd olika negativa följder för såväl individ som samhälle (se Angelin 2009). Det gör att unga vuxna är en intressant grupp för undersökningar som rör arbetslösa. Begreppet unga vuxna rör perioden då ungdomsåren lämnas för ett inträde i "vuxenlivet". I denna avhandling innefattar begreppet personer som är upp till 34 år. Det har att göra med att etableringen på arbetsmarknaden sker allt senare, vilket kan få konsekvenser för etablering på andra områden som ofta förknippas med just vuxenlivet såsom flytt till egen bostad, familjebildning och barnafödande (se till exempel Furlong 2009, Gillberg 2010). Det inklusiva åldersspannet medför därigenom en rik variation när det gäller erfarenheter, villkor och förutsättningar, men också attityder och reflektioner. Mitt intresse i avhandlingen gäller dock inte respondenternas ålder, generationstillhörighet eller livsfas. Diskussioner om detta lämnas därför åt andra forskare som är engagerade i dessa frågor.¹

Disposition

Avhandlingens kapp består av sex kapitel och är strukturerad på följande sätt. På detta introducerande kapitel följer ett kapitel där jag redogör för de teoretiska utgångspunkter som varit centrala för mina tolkningar, och som tillsammans med det empiriska materialet utgör delar i den helhet som formar min avhandling. Där ges en koncentrerad översikt över tidigare forskning om arbetslöshet, en redogörelse för mina vetenskapsteoretiska utgångspunkter samt en beskrivning av hur arbetslöshet konstrueras som socialt problem.

Därefter följer avhandlingens tre huvudkapitel, som kan betraktas som ramberättelser i vilka de empiriska bidragens resultat kan placeras in. Ramberättelserna syftar till att möjliggöra att avhandlingens övergripande och publikationernas mer specifika resultat kan ses i ett vidare perspektiv än vad som varit genomförbart inom artikelformatet. Dessa ramberättelser har ingen ambition att utgöra en komplett forskningsöversikt, utan består av ett urval av forskning som tydliggör dåtida och samtida dominerande föreställningar om det sociala problemet arbetslöshet i två praktiker: arbetslöshet- och socialpolitik samt människors attityder. Fokus ligger på den svenska kontexten, som i viss mån sätts i ett europeiskt sammanhang.

¹¹ Se exempelvis Andy Furlong & Fred Cartmel (2007) *Young people and social change*, Andy Furlong (red) (2009). *Handbook of youth and young adulthood*. För svensk kontext se Gunnar Gillberg (2010) *Individualiseringens villkor*.

”Problemförståelser i fattigvårds- och socialpolitikens rötter” beskriver den socialpolitiska utvecklingen i det svenska samhället med tyngdpunkt på fattigvård och arbetslöshetsrelaterade policies. Kapitlet syftar till att ge läsaren en inblick i den historiska förankring samtida föreställningar om arbetslöshet har. Detta illustreras också genom en beskrivning av hur kulturella föreställningar påverkat utformningen av välfärdsstaten i olika regimtyper i Europa. Här visas också på gemensamma drag i synen på arbetslöshet som socialt problem i olika länder trots varierande kulturella och ideologiska grundstenar.

I ”Problemförståelse i aktiveringspolitiken”, förflyttas perspektivet till den samtida syn på arbetslöshet som präglar arbetslösas institutionella villkor. Denna ramberättelse inleds med en beskrivning av olika typer av påverkansfaktorer som bidragit till de föreställningar om arbetslöshet som är dominerande i den samtida aktiverande arbetsmarknadspolitik. Fokus ligger, i enlighet med avhandlingens syfte, på inflytelserika idéströmningar. Kapitlet speglar därefter föreställningar om arbetslöshet som ligger till grund för utformningen av dagens arbetsmarknadspolitik.

Den sista ramberättelsen, ”Attityder och förhållningssätt till arbetslöshet”, riktar sig mot individnivån och redogör för människors föreställningar om arbetslöshet och vilka faktorer som påverkar denna syn. Här beskrivs vilka attityder människor i allmänhet har till arbetslöshet, men också hur arbetslösa människor betraktar olika samhälleliga förväntningar och krav om individualiserat ansvar på arbetsmarknaden.

I anslutning till dessa kapitel redogör jag för hur jag gått tillväga för att besvara avhandlingens syfte och frågeställningar. Där beskriver jag min förståelse av den kvalitativa ansats avhandlingens empiriska bidrag bygger på samt respektive urvals-, datainsamlings- och analysprocesser. Därpå följer sammanfattningar av de fyra publikationer som ingår i avhandlingen. Kappan avslutas med sammanfattande slutsatser, bidrag och diskussion med utgångspunkt i avhandlingens syfte och frågeställningar.

2. Arbetslöshet: konsekvenser och konstruktion

Konsekvenser av arbetslöshet för individ och samhälle

Arbetslöshet är problematiskt av en mängd orsaker, såväl för välfärdsstaten som för individen. Utifrån ett samhällsperspektiv kan främst samhällsekonomiska förluster orsakade av uteblivna skatteintäkter, produktionsbortfall och ökade arbetsmarknadsrelaterade och socialpolitiska utgifter nämnas (Erikson et al 2007). När det gäller individnivån har arbetslöshetens konsekvenser tematiserats i olika discipliner såsom sociologi, statsvetenskap, socialt arbete och folkhälsovetenskap. I korthet kan forskning på området sägas beskriva negativa effekter för den enskilde främst på tre sinsemellan relaterade områden: i relation till arbetsmarknaden, den ekonomiska livssituationen samt i form av sociala och hälsorelaterade följder.

När det gäller relationen till arbetsmarknaden kan arbetslöshet få långsiktiga ogynnsamma effekter på möjligheterna till (åter)inträde på arbetsmarknaden, men också på framtida karriärmöjligheter. Detta gäller särskilt unga vuxna (Furnham 1994, Hammarström 1996, Rantakeisu 2002). Vidare kan arbetslöshet påverka tillgången till socialförsäkringssystemet. Eftersom ersättningen från socialförsäkringssystemet är knuten till insatsen på arbetsmarknaden kan arbetslöshet också påverka den ekonomiska livssituationen negativt, såväl i nuläget som i framtiden. Det kan alltså leda till lägre sjukersättning, föräldrapenning och pension (Nordström Skans 2004, Erikson et al 2007). Att arbetslöshet ofta har en negativ inverkan på den aktuella livssituationen när det gäller ekonomin visar sig bland annat genom att många arbetslösa, inte bara människor som haft en anställning före arbetslösheten, upplever att det är svårt att klara sig på arbetslöshetsersättningen, som vanligtvis är betydligt lägre än den tidigare inkomsten.

En svår ekonomisk situation har ofta samband med sociala och hälsorelaterade konsekvenser, vilka anses vara ännu allvarligare när de upplevs i unga år (Hammer 2003, Kieselbach & Traiser 2004). Dessa följder rör främst social isolation, lägre grad av politiskt deltagande samt fysisk och psykisk ohälsa. Arbetslöshet kan också leda till en förlust av den sociala aktning ett arbete ger. I kombination med de minskande ekonomiska resurserna tycks dessa två förluster vara de som är svårast att hantera, vilket kan leda till förödmjukande och skamgörande erfarenheter i möten med myndigheter och andra människor. Detta i sin tur riskerar att leda till sämre självkänsla, depression, ångest och liknande (Rantakeisu, Starrin & Hagqvist 1999). Här framhävs en moralisk aspekt av arbetslöshet som har

att göra med upplevelser av skuld och skuldbeläggande som bidragande orsak till det försämrade psykiska välmåendet.

Sambandet mellan arbetslöshet och psykisk ohälsa kan också hänföras till den betydelse och de gynnsamma egenskaper som, utöver lönen, tillskrivs arbete. Dessa egenskaper, som ibland kallas för latent funktioner, innefattar tidsstruktur, regelbundna aktiviteter, sociala kontakter, deltagande i kollektiva mål samt social status och identitet (Jahoda 1982, se även Giddens 2003). Sysselsättningar som ideellt arbete eller hushållsarbete beskrivs förvisso kunna tillgodose en eller flera av dessa latent funktioner. Det som här anses utgöra grunden för arbetets positiva effekt på människors psykiska hälsa är dock summan av nämnda egenskaper.² Avsaknaden av nämnda positiva bieffekter av arbete kan, såsom vid arbetslöshet, enligt dessa tankegångar leda till försämrat psykiskt välbefinnande.

Social exkludering

Såväl avsaknaden av materiella och sociala resurser, som påverkar möjligheterna att delta i sociala evenemang, som upplevelser av stigmatisering kan leda till social marginalisering eller exkludering, det vill säga utestängning. Martin Kronauer (1998) betraktar social exkludering som ett tillstånd, men också som en gradvis process. Härigenom läggs tonvikt inte bara på individen, utan också på de aktörer, institutioner och samhällsstrukturer som har del i att social utestängning uppstår. Kronauer beskriver sex övergripande områden social utestängning kan yttra sig på: arbetsmarknadsrelaterad, ekonomisk, kulturell, social, rumslig och institutionell exklusion.

Exkludering från arbetsmarknaden, det första området, behöver inte nödvändigtvis leda till social exkludering, beroende på de sociala alternativen. I många länder är det mer socialt accepterat att vara hemmafru eller (förtids)pensionär, medan det är mindre accepterat att vara sysselsatt inom den informella ekonomin, det vill säga att arbeta "svart", eller att vara arbetslös. För unga vuxna finns dock färre socialt accepterade alternativ till arbetsmarknaden, eftersom den sociala normen för unga människor i arbetsför ålder föreskriver arbete (Angelin 2009). Ekonomisk exkludering handlar inte bara om att inte kunna försörja sig genom jobb, utan framförallt om att vara beroende av välfärdsstaten eller inkomstkällor

² Kritiker av Jahodas teorier pekar på att det visst finns sysselsättningar såsom obetalt arbete, såväl i det egna hushållet som ideellt arbete, och studier, och som inte rymms i Jahodas definition av arbete (Fryer 1986), som mycket väl skulle kunna uppfylla delar av de latent funktioner Jahoda tillskriver lönearbete (se till exempel Nordenmark 1999). Enligt Jahoda är det dock helheten, det vill säga uppfyllandet av samtliga fem latent funktioner, som utgör arbetets överlägsenhet gentemot andra former av sysselsättning.

som inte är socialt accepterade. Detta är ofta förknippat med skamkänslor och skamgörande upplevelser (till exempel Rantakeisu et al 1999, Starrin et al 1999). Kulturell exkludering rör möjligheterna att leva utifrån socialt accepterade och dominerande mönster när det gäller beteende, livsstil och värderingar. För marginaliserade unga människor handlar socialt utanförskap ofta mer om att inte kunna ta del av medelklassens materiella standard, vars mönster utgör den dominerande konsumtionsnormen, än att inte ha tillgång till en inkomstinbringande sysselsättning.

Exkludering genom social isolation, det fjärde området, innebär en långtgående minskning av sociala kontakter, men kan också handla om en koncentration av kontakter med andra som har samma missgynnade och utsatta position i samhället. Det problematiska med denna form av exkludering är att frånvaron av sociala nätverk dels kan innebära en avsaknad av resurser för att hantera situationen, dels en brist på förebilder. Rumslig utestängning handlar om att många arbetslösa och fattiga har begränsade ekonomiska möjligheter, vilket kan få till följd att de tvingas flytta till bostadsområden med hyresnivåer som motsvarar deras finansiella situation. Därutöver kan, för människor som lever på små marginaler, utgifter såsom för bensin till bilen eller för färdbiljett utgöra stora hinder för mobiliteten. Genom det geografiska avståndet går ofta kontakter med andra sociala strata förlorade som skulle kunnat vara resursfulla sociala nätverk.

Den institutionella exkluderingen, slutligen, rör bland annat skolor och vissa myndigheter. Dessa institutioner riskerar att individualisera upplevelsen av misslyckande eftersom de bygger på ett system av individuell framgång och lika möjligheter. Myndigheter som administrerar arbetslöshet och fattigdom, såsom Arbetsförmedlingen eller Socialtjänsten, kan undanhålla eller låta bli att erbjuda vissa tjänster. Enligt Kronauer (1998) har exkludering från en dimension av det sociala livet samband med och kan förstärka exkludering från andra områden. Att exkluderas från arbetsmarknaden kan således även påverka andra områden negativt. Arbetslöshet kan således också påverka den politiska delaktigheten.

Många klassiska studier, såsom den så kallade Marienthal-studien (Jahoda, Lazarsfeld & Zeisel 1933), har visat att arbetslöshet bland annat också har en ogynnsam effekt på politisk delaktighet. Det antas bero på att arbetslöshet kan leda till resignation, apati och alienation från konventionell politik (Jahoda 1982, Breakwell 1986, Carle 2003). Några studier pekar på samband med arbetslöshetspolicies och interaktionen med myndigheter. Det gäller kanske i synnerhet Arbetsförmedlingen, då dessa kontakter kan inverka på deras upplevelser av vilka påverkansmöjligheter de har i samhället (Starrin et al 1999, Rantakeisu 2009). Det är rimligt att anta att detta i sin tur kan påverka arbetslösa människors syn på politik. Andra menar att arbetslösas låga grad av politiskt deltagande inte har så

mycket att göra med arbetslösheten i sig. Snarare förklaras sambandet med låg socioekonomisk status (Saenger 1945, Schlozman & Verba 1979) eller förlusten av de sociala, kulturella och ekonomiska resurser arbete kan ge, och som i sin tur kan leda till en ökad grad av politiskt medvetande och delaktighet (Verba & Nie 1972, Brady, Verba & Schlozman 1995). I fråga om sårbara grupper rör förklaringsmodellerna snarare nya former av klyftor och processer av social och politisk exkludering än arbetslöshet i sig (Kronauer 1998, Hammer 2003, Giugni & Lorenzini 2013).

Social exkludering riskerar således påverka många aspekter av livet hos arbetslösa människor. Det är en av anledningarna till att arbetslöshet och fattigdom står högt på politiska agendor. Sedan början av 1990-talet har, som tidigare nämnts, arbetslösheten varit på en relativt hög nivå i de flesta länder i Europa, i synnerhet bland unga. Såväl nationella regeringar som supranationella institutioner som EU och OECD har oroats av detta och vidtagit olika former av åtgärder.

De flesta europeiska länder har också genomfört omfattande arbetslöshets- och socialpolitiska reformer. Många av dessa reformer har utgått ifrån eller påverkats av EUs gemensamma riktlinjer för tillväxt och sysselsättningspolitik, två mål som anses vara beroende av varandra för framgång. Ökade sysselsättningstal, utbildningsnivåer och social delaktighet beskrivs som en förutsättning för ekonomisk tillväxt, konkurrenskraftighet och hållbara välfärdssystem. Låg social delaktighet, framförallt när det gäller unga, har på EU-nivå beskrivits som ett av arbetslöshetens primära problem eftersom socialt marginaliserade människors återinträde på arbetsmarknaden och egenförsörjande riskerar att försvåras och förlängas. Målet är istället att alla medborgare ska kunna delta fullt ut i samhället (Europeiska Kommissionen 2015, se också Serrano Pascual 2007a).

Medborgares deltagande i samhället handlar inte bara om självförsörjande utan är också en fråga om demokrati. Genom att människor är politiskt aktiva i form av att rösta, men också genom andra former av politiska handlingar och yttranden, läggs den sociala grunden för ett demokratiskt uppbyggt samhälle. Det har att göra med att så kallade resurssvaga människor generellt sett har mindre politiskt inflytande än människor som förfogar över sociala och ekonomiska resurser (Kronauer 1998).

Vetenskapsteoretiska utgångspunkter

Föreställningar om arbetslöshet konstrueras, på samma sätt som andra gemensamt skapade samhällsförhållanden, i samspelet mellan människor. Den utgångspunkten kan sägas rymmas inom det socialkonstruktionistiska perspektivet. Socialkonstruktionism kan ses som ett övergripande begrepp

för flera teorier som rör kultur och samhälle. Utan att framföra en ingående diskussion om socialkonstruktionismens olika inriktningar och deras respektive innebörd vill jag här redogöra för de grundläggande antaganden olika socialkonstruktionistiska perspektiv har gemensamt, och som jag inspirerats av i min avhandling. Dessa angreppssätt beskrivs på följande sätt av Vivien Burr (1995).

Det första antagandet är en kritisk inställning till kunskap. Antagandet är att vår kunskap om världen inte i första hand är en objektiv sanning, utan främst ett resultat av våra sätt att förstå och kategorisera världen. Detta antagande har kritiserats för att reducera verkligheten till empiriska observationer (Danermark et al 2003). Mitt intresse har dock inte rört frågan om huruvida det finns en objektiv sanning eller inte, utan att undersöka och problematisera de föreställningar människor har om arbetslösa och som tas för givna, för självklarheter. Den andra premisen rör det historiska och kulturella sammanhang människors kunskap om världen formas av. Det gör våra föreställningar och våra handlingar specifika för den tid och den kultur vi lever i, men också att de är kontingenta, det vill säga att de är kontextberoende och föränderliga. Detta antagande har varit av specifikt intresse för mig i synliggörandet av de föreställningar om arbetslöshet som präglat olika tidsperioder, men också genom de jämförelser mellan europeiska länder med olika välfärdstraditioner arbetet med avhandlingens delarbeten medfört. Det har också varit betydelsefullt när det gäller förståelsen av sociala konstruktioners komplexitet.

Synen på ett samband mellan kunskap och sociala processer utgör det tredje antagandet. Det handlar om den roll sociala processer och social interaktion har för vårt sätt att förstå världen, men också för hur gemensamma värderingar och föreställningar skapas och upprätthålls. På motsvarande sätt ser jag föreställningar om arbetslöshet som en social företeelse, som förhandlas fram i sociala interaktioner. Sambandet mellan kunskap och social handling, slutligen, är ett antagande som handlar om hur olika världsbilder och verklighetsbeskrivningar bestämmer vilka sociala handlingar som är naturliga och normala, och vilka som är otänkbara och avvikande. De kunskaper människor har om samhället påverkar således deras handlingar. Denna premis kan ses som en direkt parallell till det område jag riktat sökljuset mot i min avhandling: vilka föreställningar om arbetslöshet i termer av avvikande eller normalitet som yttrar sig i rättslig reglering, bland civilsamhälleliga organisationer och bland arbetslösa själva.

Beskrivningen av min förståelse av verkligheten kan ge intryck av ett ytterst kollektivistiskt tillnärmelsesätt, där individer ges begränsade möjligheter till aktivt handlingsutrymme och istället ses som sociala varelser, styrda av kollektiva strukturer. Jag ser dock dominerande verklighetsbeskrivningar

som kontextuella och föränderliga över tid. Sociala praktiker såsom kategorisering och stereotypa föreställningar av vissa grupper, människor eller normala och avvikande beteenden upplevs ofta som naturlagar. Samtidigt konstruerar människor kontinuerligt sitt sociala jag och den sociala verkligheten genom ett aktivt utförande av handlingar. Det visar att dominerande föreställningar kan förändras, men också att människor kan ta ställning till verkligheten på olika sätt.

Likaså har individualistiska synsätt på människan i en vidare mening varit svåra att förena med min syn på samhällsliga föreställningar som sociala fenomen. Exempel på mer individualistiska synsätt på människan är rational choice-teorin, det vill säga att människan i huvudsak styrs av mål-rationalitet, eller teorier som fokuserar individens genetiska, biologiska eller psykologiska förutsättningar. Inom dessa teoribildningar tenderar orsaksförklaringar och samband sökas hos individen själv. Men i likhet med andra teoribildningar på mikronivå, såsom interaktionsteorier (till exempel Herbert Blumers symboliska interaktionism eller Erving Goffmans analyser av sociala interaktioner) har dessa kritiserats för att de ofta bortser ifrån den samhällsliga kontext och de samhällsstrukturer de är en del av (Giddens 1976).

Jag utesluter inte att vare sig kollektivt orienterade eller individfokuserande synsätt kan ha inflytande på människors verklighetsbeskrivningar. Fokus i avhandlingen ligger dock på kunskap och föreställningar om arbetslöshet. Ett avstamp i mer kollektiva eller mer individuella synsätt skulle lett till andra studier, som hade ställt andra krav på det empiriska materialet.

Den sociala konstruktionen av arbetslöshet som problem

Vilka föreställningar och normer som dominerar varierar över tid och rum. Kännetecknande för kulturellt förankrade tankegångar och gemensamma sociala värderingar är att de utgör riktlinjer för vad som betraktas som mer eller mindre eftersträvansvärda förhållningssätt och egenskaper. Därigenom blir de till sådana självklara sanningar att de inte längre är synliga, och därför inte heller ifrågasätts.

I likhet med bland andra Berger & Luckmann (1967) beskriver filosofen Ian Hacking (2000) sociala konstruktioner inte bara som normer och föreställningar, utan också som institutioner såsom skolan, regeringsformen och liknande. Sammantaget utgör de det samhälle vi lever i, vår kontext. Många, eller kanske de flesta, av dessa sociala konstruktioner är tydligt kopplade till vårt västerländska samhälle, åter några är karaktäristiska för det svenska samhället. Bland de föreställningar som utgör normen i vårt samhälle finns normer som vissa håller med om och kan identifiera sig med

medan andra inte gör det. Ambitionen i min avhandling är varken att uppvärdera vissa föreställningar och nedvärdera andra, utan snarare att problematisera de föreställningar som betraktas som självklarheter för att kunna synliggöra dem och sätta dem i flera perspektiv.

Genom föreställningar, förståelser, antaganden och tolkningar skapar individen mening i det hon upplever i sin verklighet. Denna gemensamma nämnare är orsaken till att jag i avhandlingen använder jag dem som synonymer. Detta bidrar även till viss variation i den språkliga framställningen. Det innebär inte att jag ser dem som helt utbytbara och med exakt lika betydelse.

Ett exempel på en norm i det svenska samhället är synen på arbete. Liksom i många andra europeiska och utomeuropeiska länder är lönearbete normen i svensk kultur. Den stora psykologiska och sociala betydelse arbete tillskrivs i forskningslitteratur, i återkommande offentliga debatter och i nyss nämnda samhällsmoraliska princip, speglar den betydelse arbete har i vårt samhälle. I de flesta människors liv, liksom i de flesta välfärds- och samhällssystem, har arbete en central roll som går utöver den inkomstbringande aspekten. I västvärlden fostras människor redan i tidiga år till att betrakta förvärvsarbete som källa till, eller likställt med, den personliga identiteten. Barn socialiseras in i förståelsen för hur viktigt arbete är genom att se föräldrarna gå till jobbet tidigt på morgonen och hem på kvällen, eller att utbilda sig med målet att få ett arbete, och sedan, efter fullgjort arbetsliv, kunna gå i pension (Beck 2000). Under socialisationen i barndomen, det vill säga den primära socialisationen, internaliseras således föreställningen om arbetets betydelse och på så sätt blir denna bild dominerande genom hela livscykeln.

Fostran till att värdera arbete högt sker dock inte bara genom barnets iakttagelser av sina närmaste vuxna, utan också genom de vuxnas sätt att prata om arbete och arbetslöshet på. De flesta människor lägger, mer eller mindre medvetet, värderingar i det som sägs. När det gäller arbete och arbetslöshet handlar det ofta om viljan att "göra rätt för sig". Detta är en samhällsmoralisk princip som beskriver ansvarstagande för sin egen försörjning (Johansson & Møller 2009 s 14). Logiken bakom denna princip är att den som arbetar gör rätt för sig, och omvänt att den som inte arbetar inte gör rätt för sig.

I det svenska samhället, i svensk kultur, kan "att göra rätt för sig" genom arbete alltså beskrivas som både en norm och ett ideal. Vår föreställning om arbete har således en tydligt värderande och moralisk konnotation. I detta sammanhang vill jag betona att den här avhandlingen inte är en diskussion av arbetets betydelse eller huruvida den samhälleliga värderingen av arbete är rätt eller fel. Dessa diskussioner överlåter jag gärna till andra forskare på

området (se till exempel Paulsen 2010 för en översikt). Samtidigt är arbetskritiken intressant i relation till avhandlingens fokus i den meningen att synen på arbete är idealiserad och skapar moraliskt färgade förväntningar på arbetet självt, men också på människor som arbetar och deras personliga egenskaper (Paulsen 2010, Castel 2011). Dessa konnotationer får konsekvenser för synen på arbetslösa, eftersom legitimeringen av arbetets roll också medfört att arbete knutits samman med person och personliga egenskaper.

Om arbete utgör en norm och ett ideal kan, på motsvarande sätt, arbetslöshet beskrivas som en avvikelse från den normen och det idealet, där föreställningen om arbetslöshet är att den utgör ett socialt problem. Jag vill i det här sammanhanget betona att arbetslöshet *är* ett problem på många sätt som beskrivits tidigare, under rubriken "Arbetslöshet som problem". Däremot vill jag framhäva att arbetslöshet i tillägg också *konstrueras* som ett problem, och att denna problemkonstruktion är präglad av värderingar.

När en problemkonstruktion tas för given kan det leda till en normalisering av den tolkningen av verkligheten. Berger & Luckmann (1967) beskriver detta, som ovan nämnts, i termer av institutionalisering, en process varigenom förståelsen av ett visst tema blir till objektiv kunskap. Vissa typer av föreställningar, kanske i synnerhet om sociala problem, kan innehålla ett maktelement (se Andersson 2003), vilket kan få skillnader mellan det som ses som "rätt", eller avvikande praktiker att bli styrande. Denna insikt är en förutsättning för att kunna utmana de processer som värderar och legitimerar olika beskrivningar eller förståelser av verkligheten (Fahlgren & Sawyer 2011, Fahlgren & Sjöstedt Landén 2014).

Föreställningar om och tolkningar av verkligheten kan, i synnerhet då de innehåller en underliggande maktdimension, också kallas diskurser. Diskurser kan ses som institutionaliserade föreställningar som kommit att utgöra en objektiv beskrivning av verkligheten. En diskurs är en form av social praktik där texter skapas, men också tolkas och får praktiska konsekvenser. Med social praktik avser jag det praktiska utövandet av en diskurs, men också andra sociala fenomen såsom vissa bestämda, institutionaliserade, former av socialt handlande eller logiker. Produktionen och konsumtionen av texter, såväl talade som skrivna, är en form av social praktik som jag menar bidrar till att konstituera den sociala världen. Det innefattar även sociala identiteter, det vill säga hur vi uppfattar oss själva och uppfattar att andra ser på oss, och sociala relationer. I dessa processer sker en betydelsefull del av den sociala och kulturella reproduktionen, men också förändringen (Winter Jørgensen & Phillips 2000, se också Berger & Luckmann 1967).

Den roll sociala praktiker kan spela när det gäller upprätthållande av sociala konstruktioner och relationer som ofta medför ojämlika maktförhållanden kan illustreras genom flera exempel. Det kan röra sig om medier som publicerar inslag om att arbetslösa har en låg motivation att arbeta, trots att antalet utannonserade lediga tjänster är lågt och tillgången till arbetslöshetsersättning bland annat är beroende av antalet sökta jobb. Den kan också handla om upplevelser av nedsättande och förringande behandling i kontakten med Arbetsförmedlingen eller andra myndigheter som kan vara inblandade i administrationen av arbetslösa. Det kan likaså innebära den förödmjukelse många arbetslösa upplever i samband med ofta välmenande frågor och uppmuntrande tillrop av vänner och bekanta när det gäller frågan om man lyckats skaffa något jobb än. Detta är exempel på den ojämlika maktrelation som underkastar arbetslösa som social grupp andra grupper, och som kännetecknar diskurser om det socialt konstruerade problemet arbetslöshet. I dylika sociala praktiker, det vill säga såväl från institutioners som från individers sida, reproduceras dessa föreställningar om arbetslöshet (Andersson 2003).

Reproduktionen av olika samhälleliga normer och ideal kan vara både medveten och omedveten eftersom individer tar över, internaliserar, normer och ideal och gör dem till sina egna. Internaliseringen är en del av den socialisationsprocess där individen tolkar den objektiva verkligheten, det vill säga den gemensamt skapade verklighet som är synlig för alla, och fyller den med mening (Berger & Luckmann 1967). På det här sättet kan olika föreställningar om verkligheten produceras och reproduceras.

Ett stort urval av sociala fenomen betraktas som "problem" utifrån omgivningens reaktioner och bedömningar. På individnivå skildrar Erving Goffman (1971b) detta i termer av stigma. Goffman menar att stigma i praktiken handlar om en relation mellan ett attribut, det vill säga någon typ av misskrediterande egenskap, och ett mönster, en stereotyp uppfattning. Han beskriver tre typer av sådana egenskaper: 1) fysisk missbildning, 2) etnisk och religiös tillhörighet samt 3) "fläckar på den personliga karaktären" (s 12). Alla tre egenskaper har samma sociologiska grunddrag: en individ som annars lätt skulle accepterats i det vanliga sociala samspelet har ett drag som inte kan undgå uppmärksamhet. Detta drag får oss att bortse från de anspråk på gemenskap hennes övriga karaktärsdrag skulle motiverat eftersom hon avviker från våra förväntningar. I denna process sker alltså definitionen av "problemet" med utgångspunkt i avvikelens natur, men också i vederbörandes beteende och hennes sociala roll (Peralta Prieto 2006).

En annan punkt i Goffmans analys som är värd att poängtera är att en ofullkomlighet ofta antas ha samband med fler ofullkomligheter (1971b). Fängelsevistelser, psykiska sjukdomar, missbruk, homosexualitet och

arbetslöshet är några exempel Goffman ger på bakgrundsinformation som kan föranleda andra människor att förmoda karaktärsfläckar i form av exempelvis viljesvaghet eller bristande hederlighet hos personen i fråga. Ett annat exempel är en förmodad koppling mellan arbetslöshet och personliga egenskaper och attityder, såsom att en person som inte har ett arbete antas ha samband med att hon har låg arbetsmoral.

Goffman betraktar den problemskapande process som sker i den sociala interaktionen ur ett individperspektiv, på mikronivå. Sociala processer och social interaktion är betydelsefulla för skapandet och upprätthållandet av gemensamma värderingar och föreställningar. Placerad i en vidare kontext kan Goffmans analys således ses som en länk mellan föreställningar om och tolkningar av verkligheten å ena sidan och sociala processer som skapar och upprätthåller eller förändrar de dominerande föreställningarna om verkligheten.

Sammanfattningsvis kan sägas att samhälleliga föreställningar om sociala problem, såsom ”problemet arbetslöshet” kan ses som en social praktik som både påverkar och påverkas av interaktionen mellan människor. Denna sociala interaktion sker bland annat i form av förhandlingar, det vill säga att människor på olika sätt förhåller sig till diskursen i samspel med andra människor genom att, medvetet eller omedvetet, positionera sig själva eller andra (Davies & Harré 1990, se även Berger & Luckmann 1967). Genom dessa förhandlingar skapar politiska krafter och sociala aktörer mening i sociala strukturer (Howarth 2007).

Liksom alla människor påverkas de individer som utformar lagstiftning och policier av samhälleliga normer (Freeman & Rustin 1999). Det gör att policier reflekterar de föreställningar om samhälleliga problem som dominerar i ett samhälle vid en given punkt (Cox 1998, Chamberlayne et al 1999, Kaufmann 2000, Schmidt 2008, Bacchi 2009). Socialpolitik kan alltså sägas vara utformad utifrån de kulturellt betingade föreställningar om sociala problem som är förhärskande i ett samhälle. Men samtidigt som policier är grundade i och speglar värderingar och normer, fastslår och lagfäster de även dessa föreställningar, vilket i sin tur bidrar till att de reproducerar och påverkar attityder. Det innebär att sambandet mellan föreställningar och hur dessa yttrar sig i olika typer av praktiker, såsom lagstiftning, får sociala konsekvenser (Winther Jørgensen & Phillips 2000), exempelvis för den arbetslösa människan och hennes handlingsmöjligheter och -strategier.

Med avstamp i dessa utgångspunkter kommer jag i det följande att beskriva svensk arbetslöshets- och socialpolitik och de föreställningar om och förväntningar på arbetslösa som format densamma, samt attityder till arbetslöshet och hur arbetslösa hanterar dessa. Dessa teoretiska delar av

avhandlingen syftar, som framgått, till att utgöra en ram kring avhandlingens publikationer som gör att de enskilda publikationernas resultat kan ses i ett vidare perspektiv än vad som varit möjligt inom artikelformatet. Dessa ramberättelser utgör tillsammans med avhandlingens fyra empiriska bidrag avhandlingen som helhet.

3. Problemförståelser i socialpolitikens rötter

Innan motsvarande socialförsäkring instiftades fanns inte den administrativa kategorin arbetslös (Nadai 2009). Därför inleds denna historiska tillbakablick mer generellt med en redogörelse för synen på fattiga.

När det gäller synen på fattiga finns gemensamma historiska drag i nord- och centraleuropeiska länder såsom Tyskland och Sverige med rötter redan i medeltiden och kyrkan. Under tidig medeltid, då fattigas lidande ansågs föra dem närmare gud, befäste fattigdomen samhällets maktasymmetri (Salonen 2009). Kring reformationen, som inleddes 1517 i Tyskland, då Martin Luther protesterade mot avlatshandeln, växte nya tankegångar fram. För Luther var en viktig fråga huruvida människan har möjlighet till rättfärdighet genom egna gärningar. Han menade att Guds nåd uppnåddes genom strävan, flit och måttfullhet. Strävan och flit tolkades som att Gud önskade att man skulle arbeta hårt och idogt, medan måttfullheten förstods som att eventuell vinst av arbetet skulle sparas eller möjligtvis återinvesteras i egen verksamhet. Parallellt förändrades synen på fattigdom mot att förstås som ett tecken på en moralisk brist. Fattigdomen blev alltmer utbredd och därmed även de moraliska brister som associerades med medellösheten, vilket betraktades som ett hot mot samhället.

Den förmentliga bristande arbetsmoralen och andra personliga egenskaper som associerades med fattigdom generellt och arbetslöshet i synnerhet har rötter i de lutherska och kalvinistiska tankearven om ideala egenskaper och beteenden som strävan, noggrannhet, flit och måttfullhet, och som har beskrivits ligga till grund för västvärldens kapitalism (Weber 1910). Dessa egenskaper införlivades av arbetarrörelserna i Sverige under industrialismen under 1800-talet. Ursprungligen var det från arbetsgivarnas sida kraven på skötsamhet under arbetstid ställdes. Genom fackföreningarna spreds detta snabbt, och skötsamheten blev, kring det förra sekelskiftet, en förutsättning för att tas upp i arbetarkollektivet (Ambjörnsson 2001). De lutherska idealen bygger alltså inte bara på religiositet, utan upprätthålls och reproduceras i människors vanor och livsmönster (Norberg 2001). Dessa dygder, som beskriver arbetsmoral, har alltså rötter långt tillbaka i historien och genomsyrar alla sociala klasser. På motsvarande sätt kom arbetslöshet att associeras med frånvaro av dessa dygder.

Reaktionen blev en systematisering av fattigvården som kännetecknades av centralisering och effektivisering, men också kontroll och arbete. Under 1500- och 1600-talen växte ett nytt arbetarideal fram som utvecklades ytterligare i takt med industrialismen. Nu ansågs arbete utgöra ett medel för att hjälpa de fattiga, men också som ett botemedel mot det moraliska

förfall som ansågs hänga samman med fattigdom, och som även orsakade själva fattigdomen (Salonen 2009). De lösningar som på 1600-talet vidtogs mot detta sociala problem handlade inledningsvis bland annat om rasphus och senare spinnhus och tukthus. Här kan tre centrala karaktärsdrag i svensk fattigvårdspolitik urskiljas. Det första rör grundläggande former av arbetslinjen genom att betydelsen av arbete och egen försörjning betonades. Den andra centrala komponenten av fattigvårdspolitiken och synen på fattigdom handlade om institutionalisering i form av inlåsning för kontroll och disciplinering. Den tredje komponenten är avskiljning som gällde kvinnor från män och unga från gamla, men även vad som i det här sammanhanget är viktigt: uppdelningen mellan värdiga fattiga, det vill säga sjuka, äldre och funktionshindrade, och ovärdiga, vilket rörde "lättingarna", lösdrivarna och de arbetslösa (Johansson 2001 s 39).

Dessa element, det vill säga arbetets centrala betydelse, villkorandet av tillgången till samhälleligt stöd samt distinktionen mellan ovärdiga och värdiga fattiga, präglar genomgående den svenska fattigvårdspolitiken. I slutet av 1800-talet växte en mer uttalad politisk strategi fram när det gäller svensk fattigvård. Lagstiftningen var dock restriktiv till stöd när det gällde arbetslösa, i synnerhet män. Fattighjälpen innebar intagning på socknens fattighus, där tillvaron präglades av disciplin och arbete. Med bakgrund i övertygelsen om de fattigas bristande arbetsvilja var syftet med fattighusens stränga tillvaro att avskräcka ovärdiga fattiga från att söka stöd.

Den svenska utvecklingen hade stora likheter med fattigvårdspolitiken i många andra europeiska länder. Här utgjorde engelsk fattigvårdslagstiftning, som befäste att endast människor som saknade arbetsförmåga, det vill säga värdiga fattiga, skulle berättigas samhällets stöd, en källa till inspiration (Johansson 2001). Exempelvis kan paralleller dras till de diskussioner som uppstod i England om åttatimmars arbetsdag. Där fördes en debatt under 1800-talets första hälft om eventuella konsekvenser av de mängder av fri tid arbetare skulle få. Den fria tiden ansågs medföra risk för moraliskt förfall bland arbetarna i form av lättja och sysslolöshet, egenskaper som riskerade sprida sig bland befolkningen (Andersson 2003). Samma politiska styrningslogik, där ovärdiga fattiga, som inte gjort sig förtjänta av samhällets stöd, sällas ut från värdiga, blir tydlig i exempel från svensk socialpolitik under tidigt 1900-tal. Ett exempel är pensionsreformen 1913, med en villkorlös men otillräcklig grundersättning och ett villkorat tillägg reserverat för hederliga och ärbara medborgare som till exempel inte missbrukade alkohol (Trägårdh & Svedberg 2012). Ett annat exempel gäller lösdriveri, det vill säga människor som är sysslösa, fattiga och utan fast hemort. I en svensk statlig utredning från 1926 lokaliserar problemet med lösdriveri, till lösdrivarens egenskaper i form av bristande arbetsvilja och asociala tendenser (Andersson 2003).

Föreställningar och värderingar bakom välfärdsregimers uppbyggnad

Delar av de tankegångar som präglat fattigvården i olika länder lyser igenom i utvecklingen av välfärdsstaterna och deras arbetsmarknads- och socialpolitik. Välfärdsstatsregimernas kännetecken och deras historiska framväxt är ett välstuderat forskningsfält, inte minst bland svenska forskare. Det innebär att en komplett forskningsöversikt är svår att tillhandahålla. Jag har istället valt att begränsa min framställning till att åskådliggöra dominerande strömningar bland föreställningar om problemet arbetslöshet samt om dess lösningar.

Forskning om den välfärdsstatliga utvecklingen är utförlig och kan grovt delas in i fyra ”skolor”, som till viss del också följer en kronologi i olika generationer av välfärdsanalys (Lessenich 2009). Den första ansatsen är funktionalistisk och betonar ekonomins betydelse för utvecklingen (bland andra Flora, Alber & Kohl 1977, Gough 1979). Den andra ansatsen är mer aktörscentrerad och orienterad mot politikens roll, bland annat genom att demokratiseringsprocesser tillskrivs en central ställning (till exempel Marshall 1949). Den institutionella ansatsen betonar att socialpolitiska aktörer handlar i en viss institutionell kontext (se exempelvis Polyani 2001). Den idépolitiska ansatsen, slutligen, fokuserar det ideologiska inflytandet på utvecklingen och utformningen av välfärdsstaten. Medan några analyser snarare har fokuserat på vissa typer av idémässiga tankegångar, i form av exempelvis politiska ideologier såsom konservatism, liberalism och socialism (Fitzpatrick 2001) eller katolska och protestantiska religiösa kulturer (van Kersbergen 1995), har andra sökt inkludera flera sorters idétraditioner i sina analyser (till exempel Esping-Andersen 1990). Esping-Andersens är en av de mest kända och använda klassificeringar av välfärdsstatsregimkluster och består av tre kluster av regimtyper: den liberala, som exempelvis representeras av Storbritannien och USA; den konservativa eller korporatistiska, som exemplifieras av bland annat Tyskland och Frankrike, samt den socialdemokratiska, som återfinns ibland annat Sverige och de Nordiska länderna. Dessa tre regimtyper representerar idealtyper snarare än realtyper.

Esping-Andersens typologi har kritiserats för olika teoretiska och metodologiska brister.³ Trots det följer de flesta senare analyser samma mönster som Esping-Andersens. Vanligast är en uppdelning av den konservativa välfärdsregimtypen genom ett tillägg av en fjärde regimtyp som innefattar de sydeuropeiska länderna, det vill säga Italien, Spanien och Portugal (till exempel Leibfried 1992, Siaroff 1994, Ferrera 1996, Bonoli 1997). Då

³ Se Arts & Gelissen (2002) för en utförlig översikt.

Esping-Andersens analys (1990) länge utgjort en referenspunkt för välfärdsforskning, i synnerhet i internationella sammanhang, kommer jag i det följande ändå att utgå ifrån den i framställningen av välfärdsstatsregimernas ideologiska framväxt. Ett av typologins främsta företräden i detta sammanhang är att det åskådliggör det historiska sambandet mellan kulturellt dominerande föreställningar om sociala problem, det vill säga ideologi och syn på ansvarsfördelning, å ena sidan och policyutformning samt välfärdsstatens design å den andra. Framställningen är kortfattad i syfte att accentuera de olika välfärdsregimtypernas huvuddrag i dessa frågor.

Den liberala välfärdsstaten har sitt ursprung i klassisk liberal nationalekonomi. Den mest kända liberala nationalekonomen är Adam Smith, som i sin välkända bok "The Wealth of Nations" som publicerades 1776, menade att marknaden var det bästa medlet för att utplåna ojämlikhet mellan sociala klasser och deras privilegier eftersom staten upprätthåller klasssystemet. Staten skulle därför, för att inte riskera att hindra den klassutjämnande process marknads konkurrens utgör, endast ingripa då det var absolut nödvändigt (Esping-Andersen 1990, tolkning av Smith 1961). Dessa tankegångar var en reaktion emot ett korrumpert styre som upprätthöll absoluta privilegier åt vissa grupper. Utgångspunkten var alltså en strävan efter rättvisa genom att alla har samma chanser och möjligheter, och att detta leder till en jämn och rättvis fördelning av resurser. I Storbritannien infördes de första mer omfattande välfärdsolicies i början av 1900-talet. Socialförsäkringarna var, och är, inget obligatorium i denna välfärdsregimtyp, eftersom obligatorier är något som, inom den renodlade liberala politiska ekonomins tankegångar, riskerar att begränsa den enskildes frihet. Samtidigt uppgår socialbidrag till ett minimum. Här kan synen på arbetslöshet tolkas som att det är den enskildes risk, och därmed den enskilde som bär ansvar för den.

Den konservativa nationalekonomin uppstod som en reaktion på den franska revolutionen. Här fanns en uttalad strävan efter att dämpa de demokratiska tendenserna eftersom man fruktade en eskalation av klasskampen som riskerade att rubba den traditionella sociala hierarkin. Därför var de konservativa även skeptiska till föreställningen om en fri och oreglerad marknad. De var övertygade om att samhällen bara kunde existera om det var ojämnt, eftersom detta speglade den naturliga ordningen. Upprätthållandet av sociala klasser var därför ett primärt mål; klasskillnader borde snarare förstärkas och befastas. En stabil sådan social ordning kunde uppnås genom en socialpolitik som gav olika statusgrupper olika privilegier, då detta ledde till en splittring av arbetarklassen istället för att den enad skulle göra uppror. Av den anledningen kopplades sociala rättigheter till klass och status. Kyrkan spelade en viktig roll när det gäller utformandet av denna regimtyp, då den främjade en traditionell familjemodell med en man

som hushållets försörjare och en hustru som oavlönat tog hand om hushåll och barn. Marknaden spelar en obefintlig roll när det gäller tillhandahållande av välfärd. Istället är subsidiaritetsprincipen central, vilket innebär att familjen är den främsta försörjningskällan. Även det civila samhället har en av tradition framträdande position när det gäller tillhandahållande av välfärdstjänster såsom hjälp för fattiga och behövande. Först när dessa båda enheter inte räcker till träder staten in. Ur denna typ av lösning på sociala risker och problem såsom fattigdom och arbetslöshet kan man utläsa att även de konservativa nationalekonomiska tankegångarna betraktar det största ansvaret som den minsta enhetens, det vill säga individens och individens närmaste familjs.

Tvärtemot företrädarna för de konservativa idéerna strävade de socialdemokratiska nationalekonomerna efter ett jämlikt samhälle. I likhet med Marx var de socialdemokratiska nationalekonomerna övertygade om att en oreglerad, fri marknad skulle göra majoriteten av samhällets medborgare fattigare. Parallellt med att kapitalisternas kapital ökade, menade man, skulle arbetarklassen inte äga mer än sin arbetskraft, vilket skulle leda till att arbetskraften utnyttjades och arbetarna bli allt fattigare. I motsats till de Marxistiska kommunisterna strävade inte de socialdemokratiska nationalekonomerna mot kollektivisering av produktionsmedlen, utan ville behålla kapitalism. Däremot ville de reducera kapitalismens potentiellt otrygga konsekvenser för arbetarna genom en demokratiskt legitimerad välfärdsstat. Statens uppgift och mål var att skydda alla medborgare från fattigdom genom att fördela de sociala resurserna.

De socialdemokratiska nationalekonomernas resonemang byggde alltså på att ansvaret för sociala problem såsom fattigdom och arbetslöshet i stor utsträckning låg hos staten, vars uppgift var att såväl förebygga som att erbjuda ett skyddsnät. Samtidigt byggde detta på full sysselsättning och en syn på arbete som central komponent. Arbetslinjen har genomgående varit viktig i svensk socialpolitik, även om den har tolkats på olika sätt med olika tyngdpunkter (Junestav 2004). På motsvarande sätt har, inom ramen för svensk socialdemokrati, aktiveringspolitik historiskt haft en central roll (Ferrera 2008). Även kraven på motprestation, det vill säga ett villkorande av statligt stöd, har hängt tätt samman med arbetslinjen och den aktiveringspolitiska strategin (Johansson 2009).

Vägen till dagens arbetsmarknadspolitik

Nittonhundratalet har kallats välfärdsstatens århundrade (Morel, Palier & Palme 2012). Välfärdsstaternas "guldålder" räknas ofta som de tre decennier som följde efter andra världskrigets slut år 1945, och kallades i

Frankrike *les Trente glorieuses*, ”de trettio ärorika”, då landets BNP under denna period hade ökat med det fyrdubbla. Även de flesta andra väst-europeiska välfärdsstater kännetecknades av expansion och tillförsikt. Som följd av två tätt följande oljekriser under 1970-talet höjdes oljepriserna så omfattande att de förändrade världsekonomin i grunden. Det ledde till flera grundläggande förändringar som utmanade den traditionella välfärdsstaten, vilket markerar slutet på välfärdsstaternas guldålder (Ferrera 2008). Den nya historiska fasen som därmed hade inletts har beskrivits som ett inträde i en ”silverålder med permanent åtstramning” med förändrade former av välfärdsstatsorganisering och deras socialpolitiska strukturer (Taylor-Gooby 2001, Ferrera 2008).

Förändringarna har samband med olika typer av samhällsliga förändringsprocesser såväl utöver nationalstaternas gränser som inifrån genom nya sociala strukturer. De förändringar som främst nämns i forskningslitteraturen är europeisering av arbetsmarknads- och socialpolitik, globalisering av handel och konkurrens, demografiska förändringar i form av en åldrande befolkning, nya familje- och försörjningsmönster, minskad ekonomisk tillväxt och hög arbetslöshet (Esping-Andersen 1999, Sainsbury 1999, Meier Jaeger & Kvist 2003, Ferrera 2008). Parallellt beskrivs även en förändrad syn på den ideologiska hegemoniska förståelsen av problem och ansvar, samt en förändrad makt(o)balans mellan sociala aktörer. Här är bland annat en individualiserad ansats med syftet att förändra individens beteende, motivation och attityder central (Serrano Pascual 2007a). Dessa förändringar har resulterat i åtstramningar, nedskärningar och förändringar av socialförsäkringssystem.

Det primära och mest explicita målet med nedskärningsåtgärder av socialförsäkringssystemet handlar om dess höga kostnader. Men ofta har dessa reformer även en indirekt effekt som gäller föreställningen om sociala rättigheter. Exempelvis kan inskränkningar i berättigande till ett visst socialförsäkringsprogram vara en kostnadsbesparing som också minskar omfånget av vad den enskilde är berättigad till. När färre medborgare är berättigade att söka ersättning reduceras inte bara de offentliga utgifterna, utan det blir också tydligt att den aktuella rättigheten inte längre är tillgänglig eller anses nödvändig för alla. På det här sättet sänds politiska signaler som påverkar synen på sociala rättigheter, men riskerar också att påverka synen på de människor som söker vissa typer av ersättning (Cox 1998).

Dessa förändringar har en kumulativ effekt, vilket innebär att varje enskild åtgärd inte har någon större inverkan på tillgången till sociala rättigheter. Sammantaget kan deras effekt dock bli desto större. Cox (1998) urskiljer tre olika typer av nedskärningsåtgärder när det gäller socialförsäkringar som var och en sänder olika budskap. Den första åtgärden rör allmänna, över-

gripande nedskärningar. Det signalerar att föreställningen om att staten bör garantera en optimal nivå förskjutits mot att rättigheten istället bör garanteras till en skälig nivå. Den andra typen handlar om åtgärder för att reducera nyttjandegraden. Här handlar det om att minska antalet människor som är berättigade att söka en viss ersättning och som faktiskt söker den, det vill säga att avskräcka människor från att utnyttja programmets fördelar. Ett exempel är karensdagar vid sjukdom, en åtgärd som utformades för att anställda i större utsträckning ska avstå från att stanna hemma från arbetet så länge de inte är allvarligt sjuka. Det tredje sättet på vilket nedskärningsåtgärder påverkar föreställningen om berättigande rör målinriktning av grupper. Det innebär att gruppens berättigade görs mer restriktiv. Detta kan exemplifieras av den svenska tandvårdsförsäkringen, där tandvårdsbidrag slutade omfatta personer över 19 år, samtidigt som personer äldre än 80 år, som rutin, inte beviljas röntgenundersökningar (OECD 1994). Sammantaget bidrar dessa nedskärningsreformer till att förändra föreställningen om sociala rättigheter i grunden (Cox 1998, Ferrera 2008).

De ovan beskrivna förändringarna i samhälle, välfärdsstat och socialförsäkringssystem har, som ovan beskrivits, flera orsaker utöver ekonomiska incitament. I tillägg till globala, europeiska och sociala förändringsprocesser finns även ideologiska påverkansfaktorer. I det följande kommer jag att belysa detta med tre exempel på tankegodar som haft stort inflytande på samhällets organisering och ideal. Det första exemplet gäller en ideologisk transfer från USA, som spridits till de europeiska medlemsstaterna via Storbritannien, och som kännetecknas av ett ifrågasättande av effekterna av ett utbyggt samhällsstöd. Det andra exemplet rör den gemensamma europeiska sysselsättningspolitiken och dess underliggande ideologiska grunddrag. Det tredje exemplet rör individualisering, vilket kan betraktas som en samhällstrend, men som också kan sägas utgöra en grundsten för aktiveringspolitik.

Spridning av ideologiska utgångspunkter

Keynes' finanspolitiska idéer och välfärdsstaternas roll började kritiseras under 1970-talet av neoliberala nationalekonomer. Kritiken rörde framförallt statens, som man menade, alltför stora betydelse i ekonomin samt att keynesianismen inte kunde förklara och motverka de två parallella processerna av hög arbetslöshet och hög inflation som följde av oljekrisen. I tillägg till tidigare beskrivna samhällsförändringar ledde detta slutligen till ett paradigmskifte från Keynesianism till monetarism (Hall 1993, Serrano Pascual 2007a, Ferrera 2008, Hemerijck 2012). I Sverige innebar detta bland annat ett skifte från att socialpolitik ansågs ha positiv inverkan på såväl ekonomisk tillväxt som politisk och social stabilitet, till att sociala

utgifter inte längre ansågs ha något samband med dessa områden, utan snarare betraktades som en belastande kostnad (Morel et al 2012).

Övergången till en "välfärdsstaternas silverålder" åtföljdes bland annat av en ökad betydelse av en neoliberal politisk diskurs i betydelse i många länder, och av att Reagan och Thatcher, två konservativa marknadsorienterade ledare, kom till makten (Ferrera 2008). När det gäller välfärdsstatens funktioner och omfång generellt samt arbetslöshetsersättningens och försörjningsstödet i synnerhet tog kritiska diskussioner fart under 1980-talet i USA. Här argumenterades för att generösa välfärdsprogram motverkade sitt syfte genom att leda till ökad passivitet hos bidragstagare, vilket man menade riskerade att leda till beroende av statligt stöd, ett så kallat välfärdsberoende. Istället argumenterade dåvarande president Reagan för ett villkorande av sociala rättigheter genom tydliga krav på motprestationer (Murray 1984, Mead 1986). I linje med dessa tankegångar introducerades flera vågor av välfärdsreformer i USA under 1990- och 2000-talen. Tankegångarna spreds till Europa främst genom att Storbritannien influerades starkt av USAs välfärdsreformer. Under 1990-talet började aktiva arbetsmarknadsåtgärder i Storbritannien introduceras. Det har förklarats med såväl USAs påverkan som med inflytande av en mjukare ansats som syftar till att öka individens anställningsbarhet genom utbildning, rådgivning och andra möjliggörande åtgärder, och som har sina rötter i den socialdemokratiska välfärdsmodellen (Daguerre 2004).

Den ideologiska välfärdstraditionen är liknande i de båda liberala välfärdsregimerna Storbritannien och USA, dels genom att socialbidrag betraktas mer som en tjänst än en rättighet, dels genom att arbetsmarknaden har en liknande struktur, dvs. avreglerad och flexibel (Daguerre 2004). Retoriken hos New Labour i Storbritannien pendlade mellan att använda välfärdsberoende och kampen mot social exkludering i sin argumentation (Trickey 2000). Detta speglar kärnan i denna "tredje väg", som innebar ett kontrakt mellan medborgare av staten som skulle villkora de sociala rättigheterna med motsvarande skyldigheter (Johansson 2008). Samtidigt argumenterade den brittiske sociologen Anthony Giddens bland annat i en essä från 2004 för att flertalet reformer som genomförts i Storbritannien haft sitt ursprung i de skandinaviska länderna. Dessa länders socialpolitik, och kanske framförallt Sveriges genom sitt rykte om att vara ett av de mest socialistiska i Europa, hade en positiv konnotation i många länder. Av den anledningen, menar Giddens, överfördes skandinaviska reformidéer såsom aktiv arbetsmarknadspolitik till Storbritannien.

Sysselsättningspolitik på europeisk nivå

De anpassningar som gjorts i olika länder till de nya samhällsstrukturerna

och sociala riskerna varierar utifrån ländernas förutsättningar och mål. Samtidigt finns flera gemensamma nämnare i de omställningar och reformer som gjorts. Ferrera (2008) identifierar fyra övergripande kategorier av reformer som gjorts i medlemsländer i den Europeiska Unionen för att anpassa välfärdsstater till dessa nya utmaningar. Först och främst har förändringar gjorts när det gäller den socioekonomiska utvecklingen. Ett exempel är pensionssystemet, som reformerats i grunden i bland annat Italien och Sverige. Den andra stora trenden har varit skiftet mot en mer aktiv arbetsmarknadspolitik, såväl när det gäller arbetslösa människor generellt som när det gäller personer med nedsatt arbetsförmåga, med syfte att motverka beroende av arbetslöshetsersättning och försörjningsstöd. Den tredje trenden rör en ökning av selektivitet när det gäller resursfördelning av olika typer av socialförsäkringar, medan den fjärde och sista mer direkt handlar om den ekonomiska aspekten av socialförsäkringar. Det innebär exempelvis incitament för arbete genom reformer av skattesystem.

De fyra reformkategorier Ferrera beskriver överensstämmer till övervägande del med EU-kommissionens riktlinjer för flexicurity, som har beskrivits som ett sätt att stärka implementeringen av Lissabonstrategin. Den upprättades år 2000 som en reaktion på att arbetslösheten, framförallt bland unga, under 1990-talet hade stigit till orimliga nivåer. Målet med Lissabonstrategin var att EU skulle vara den mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomin i världen år 2010, byggd på social trygghet och hållbar utveckling. Centralt i denna strävan var en generell ökning av sysselsättningstalen, bland annat genom att sänka arbetslösheten. De prioriterade riktlinjerna för den europeiska sysselsättningsstrategin var att få ut fler på arbetsmarknaden och modernisera de sociala trygghetssystemen, att förbättra arbetskraftens och företagens anpassningsförmåga samt att investera i humankapital genom bättre utbildning och kompetens (riktlinjer 17-24). Dessa riktlinjer var påverkade av diskussioner om anställningsbarhet och flexicurity, en kombination av att kombinera större flexibilitet på arbetsmarknaden med större trygghet.

EU-kommissionen strävar efter en modernisering av arbetsmarknaden genom flexibla anställningsförhållanden å ena sidan och ett begränsat anställningsskydd å den andra. Arbetsmarknadstryggheten ska istället ha sitt ursprung i livslångt lärande och anställningsbarhet, men även i en aktiv arbetsmarknadspolitik som stödjer övergången mellan arbetslöshet och anställning (Keune & Jepsen 2007). Begreppet flexicurity och dess resonemang om flexibilitet och anställningsbarhet vann fotfäste och legitimitet framförallt genom att EU-kommissionen, vars retoriska diskurs kritiserats för att den framställer flexicurity som lösningen på allt (Jørgensen & Kongshøj Madsen 2007), tog över begreppet i sitt institutionella språkbruk. Även om olika länder implementerar dess idéer i olika utsträckning på olika sätt har tankegångarna haft stort inflytande i många länder, bland annat i

Sverige. Samtidigt har Sverige ofta framhållits som ett av föregångsländerna när det gäller implementeringen av dessa tankegångar. Det har delvis att göra med att den europeiska sysselsättningsstrategins mål och riktlinjerna för flexicurity överensstämmer med såväl den svenska arbetsmarknadspolitiken och arbetslinjen (Johansson 2009) som med det som övergripande kallas aktiveringspolitik.

Individualisering

En konsekvens av ovan beskrivna förändringsprocesser, kanske framförallt av globaliseringen och den informationsteknologiska utveckling som skett under de senaste decennierna, är individualiseringen av livsvillkor (Gillberg 2010). Begreppet individualisering har tolkats och använts på olika sätt. En generell tolkning är att det kan betraktas som en process där individer som ansvarsenhet tillmäts större betydelse än enheter som stat, marknad och familj, enheter som tidigare gav individen trygghet (Abercrombie, Hill & Turner 1994).

Individualiseringsbegreppet används ofta med utgångspunkt i Ulrich Beck's tes (2000), och betonar på människors ökande självständighet och att de ges fler möjligheter till att själva forma sina liv och välja nya vägar. Kärnan i denna tes kan sägas röra potentialen till att individer får nya möjligheter och resurser till att agera, utveckla sina livsmönster och göra sina röster hörda gentemot myndigheter, men också gentemot sociala traditioner och strukturer. Denna ansats har kritiserats för normativa inslag, bland annat i dess syn på statens och myndigheters roll och hur de skulle kunna främja den individualisering Beck förespråkar, samt för att den tenderar att bortse ifrån att individualiseringstendensen också kan innebära hot mot individen (Johansson 2007a).

Dessa hot handlar främst om att ett allt större ansvar läggs på individen, vilket gör att människor utsätts för sociala risker, men också att kollektiva värden fragmentiseras. Det har att göra med att de aktörer och enheter som tidigare tillhandahöll trygghet, det vill säga välfärdssystem, arbetsmarknad och familj, blir alltmer osäkra (Sennett 2000, Gillberg 2010, Ulmestig 2013). Ytterligare en möjlig konsekvens av individualiseringstendensen handlar om styrning och disciplinära tekniker. Samtidigt som samhällliga problem såsom arbetslöshet läggs på den enskilde blir individens ansvar för sitt liv ett sätt att styra henne. Logiken bygger på tanken om att människor som betraktar sig som ansvariga för sin livssituation kommer att kunna styras genom att de internaliserar politiska ideal, såsom hur man är en god samhällsmedborgare (Rose 1999a). Styrning som syftar till att uppmuntra, påverka och eventuellt kontrollera olika former av självreglering och självkontroll i termer av den självständighet och individuell kapacitet bland

andra Beck (2000) beskriver skulle då kunna betraktas som disciplinära tekniker (Johansson 2007b). Bland annat har Socialtjänsten i Sverige under lång tid använt sig av individualisering som en form av kontroll och disciplinering av arbetslösa (Ulmestig 2013).

4. Problemförståelse i aktiveringspolitiken

Även om arbetsmarknadsstrukturer skiljer sig åt i olika länder är en gemensam utgångspunkt att arbetslöshet är något som bör bekämpas. Bland välfärdsstaters insatser när det gäller arbetslöshet kan tre olika dimensioner urskiljas: vem som omfattas av arbetslöshetsersättning, nivån på arbetslöshetsersättningen samt i hur stor utsträckning aktiva arbetsmarknadsåtgärder erbjuds (Gallie & Paugam 2000). Vem som omfattas handlar om vilka villkor som behöver uppfyllas för tillgång till vilken typ av ersättning. Vanligast är två sorters ersättning: arbetslöshetsersättning, som kan utbetalas till människor som uppfyllt kriterier för rätt till ersättning (i Sverige handlar det om medlemskap och inbetalningar till arbetslöshetskassa under en viss tid samt ett visst mått av tid i arbete) alternativt socialbidrag för dem som inte är berättigade till arbetslöshetsersättning eller där den summan inte täcker försörjningen (se Kjellberg 2015). Nivån på ersättningen rör såväl summan som den tid ersättningen utbetalas. När stödet till arbetslösa är begränsat till kontantersättning kallas det passiv arbetsmarknadspolitik. Utöver så kallade passiva insatser, som alltså rör kontantersättning, finns också aktiva insatser, vilket utöver kontantersättning inkluderar alla insatser som görs för att arbetslösa ska kunna hitta ett jobb. Det kan handla om stöd vid jobsökande, rådgivning, förmedling av jobb och praktikplatser eller utbildningsinsatser (Gallie & Paugam 2000).

Passiv och aktiv arbetsmarknadspolitik är två koncept som kan sägas illustrera olika välfärdsparadigm, där målet med passiva insatser är kompensation och ekonomiskt skydd, medan aktiva åtgärder syftar till att möjliggöra delaktighet eller aktivering (van Berkel & Møller 2002). I det här sammanhanget är det viktigt att skilja på aktiv och aktiverande. *Aktiv* avser enskilda åtgärder såsom kvalificering eller subventionerad anställning. *Aktiverande* syftar istället på en övergripande princip som inkluderar en länk mellan passiva och aktiva rättigheter å ena sidan och skyldigheter å den andra (Linke 2009).

Den aktiverande principen som centralt element i arbetsmarknadspolitik är en del av den förändrade synen på arbetslöshet som social risk. Inom ramen för den klassiska arbetsmarknadspolitikens handlade problemförståelsen om arbetslöshet som strukturellt betingat, ett massfenomen, vars främsta negativa konsekvens var fattigdom. Lösningen var utjämning och anpassning av efterfrågan och utbud genom aktiva insatser, samt en universalistisk tillgång till kontantersättning. Målet, det den klassiska arbetsmarknadspolitikens eftersträfvade, var full sysselsättning och social trygghet genom inkomstbortfallsförsäkring. I alla tre avseenden, gällande sin syn på problemet, lämpligast lösning samt målet, skiljer sig den aktiverande

arbetsmarknadspolitiken, aktivering, från den klassiska arbetsmarknadspolitiken (ibid).

Generellt kan aktiveringskonceptets huvudprinciper beskrivas som individualisering, villkorande och arbete (se Serrano Pascual 2007a). Dessa grundstenar är samtidigt kännetecknande för aktiveringskonceptets förståelse av vilket som är det underliggande problemet, vilken som är den lämpligaste och mest effektiva lösningen och vad som är det eftersträvarvärda målet, så som de är idealtypiskt beskrivna av Linke (2009). Aktiveringslogikens underliggande problemförståelse är att arbetslöshet till stor del beror på individens brister och tillkortakommanden, det vill säga en individualisering av problemet och därmed ansvaret. Det är, som tidigare nämnts, denna aspekt av individualisering jag avser vid användandet av begreppet i den här avhandlingen.

Synen på problemets lösning är att rättigheter tydligt kopplas samman med skyldigheter. Målet med aktiveringsansatsen är individens anställningsbarhet och arbetsmarknadsdeltagande, vilket samtidigt antas leda till social inkludering. Sålunda kan aktiveringslogikens tre grundprinciper, individualisering, villkorande och arbete, också beskrivas i termer av synen på problemet, dess lösning och dess mål. I det följande kommer aktiveringskonceptets syn på problem, lösning och mål beskrivas närmare i nämnd ordning.

Tolkningen av och synen på sociala risker och problem styr, som framgått, vilka lösningsstrategier som är eftersträvarvärda i respektive land. Staten har därför en betydelsefull funktion när det gäller synen på arbetslöshet och dess lösningsstrategier. Genom att formulera problemet, påverka samhällets viktigaste aktörer när det gäller socialt ansvarstagande och att föra samman olika delar av samhället ges staten möjlighet till en hegemonisk tolkning av sociala problem samt av vilken aktör som bäst löser problemet på vilket sätt (Serrano Pascual 2007a). På det här sättet blir det tydligt hur betydelsefull makt är för aktiveringskonceptet (Johansson 2009), vilket genomsyrar aktiveringslogikens tre grundprinciper. Det yttrar sig bland annat i distinktionen mellan värdiga och ovärdiga arbetslösa samt tonvikten på individens anställningsbarhet. Dessa tre element går som en röd tråd genom varje enskild grundprincip och kommer således att återkomma i redogörelsen för aktiveringslogikens syn på problemet, därefter dess föreställning om bästa lösning och slutligen på målet.

Problem: individuella tillkortakommanden och social exkludering

Vad som i ett samhälle betraktas som sociala problem bygger på ett spektrum av sociala konstruktioner. Inom aktiveringslogiken har individen en central ställning när det gäller vad som anses vara problemet med arbetslöshet. Den individualiserande ansatsen rör individens beteende, motivation och inställning (Serrano Pascual 2007a) generellt och i relation till arbetsmarknaden i synnerhet. Tanken om att arbete fyller en central funktion för individens sociala integrering, men också för tillvaratagandet respektive uppfyllandet av hennes medborgerliga rättigheter och skyldigheter, har samband med den teoretiska uppdelningen mellan aktiv och passiv. Denna uppdelning finns exempelvis när det gäller arbetsmarknadspolicies, som ovan beskrivits, men också när det gäller individens deltagande i samhället. Enligt denna tankegång är, i relation till arbetsmarknaden, de aktiva som har en anställning och som inte tar statligt stöd såsom socialbidrag eller liknande i anspråk. På motsvarande sätt betraktas människor i arbetsför ålder som får sin försörjning via socialförsäkrings-systemet som passiva (van Berkel & Møller 2002).

Dessa tankegångar är tydliga i arbetsmarknadspolitik, eftersom den lagstiftning som omger arbetslösa är utformade utifrån olika antaganden om arbetslösheten som problem. Genom lagstiftning har diskursen om arbetslöshet som individuellt problem materialiserats i policyinstrument (Junestav 2009, se även Ostrom 2005). Liknande föreställningar, där arbetslöshet förknippas med personliga (negativa) egenskaper samt brist på motivation, framkommer även i människors inställning till arbetslösa. Människors attityder till arbetslöshet och vad dessa beror på kommer att beskrivas mer ingående längre fram i kapitlets avslutande del.

Distinktionen mellan värdiga och ovärdiga fattiga implicerar att den värdigas situation är oförskylld och beror på omständigheter bortom hennes kontroll. På motsatt sätt innebär denna dikotomisering att den ovärdiga skulle kunnat påverka sin situation men valt att inte göra det, och därmed inte gjort sig förtjänt av samhällets hjälp. Denna distinktion har övergått till att handla om dikotomier såsom förmåga eller oförmåga att arbeta (Peralta Prieto 2006, Jacobsson & Seing 2013) samt vilja eller ovilja att arbeta (Meeuwisse 2008), eller anställningsbar och inte anställningsbar. När anledningen till arbetslösheten började sökas hos individen i form av brist på anställningsbarhet, och samtidigt betoningen på individens skyldigheter ökade, blev arbetslösheten individualiserad i dubbel mening (Garsten & Jacobsson 2004).

Lokaliseringen av problemet till individen och hennes personliga och hälsorelaterade tillkortakommanden har beskrivits som en medikalisering

av välfärd och arbetslöshet (Schram 2000, Holmqvist 2009, se även Garsten & Jacobsson 2013, Jacobsson & Seing 2013). Här har det som tidigare definierats som strukturella problem formulerats politiskt som individuella problem och funktionsnedsättningar (Peralta Prieto 2006). Individualiseringen av ansvar omfattar alltså fler grupper med svaga positioner på arbetsmarknaden än tidigare, såsom exempelvis sjukskrivna och människor med funktionsnedsättningar. Även dessa personer inkluderas i den aktiverande staten som aktiva subjekt, det vill säga individer med förmåga att ta ansvar för sin aktivitet på arbetsmarknaden (Seing 2014).

Under 1990-talets politiska debatter där det argumenterades för policyförändringar såsom nedskärningar i socialförsäkringssystemet användes begreppet exkludering istället för underklass eller fattigdom. Det hade en mindre kontroversiell klang, men innehöll samma normativa problemförståelse (Levitas 1998). Människor som är marginaliserade eller socialt exkluderade är ofta mindre politiskt aktiva än socialt inkluderade personer. En orsak till det politiska intresset av medborgares sociala inkludering är således att det utgör den sociala grunden för demokrati (Kronauer 1998). Ytterligare en politisk aspekt på social exkludering är att arbetslösa inte kan försörja sig själva, vilket ofta leder till behov av statliga, det vill säga andras, resurser. Härigenom blir arbetslöshet ett samhällsmoraliskt problem. Även dessa tankegångar har historisk förankring i svensk socialpolitik; i en SOU-rapport från 1926 (SOU 1926(9)) formulerades problem angående ”syslöshet” bland fattiga (se Andersson 2003), vilket i samtida politisk retorik alltså snarare beskrivs i termer av passivitet och socialt exkluderade.

Då aktiveringspolicier introducerades genomsyrades retoriken i politiska debatter och tal, utöver argumentation om social exkludering, av ett skuldbeläggande av individen. Samtidigt hamnade strukturella orsaker till arbetslöshet och fattigdom i skymundan (Fairclough 2000). Genom att svaret, och därmed skulden, placeras hos individen, legitimeras också det villkorande av tillgång till samhälleligt stöd som utgör den andra centrala komponenten i svensk fattigvårdspolitik. Det som tidigare kallades fattighjälp och dess samtida socialhjälp hade starkt stigmatiserande drag, vilket var avsiktligt. I den konservativa välfärdsregimtypen användes bestraffning och stigmatisering av bidragstagare då det gynnade social skiktning. Härigenom motverkades en stark, sammanhållen arbetarrörelse som skulle kunna protestera mot den sociala hierarki denna regimtyp bygger på. På det sättet blir valet av socialförsäkringsmodell klasspolitik, det vill säga välfärdsstaten blir en aktiv kraft i skapandet av sociala relationer (Esping-Andersen 1990).

De politiska möjligheterna att vinna allmänhetens och framförallt potentiella väljares stöd för nedskärningspolicier är väldokumenterat. När

nedskärningar i välfärdspolicies formuleras i termer av förtjänthet tycks de vinna mer stöd hos allmänheten (Cox 1998, Schmidt 2002, 2008). Detta illustreras av en dansk studie (Slothuus 2007), där människor fick läsa manipulerade tidningsartiklar där bidragsmottagare framställdes på olika sätt. Den ena gruppen fick läsa en tidningsartikel där bidragsmottagare framställdes som omotiverade till att söka jobb. Människorna i denna grupp tolkade bidragsmottagare som mindre förtjänta av statlig inkomstersättning. Samtidigt ökade deras stöd för en nedskärning av det statliga stödet. Den andra gruppen fick läsa en artikel där bidragsmottagares svårigheter på arbetsmarknaden framhövdes. Personerna i denna grupp uppfattade bidragsmottagare som mer förtjänta än den förra gruppen gjorde, och visade mindre stöd för policyförslag om nedskärningar. Dikotomiseringen och värderingen av arbetslösa som förtjänta eller oförtjänta av samhälleligt stöd legitimerar således åtstramningar inom det socialpolitiska området. På motsvarande sätt legitimeras också att högre krav på motprestationer ställs för tillgång till socialförsäkringssystemet. Högre krav på motprestation innebär förändrade, för individen mer svåruppfyllda, villkor för berättigande av statligt stöd.

Sammanfattningsvis kan sägas att synen på problemet med arbetslöshet, det vill säga individen och hennes brist på egenskaper som kan matchas framgångsrikt med lediga anställningar, även kan beskrivas i termer av icke anställningsbar. Utifrån personliga egenskaper, motivation eller utbildningsnivå, det vill säga graden av anställningsbarhet, klassificeras den arbetslösa som ovärdig eller oförtjänt av samhälleligt stöd.

Lösning: villkorande av sociala rättigheter

Den aktiverande arbetsmarknadspolitiken, eller aktivering, är ett koncept som ofta används i bred bemärkelse och definieras på skiftande sätt. Med utgångspunkt i de olikheter som finns vad gäller bland annat människosyn och synen på statens roll finns olika argument för aktiveringskonceptet. Van Berkel och Møller (2002) urskiljer fyra idealtypiska argument för aktivering. Typologin tydliggör att olika förståelser av former av inkludering, intervention och kontrakt samt föreställningar om den roll staten bör ha utgör olika argument för aktivering (Johansson & Møller 2009).

Det första förhållningssättet kallas autonomiargumentet och kännetecknas av tilltro till människors egen inneboende kapacitet och initiativtagande. Samhällets uppgift består i att tillhandahålla stöd som täcker de mest basala behoven; individen kommer då själv att aktivt ta tag i sin situation. Därför behövs heller inga aktiva arbetsmarknadsåtgärder. Det andra argumentet, oberoendeargumentet, ser statlig intervention, det vill säga såväl

passiva som aktiva arbetsmarknadsåtgärder, som negativa i förhållande till människors förmåga till initiativtagande eftersom de riskerar att passivisera individen, vilket i sin tur förstärker välfärdsberoendet. Staten bör därför ägna sig åt andra uppgifter än arbetsmarknadsåtgärder. De två resterande typerna av argument förespråkar aktiva arbetsmarknadsåtgärder, men med olika förståelser av såväl det sociala problemet som av dess ideala lösning. Paternalismargumentet utgår ifrån att människor inte alltid ser att erbjudna möjligheter kan ligga deras eget intresse. Därför kan starka incitament behövas då de positiva konsekvenserna kommer såväl individen som samhället tillgodo. Detta förhållningssätt präglar idag aktiveringspolitiken i flertalet EU-länder. Aktiveringsargumentet, slutligen, framhåller liksom paternalismargumentet individens vilja till delaktighet och bidragande till samhället. De skiljer sig från den förra typen genom sin syn på svagare grupper i samhället, som de menar saknar resurser att till fullo inkluderas genom delaktighet på arbetsmarknaden. Till dessa grupper behövs aktiva åtgärder för att stödja de behov som finns.

Aktivering är således inget enhetligt koncept som förstås och realiserar på samma sätt. Forskning om aktiveringspolitik har observerat olika former eller strategier utifrån dess empiriska implementering (Linke 2009). Fler-talet studier har skiljt mellan två huvudsakliga tyngdpunkter när det gäller implementeringen av aktivering, som bland annat benämns *enabling* och *workfare* (Dingeldey 2007). Dessa strategier har även beskrivits som idealtyper som återfinns i olika välfärdsregimtyper, vars ideologiska utgångspunkter representerar två olika perspektiv. Medan den ena strategin, som kan beskrivas som universalistisk, framhåller individens behov av stöd, betonar den andra, som kan sägas utgå ifrån neoliberalism, individens ansvar och skyldigheter (Barbier & Ludwig-Meyerhofer 2004, Serrano Pascual 2007b, Garsten & Jacobsson 2013). Det senare elementet, som präglas av disciplinering och kontroll, innehåller en tydlig maktdimension (Hedblom 2004, Thorén 2008).

Även om dess tyngdpunkt varierar i praktiken består aktiveringspolitik oftast av en kombination av bägge grunddragen, såväl i nationella policies (Dean 2007) som i supranationella policyrekommendationer såsom i den europeiska sysselsättningsstrategin (Crespo & Serrano Pascual 2004). Sammanlänkandet av dessa båda element, individens behov av stöd och möjliggörande å ena sidan och betoning på skyldigheter, kontroll och repression å den andra, kännetecknar aktiveringskonceptets syn på hur problemen med arbetslöshet bäst bör lösas (Linke 2009). Annorlunda uttryckt handlar lösningen om villkorande genom kontraktualisering och reciprocitet. Kontraktet har blivit en illustrativ metafor när det gäller hur dessa policies utformas och legitimeras. Samtidigt avser metaforen om kontraktet även det sociala kontrakt som tidigare definierade medborgarskap. Detta kontrakt har förändrats, från en betoning på sociala och politiska

aspekter till en tonvikt på det moraliska, där tillgången till (sociala) rättigheter är villkorade. Villkoren är knutna till inställning och beteende i relation till arbetsmarknaden och anställning (Serrano Pascual 2007a).

I villkorandet för tillgång till sociala rättigheter materialiseras den dimension av makt som genomsyrar hela aktiveringskonceptet (se till exempel Johansson 2009, Panican & Ulmestig 2011). Betoningen på individens egenskaper och motivation för berättigande till stöd tydliggör att arbete inte är tillräckligt som motprestation, utan att den enskilde bör göra sig förtjänt av samhällets stöd genom sitt beteende, sina handlingar och sina egenskaper. Användningen av begreppsparet förtjänt och oförtjänt i relation till samhälleligt stöd, istället för exempelvis värdig och ovärdig, förtydligar denna motprestation (Andersson 2003). I praktiken yttrar sig kontraktualiseringen och villkorandet i kontakten med handläggaren på arbetsförmedlingen. Handläggaren ansvarar för definitionen och beviljandet av de individuella rättigheter och skyldigheter som fastlagts i den individuella handlingsplanen. Den individuella handlingsplanen är en förutsättning för att få arbetslöshetsersättning i form av ett kontrakt mellan arbetsförmedling och arbetslös som inte formuleras av, utan "under den arbetssökandes medverkan" (SFS 2000:628, § 6). Härigenom blir den individuella handlingsplanen ett styrinstrument som illustrerar den maktasymmetri mellan hjälpare, i detta fall handläggaren på arbetsförmedlingen, och hjälpmottagare, det vill säga den arbetslösa, som kännetecknar pastoralmakten. Pastoral makt rör relationen mellan den som hjälper och den som tar emot hjälp. Utmärkande för denna relation är främst att det är en form av disciplinering där hjälparens praktik är en form av rättsligt reglerad expertposition, och att den som tar emot hjälpen ska göra sig förtjänt av hjälp. Syftet formuleras i termer av välfärd och trygghet för den som är i behov av hjälp, vilket gör hjälpen efterfrågad (Dean 1995, 1998, Panican & Ulmestig 2011).

Villkorandet av tillgången till sociala rättigheter begränsar sig, i fallet med de arbetslösa, inte till arbetslöshetsersättning. Det finns i Sverige idag flera benämningar på och instanser ifrån vilka statligt stöd kan utgå för människor som inte har arbete och/eller inte klarar sin försörjning. Här ingår såväl de ersättningsformer som kan utgå vid deltagande i arbetsmarknadsinsatser, såsom exempelvis aktivitetsersättning, som socialbidrag. När det gäller berättigande till socialbidrag är detta ofta i än högre grad villkorat. Förhandlingarna och berättigandet bedöms och utförs i praktiken ofta i handläggningen av aktiveringspolitiken (Hedblom 2004). Katarina Thoréns studie (2008) visar hur aktiveringsvillkoret användes som instrument för att motverka att klienter skulle söka bidrag genom att införa ytterligare en obligatorisk aktivitet som krav för berättigande till socialbidrag.

Arbetslinjen

Arbete har länge haft en central position inom välfärdsstat och socialpolitik eftersom arbete i en mening kan betraktas som en förutsättning för medborgarskap, det vill säga i fråga om inkludering, men också uppfyllande av medborgerliga skyldigheter. Utförandet av medborgerliga plikter förutsätter tillgång till delaktighet i det sociala och politiska livet (Lister 1997). Det gör arbetslöshet till en utmaning eftersom arbete antas tillhandahålla dessa förutsättningar (Kronauer 1998, Bay & Blekesaune 2002, Carle 2003, Hammer 2003). I den svenska välfärdsstaten har medborgare historiskt definierats politiskt och moraliskt som arbetare (Johansson & Møller 2009).

Trots eller tvärtemot principen om universell tillgång till socialförsäkringssystemet, sociala rättigheter och socialt medborgarskap har den svenska modellen behållit många av de traditionella, restriktiva dragen från fattigvården i exempelvis socialbidragssystemet (Johansson 2001). Här blir det tydligt hur socialpolitiken genomsyras av två skilda element: humanism å ena sidan och kontroll och repression å den andra (Geremek 1991) eller mer tvingande element där individens skyldigheter betonas, respektive utvecklande och möjliggörande stöd (Serrano Pascual 2007a).

Detta blir konkret i hur arbetslinjen tolkats. Arbetslinjen har haft en central ställning i svensk arbetsmarknadspolitik sedan uppbyggnaden av den moderna välfärdsstaten, men dess tyngdpunkt har varierat. Junestav (2004) urskiljer tre olika synsätt: kontroll- och disciplineringsperspektivet, självhjälps- och uppfostringsperspektivet samt rättighetsperspektivet. I den politiska utvecklingen har det hela tiden funnits drag av alla tre, även om de haft varierande betydelse för hur politiken har utformats. Inom kontroll- och disciplineringsperspektivet betonas den enskildes ansvar för att klara sin försörjning. Det grundar sig på tanken om en indelning av fattiga i olika kategorier, där de minst värdiga fattiga är friska, arbetsföra vuxna (män). Det inkluderar synsättet att om den enskilde ska få hjälp från samhället ska en motprestation krävas av moraliska skäl. Hjälpen är enligt det här synsättet paternalistisk och ges av barmhärtighetsskäl snarare än av förebyggande skäl. Syftet är att tillfälligt lindra den mest akuta nöden genom att erbjuda arbete hellre än kontant stöd. Detta perspektiv innefattar tanken om reciprocitet, det vill säga att den som hjälper och den som får hjälp ömsesidigt träffar en överenskommelse eller avtal. Det här perspektivet har fått en renässans i och med "workfare" som introducerades i USA på 1980-talet. Det handlar således om att man måste visa arbetsvilja för att få rätt till behovsprövade bidrag. Arbetsmarknadspolitikerna kan härigenom användas som ett sätt att kontrollera den som tar emot försäkringen och att göra det "obekvämt" att vara arbetslös i och med att den arbetslöse avkrävs en rad

aktiviteter och motprestationer.

Självhjälps- och uppfostringsperspektivet betonar, som benämningen antyder, att det är ett samhälleligt uppdrag att fostra samhällsmedlemmarna till goda, arbetsamma medborgare. Ett av syftena är att hjälpa den fattige att bli självförsörjande. I tillägg belönas de som arbetar och sköter sig i form av ekonomisk kompensation vid sjukdom, arbetslöshet och ålderdom. Men självhjälp kan ses inte bara som ett fostrande perspektiv på arbetslinjen. Utöver det fostrande elementet detta perspektiv också en tanke om att arbetet är grundläggande för individers självbestämmande om egna livsvillkor och därmed har ett värde som går bortom självförsörjning. Rättighetsperspektivet, slutligen, betraktar arbetslinjen som ett sätt att ge alla bättre villkor och livschanser genom. Arbetarrörelsen och socialliberaler är de som främst fört fram rätten till ett arbete som en social rättighet. Inom detta perspektiv har det således handlat om rätten att få styra sitt eget liv och rätten till självförsörjning, men också om samhällets skyldighet att verka för full och fritt vald sysselsättning.

Inom den aktiva arbetsmarknadspolitiken har arbetslinjen alltså blivit ett politiskt instrument för att effektivisera och modernisera arbetsmarknaden, och har samtidigt utgjort ett verktyg för att styra, kontrollera och utöva tryck på arbetslösa (Johansson & Møller 2009). På motsvarande sätt ser vi i svensk arbetsmarknadspolitik exempelvis att arbetskraven i slutet av 1990-talet förstärktes av den socialdemokratiska regeringen. Samtidigt betonades även investeringar i humankapital i strävan efter ett starkt kunskaps-samhälle, vilket går i linje med den sociala investeringsstrategin (Morel et al 2012). Den efterföljande regeringens borgerliga arbetsmarknadspolitik lade betydligt mindre eller ingen vikt vid kompetensökningar, utan betonade arbetskraven (Bengtsson & Berglund 2012). Ett sätt att ställa ökade krav på arbetslösa är att begränsa tillgången till och omfånget av ersättning. Exempelvis har takbeloppet i arbetslöshetsförsäkringen i skrivande stund inte höjts sedan 2002. En rapport av Arbetslöshetskassornas samorganisation (SO 2015) visar även att arbetslöshetsersättningens kompensationsgrad minskar. Av de arbetslösa a-kassemedlemmar som hade en heltidsanställning före arbetslösheten nådde endast nio procent upp till maxgränsen, det vill säga fick ut 80 procent av sin tidigare lön. Nästan en tredjedel av de arbetslösa som deltog i SOs studie angav att de hade behövt låna pengar för att klara sig under sin arbetslöshet.

Policies inom ramen för socialförsäkringssystemet gör vanligtvis ingen urskiljning vad gäller arbetets kvalitet och villkor. Vad som anses vara ett lämpligt jobb är inte fastställt utifrån exempelvis lön, arbetsplatsens geografiska belägenhet, arbetstid eller övriga arbetsvillkor; arbetets värde bedöms i detta sammanhang endast utifrån dess värde för medborgarskapet (van Berkel, Møller & Williams 2002). Detta är tydligt även i den

lagstiftning som omger arbetslösa, där sanktioner väntar den som inte aktivt söker lämpliga arbeten. Definitionen av vilket arbete som är lämpligt görs av handläggaren på arbetsförmedlingen (SFS 1997:238 § 44). Detta kan tolkas som att det finns en underliggande konnotation om att det finns en risk att arbetslösa människor är selektiva när det gäller jobb. Genom att individen fräntas ansvaret för att fastställa vilken typ av arbete som är lämpligt tillskrivs arbetslösa en presumtiv kräsenhet grundad i att arbetet skulle kunna vara alltför lågavlönat, långt borta, tungt, eller tråkigt. Det gör att arbetslösa delvis fräntas kontrollen över inriktningen på sitt framtida arbetsmarknadsdeltagande.

Sammanfattningsvis bygger, som tidigare nämnt, synen på sociala problem på komplexa sociala konstruktioner. Genom att analysera deras lösning blir även själva problemställningen tydlig. Lösningen på problemet med arbetslöshet är att sammanfläta rättigheter och skyldigheter genom att villkora dem, det vill säga att tillgången till rättigheter berättigas efter uppfyllelse av skyldigheter. I olika typer av politiska styrinstrument såsom begränsningar i arbetslöshetsersättningen eller definitionen av "lämpligt arbete", och inte minst den politiska retoriken, syns den dimension av makt som genomsyrar aktiveringskonceptet. Det ökade villkorandet av tillgången till sociala rättigheter accentuerar kategoriseringen av människor i behov av statligt stöd i värdiga och ovärdiga eller förtjänta och oförtjänta. Syftet med att öka kraven kan betraktas på två sätt. Ur *enabling*-perspektivet kan syftet beskrivas som att möjliggöra anställningsbarhet. Sett ur det mer kontroll-dominerade *demanding* eller *workfare*-perspektivet skulle syftet kunna sammanfattas som individens ansvar att göra sig anställningsbar.

Mål: anställningsbarhet och social inkludering

Aktiveringslogikens tredje huvudprincip handlar om arbete (Serrano Pascual 2007a). Detta beskriver samtidigt också dess mål, vilket handlar om social inkludering genom arbetsmarknadsdeltagande (Linke 2009). Centralt här är individens anställningsbarhet. Arbetsmarknaden har genomgått ett ideologiskt skifte när det gäller socialt ansvar. Förskjutningen har gått från ett samhälleligt ansvar i termer av rättighet till arbete till individens ansvar genom skyldigheten till anställningsbarhet (Garsten & Jacobsson 2004).

Kategoriseringen av människor i behov av statligt stöd i termer av värdiga och ovärdiga kan också beskrivas i termer av anställningsbarhet. Under 1990-talet skedde ett paradigmskifte i den europeiska politiska diskursen. Från en uppdelning mellan arbetslösa och anställda försköts betoningen till icke anställningsbara och anställningsbara, vilket innebar en förflyttning av

fokus till individens egenskaper (Garsten & Jacobsson 2004). En av skyldigheterna har att göra med anpassning, som i EU-sammanhang ofta rör såväl företag som anställda. Men när anställda förväntas ha en viss inställning eller att ständigt vara tillgängliga blir sådant som är ett organisatoriskt problem för ett företag ett personligt problem för den anställde. Denna personliga anpassning beskrivs som anställningsbarhet, det vill säga personlig kompetens som underlättar en individs anpassning till olika situationer. Den personliga kompetensen härrör då från ovan nämnda livslånga lärande och utbildning och syftar till att mota kompetensunderskott i grind.

Vilken situation en person befinner sig i kan, i dessa tankegångar, alltså hänföras till på vilket sätt hon hanterat sin anställningsbarhet och sin färdighet att anpassa sig till ett samhälle i förändring. Samhällsutvecklingen följer i denna mening ett ideal om en ansvarstagande, aktiv och självständig individ. Supranationella institutioner som EU och OECD har påverkat utvecklingen mot detta hegemoniska ideal (Crespo & Serrano Pascual 2004). Föreställningen om den anställningsbara individen är impregnerad med konnotationer om vad som är attraktivt på arbetsmarknaden (Garsten & Jacobsson 2004). Kompetens och arbetslivserfarenhet behöver kompletteras med sociala färdigheter såsom flexibilitet och förmågan till självreflektion, liksom att kunna marknadsföra sig själv (Fogde 2009). De ideala egenskaper som skymtar mellan raderna i den aktiverande välfärdsstatens arbetslöshetspolicies handlar således om anställningsbarhet, flexibilitet, motivation, självständighet och ansvarstagande (Dean 1995, 1998, Sennett 2000, Crespo & Serrano Pascual 2007).

5. Attityder och förhållningssätt till arbetslöshet

Inställningar till arbetslösa

Sedan 1980-talet har upprepade studier genomförts om människors inställning till offentligt stöd till olika grupper. Oavsett om de har sin utgångspunkt i tvärsnittsstudier från olika europeiska länder eller (longitudinella) data från ett och samma land pekar dessa studier mot liknande mönster: människor i allmänhet tycks i högst grad stödja offentligt stöd för äldre, tätt följt av sjuka och funktionshindrade. Offentligt stöd för behövande barnfamiljer sympatiserar människor i betydligt mindre omfattning med, ersättning för arbetslösa ännu mindre och minst sympati får försörjningsstöd. Detta mönster av inställningar till offentligt stöd tycks alltså vara ett grundläggande element i europeiska välfärdsregimers populära välfärdskultur. Strukturen sammanfaller dessutom med den kronologiska ordning olika typer av offentligt stöd införts i dessa länder; efter stöd till äldre har stöd till sjuka och funktionshindrade införts, följt av stöd till barnfamiljer, inkomstbortfallsförsäkring för arbetslösa och slutligen försörjningsstöd (för en mer utförlig beskrivning se van Oorschot 2006).

Den kronologiska ordning i vilken dessa olika former av statligt stöd införts och de tankegångar som ligger bakom människors inställning till vem som anses vara värdig, eller förtjänt av, samhällets hjälp, och vilka som inte är det, tycks således bygga på samma logik. När det gäller enskilda människors inställning till vilka som är förtjänta av stöd beskrivs fem faktorer som bidrar till att förklara vilka vi tycker är mer eller mindre förtjänta än andra (van Oorschot 2000).

Den första faktorn rör hur stor kontroll över sin situation vi bedömer att den behövande har, vilket i detta sammanhang rör arbetslösa människor. Det handlar alltså om i hur stor utsträckning den arbetslöse kan sägas vara personligt ansvarig för sitt behov av samhälleligt stöd. Ju mer personligt ansvar hon har för sin situation, desto mindre, om alls, förtjänt av stöd. Den andra faktorn handlar om hur mycket behov individen har av stöd: ju större behov hon har, desto mer anser vi henne förtjänta stöd. Vidare bidrar våra möjligheter att identifiera oss med henne och hennes situation till hur förtjänt vi anser henne vara. Det kan ha att göra med social klasstillhörighet eller livsstil. De som är mer lika "oss" anses vara mer förtjänta av hjälp. En fjärde faktor är attityd. De som framstår som sympatiska, som är tack samma och konforma med våra normer, betraktar vi som mer förtjänta. Slutligen handlar det också om reciprocitet, det vill säga att de som är mest förtjänta är de som har bidragit till vår grupp eller vårt samhälle eller som

man kan anta kommer att kunna bidra i framtiden. Av dessa fem faktorer tycks kontroll och identitet vara de mest betydelsefulla.

Dessa kriterier kan förklara variationer i människors inställning till behövande människor. Till exempel betraktas äldre eller funktionshindrade arbetslösa som mer förtjänta än arbetslösa som helhet, eftersom det är sociala risker vi alla kan identifiera oss med, men också eftersom det är grupper som inte förväntas (kunna) bidra i samma utsträckning som starka, friska personer i arbetsför ålder. Sistnämnda gruppen arbetslösa ställer samhället högre krav på när det gäller att försörja sig själva och "göra rätt för sig" i termer av att bidra till samhället. Den allmänna attityden till människor som inte "gör rätt för sig" tycks vara mindre präglad av sympati och mer av misstro och fientlighet. Den sammantagna bilden forskning från europeiska länder ger om människors syn på arbetslösa är att arbetslösa antas vara arbetsovilliga och med en tveksam moral när det gäller mottagande av offentliga medel. Vidare uppfattas arbetslösa tendera till att vara karaktärlösa, mindre uthålliga, mindre pålitliga samt att inte ta ansvar för sig själva (van Oorschot 2006).

Här utgör Sverige inget undantag. Enligt den svenska arbetskraftsundersökningen, AKU, anser 78 procent av respondenterna att arbetslösa skulle kunna skaffa ett jobb om de bara ville (Furåker & Blomsterberg 2002). Studier av svenska arbetsgivare visar att arbetssökande med erfarenheter av längre arbetslöshetsperioder betraktas som mindre produktiva eller mindre pålitliga (Agell & Lundborg 1999, Calmfors, Forslund & Hemström 2002, Eriksson 2002). När det gäller den allmänna uppfattningen om arbetslösas arbetsvillighet utgör andelen människor som misstänker att arbetslösa är arbetsskygga endast en femtedel. Samtidigt har, intressant nog, andelen människor med denna föreställning om arbetslöshet halverats sedan mitten av 1980-talet (Svallfors 2011). Detta är ett intressant resultat som pekar på en topp av denna syn på arbetslösa under mitten av 1980-talet, och som skulle kunna peka på en växande förståelse för arbetslöshet parallellt med den växande arbetslösheten som följde i början av 1980-talet, det vill säga en tendens till en normaliserad syn på arbetslöshet.

Orsaker bakom attityder till arbetslöshet

Denna sammantaget negativa inställning till arbetslösa har flera orsaker som i viss mån samspelar med varandra. Generellt kan sägas att några omständigheter såsom egen arbetsmarknadsstatus, situationen på arbetsmarknaden samt de arbetslösas ålderskategori tycks bidra till en mer generös, solidarisk eller mindre misstänksam inställning till arbetslösa. Andra

faktorer bidrar till att förklara en mer restriktiv tilltro till arbetslösas arbetsvilja och hederlighet när det gäller samhälleligt stöd.

Egen pågående arbetslöshet är något som i hög utsträckning påverkar inställningen till arbetslösa i allmänhet mot att bli mer förstående (Furåker & Blomsterberg 2002). Vidare kan perioder av hög arbetslöshet ha inflytande på den generella inställningen mot att bli mer tillåtande eftersom arbetslösheten då i mindre utsträckning kan tillskrivas den enskilda individens eventuella tillkortakommanden, men också för att risken är högre att även "såna som vi" blir arbetslösa (Gallie & Paugam 2000). Under perioder av hög arbetslöshet ökar ofta även villkoren för tillgång till socialförsäkringssystemet, vilket kan leda till en generellt sett mindre negativ eller misstänksam inställning till bidragstagare (Svallfors 2011). Svallfors (1997) beskriver också ett samband mellan inställningen till välfärd och regimtyper, där på en sammantagen nivå de länder med socialdemokratisk respektive konservativ regimtyp uppvisar starkt stöd för välfärdsintervention medan stödet i länder med liberal regimtyp är svagt. Pfeifer (2009) argumenterar för att socioekonomiska karaktäristika påverkar synen på välfärdsintervention i form av försörjningsstöd olika beroende på nationell kontext. Detta stöds till viss del av Jaeger (2006) även om egenintresse i hans studie har något större samband med stödet för välfärdsintervention. Även de arbetslösas ålder kan påverka. Att vara ung och arbetslös kan betraktas som mindre skamligt än att vara vuxen och arbetslös. Det kan ha att göra med att arbetslöshet bland unga är mer utbredd, vilket leder till normalisering i den allmänna synen, samt att många unga har ett större socialt kontaktnät, som mildrar negativa upplevelser (Furnham 1982, Willis 1986).

Parallellt tycks dock samhällsutvecklingen gått emot att betrakta även unga arbetslösa med mindre blida ögon. Det blir tydligt i den arbetsmarknadspolitiska lagstiftning som omger arbetslösa unga och som är betydligt strängare än för vuxna. En anledning till det är antagandet att arbetslöshet hos unga i än högre grad antas kunna leda till passivitet i form av arbetsovillighet. Egenskaper som associeras med arbetsmoral har sina rötter i den protestantiska arbetsetiken. Furnhams välkända studie (1982) visade att personer som i hög utsträckning stödde den protestantiska arbetsetiken tenderade att ge arbetslösa skulden för deras situation, och att misstro arbetslösa som får försörjningsstöd om deras verkliga behov. Människor med hög protestantisk arbetsetik förklarade fattigdom med lathet och dålig hushållning med pengar, välstånd med hårt arbete, ärlighet och sparande och arbetslöshet med lathet. En stark arbetsetik hade även samband med motstånd mot beskattning och offentliga socialförsäkringar.

Vidare finns ett samband mellan människors politiska orientering och deras inställning till arbetslösa. I en studie baserad på nederländska attityd-

data (van Oorschot 2002) var de som var mest för högre krav på arbetslösa äldre, med lägre utbildning och lägre socio-ekonomisk position och mer till höger på den politiska höger-vänsterskalan. De ansåg också i högre utsträckning att ersättningsnivån var för hög, att bidragssystemet ofta missbrukas och att försörjningsstöd gör människor latare. Vänster-orienterade väljare tycktes mer benägna att uttrycka sympati och förståelse för arbetslösa än mer konservativa väljare, som snarare tenderar att skuldbelägga arbetslösa för deras situation och associera dem med negativa egenskaper såsom exempelvis lathet eller mindre kompetenta. Den politiska orienteringen förefaller således påverka inställningen till arbetslösa i högre grad än exempelvis erfarenhet av arbetslöshet eller faktisk arbetslöshetsnivå (McFadyen 1998, Fridberg & Ploug 2000).

Det politiska budskapet om individens ökade egna ansvar för sin egen anställningsbarhet och försörjning sprids även till allmänheten via exempelvis media. Exempelvis har opinionsbildande aktörer som SAF, föregångaren till Svenskt Näringsliv, och den liberal-konservativa tankesmedjan Timbro aktivt påverkat det politiska språkbruket (Boréus 1994). Genom politiker, men även opinionsbildare, kan politiska uttalanden således få stor genomslagskraft och på det sättet påverka människors attityder. Här ser vi att en misstänksam och negativt inställd opinion ofta sammanfaller med starka, skuldbeläggande politiska budskap som får mycket uppmärksamhet i media (Eardley & Matheson 2000, Oschmianski 2003).

En förklaring till varför människor påverkas av politiska budskap som rör bidragsfusk och som sprids via media är att bidragsfusket representerar en inre konflikt mellan det mottagarna av budskapet själva skulle vilja och det motstånd de känner mot att faktiskt omsätta det. Spänningen mellan dessa båda skulle då kunna resultera i moralisk upprördhet över detta avvikande bedragande beteende (Windschuttle 1980). Forskning som studerat orsakssamband pekar på en bred variation av faktorer som påverkar inställningen till arbetslösa. De studier som inkluderat flera orsaksförklaringar (McFadyen 1998, Fridberg & Ploug 2000) har visat att den politiska orienteringen tycks vara en av de faktorer som har störst inverkan på människors åsikter om arbetslösa.

Samtidigt tycks likheterna mellan europeiska länder vara betydligt större än skillnaderna när det gäller människors inställning till arbetslösa (Svallfors 1997, van Oorschot 2006, 2008). Det tyder dels på gemensamheter mellan ett samhälles ideologiska och kulturella grund och enskilda människors inställning, dels på att gemensamheterna mellan olika länder och regioner kan ha liknande eller gemensamma ideologiska rötter. Det kan i sin tur betraktas som en indikation på hur starkt förankrad diskursen är i Europa.

Den allmänna inställningen till arbetslösa upplevs av arbetslösa själva ofta som negativ och är därför något många arbetslösa reflekterar över och belastas av (Starrin et al 1999, Andersson 2003, 2006, Mäkitalo & Hertzberg 2006). När det gäller hur arbetslösa själva uppskattar synen på arbetslöshet i samhället bedömde långtidsarbetslösa unga vuxna i Sverige att hälften av människor i allmänhet tycker arbetslösa får skylla sig själva. I samma studie angav kontrollgruppen med anställda att de trodde att en femtedel anser att arbetslöshet är arbetslösas eget fel (Hobbins & Grimmer 2011). Liknande mönster beskriver Breakwell (1986), där arbetslösa ungdomars uppskattning av andra ungdomars inställning till arbetslösa var betydligt mer negativt än vad kontrollgruppen angav. Det är alltså möjligt att arbetslösa överskattar utbredningen av negativa och fientliga attityder till arbetslösa. Samtidigt präglas den sammantagna bild forskning ger av människors inställning till arbetslösa av skuldbeläggande och misstänksamhet.

6. Data och metod

I detta kapitel beskriver jag hur jag gått tillväga för att besvara avhandlingens frågeställningar och därmed uppfylla avhandlingens syfte. Inledningsvis kommer jag att beskriva avhandlingens metodologiska ansats. Därefter redogör jag i korthet för Younex, *Youth, unemployment and exclusion*, det EU-projekt i vilket jag tillbringade mina två första år som doktorand, eftersom det utgjort ett ramverk som möjliggjort och i hög grad påverkat mitt avhandlingsprojekt. Efter det skildrar jag de olika urvals-, datainsamlings- och analysprocesser som ligger till grund för resultaten i avhandlingens empiriska bidrag. Forskningsprojektet bestod av sex delprojekt. Av dem har tre delprojekt på olika sätt använts till min avhandling. Jag kommer därför i det följande att begränsa mig till att beskriva de tre delprojekten. Kapitlet är strukturerat utifrån dessa tre delprojekt och de tre typer av data de genererade, och som avhandlingens publikationer i huvudsak är baserade på.

EU-projektets första delstudie, en studie av arbetslösas institutionella förutsättningar och villkor i välfärdsstaten, gav inspiration till den artikel som utgör avhandlingens första empiriska bidrag, publikation I, "Active entrepreneurs and blue-collar workers. Cultural understandings mirrored in European youth unemployment policies". Projektets andra delstudie, en studie av organisationer från det civila samhället, ledde till publikationen av bokkapitlet "Addressing unemployment in different welfare regimes: Civil society organizations and their strategies", som utgör avhandlingens andra empiriska bidrag (publikation II). Den tredje delstudien, en intervjustudie med långtidsarbetslösa unga vuxna, resulterade i två artiklar som ingår i min avhandling: publikation III, "Between evasion and activism: a qualitative inquiry into the political behavior of German and Swedish long-term unemployed" samt publikation IV, "Unga långtidsarbetslösa och det individualiserade ansvaret".

Val av metod

Föreliggande avhandling syftar, som framgått, till att synliggöra och problematisera föreställningar om arbetslöshet i olika kontexter samt hur dessa hanteras av arbetslösa unga vuxna i Sverige. Mitt forskningsintresse handlar alltså om arbetslöshet, och mer specifikt att upptäcka och förstå tolkningar, egna och andras, av arbetslöshet. Strävan efter förståelse, intersubjektivitet, teorigenerering, upptäckt, variation och kanske framför allt nyfikenhet, är några av de huvudargument som motiverar valet av en kvalitativ ansats (Starrin et al 1991 s 9). Rent konkret innebär det att jag

försökt rekonstruera de tolkningar lagstiftare gjort av problemet arbetslöshet (publikation I) och att analysera dels de tolkningar företrädare för civilsamhälleliga organisationer gjort av arbetslöshet och av sin roll på arbetsmarknaden och i samhället, dels de erfarenheter, upplevelser och förståelser arbetslösa har av sin sociala verklighet.

Avhandlingens kvalitativa ansats syftar således inte till att visa på omfattningen av dessa föreställningar. Däremot skulle vissa resultat kunna anses gälla för fler arbetslösa människor än den specifika grupp av unga vuxna vars intervjuer utgör två av mina publikationers empiriska underlag. Danermark et al (2003) för ett intressant resonemang om metod och generaliserbarhet. De menar att det generella och det unika ofta särskiljs i diskussioner om kvalitativ och kvantitativ metod. I dessa diskussioner representerar kvalitativ metod kunskap om det unika, medan generaliserbar kunskap anses återfinnas i kvantitativa studier. Inom den samhällsvetenskapliga praktiken bottenar dock många generella slutsatser i just kvalitativa studier. Danermark et al (ibid) exemplifierar med bland annat Goffman (1988) som argumenterar för att människors vardagshandlingar kan ses som framträdanden. Genom kvalitativa studier, som utifrån tidigare resonemang om kvalitativ forskning endast borde gälla för vissa människor eller en viss grupp människor i en förekommen situation, har Goffman alltså dragit slutsatsen att dessa resultat även var relevanta för andra grupper och situationer. De exempel och anekdoter Goffman använder tjänar då inte som "bevis" utan syftar till att illustrera olika skildringar av de föreställningar vi har om hur världen fungerar (se Arvidson 2007).

Min kunskapssyn ansluter, som framgått, till det socialkonstruktionistiska perspektivet, med fokus på förståelse och tolkning. Det innebär att jag strävar efter att förstå, vilket handlar om att jag vill skapa kunskap om hur föreställningar om arbetslöshet görs, genom tolkning, som jag använder som arbetsredskap. För att de tolkningar och beskrivningar jag gjort ska kunna delas av såväl dem vars föreställningar om verkligheten jag tolkat, men också av andra forskare och praktiker, har mina analyser prövats i ett flertal olikartade sammanhang såsom seminarier och konferenser, men också genom anonyma granskares kritiska blickar av manus till artiklar.

Intersubjektivitet kan också sägas handla om överförbarhet, det vill säga att resultat ska kunna vara relevanta också för andra studier. För att detta ska vara möjligt behöver genomförda studier beskrivas på ett transparent sätt (Johannessen & Tuft 2003). Bedömningen av vad som är överförbart bygger således på en analys av likheter och skillnader mellan olika fenomen, strukturer, situationer eller kontexter. För att läsaren ska kunna göra en sådan bedömning är det viktigt att tydliggöra hur processen gått till, från urval och datainsamling till analysprocess. Min ambition är att med detta kapitel illustrera den metodologiska förförståelse och det tillvägagångssätt

som ligger till grund för mina tolkningar. Jag är medveten om att det kan finnas andra, kanske bättre, tolkningar än de jag gjort. Genom illustrativa citat i respektive publikation hoppas jag inspirera till alternativa tolkningar, men också möjliggöra överförbarhet av mina resultat.

Sammanfattningsvis kan sägas att avhandlingens fyra publikationer har flera metodologiskt grundläggande gemensamheter. Den främsta gemensamma nämnaren är den kvalitativa ansatsen. Vidare har det socialkonstruktivistiska perspektivet präglat mitt avhandlingsskrivande och är påtagligt i avhandlingens empiriska bidrag, där tre av publikationerna (I, III och IV) har ett uttalat fokus på socialt konstruerade föreställningar, värderingar och normer, medan det i publikation II är mindre explicit. De olika analysprocesserna har skett i en växelverkan mellan induktion och deduktion, där det induktiva elementet övervägt men ägt rum i samklang med teoretiska reflektioner för att kunna tolka och förstå materialet (Kitchener, Kirkpatrick & Whipp 2000, Patton 2002, Bryman 2011).

Projekt Younex

Min anställning som doktorand påbörjades inom ramen för *Younex – Youth, unemployment and exclusion*, ett internationellt EU-finansierat forskningsprojekt om arbetslöshet bland unga och exkludering.⁴ Bakgrunden till forskningsprojektets fokus var den växande oron i Europa, kanske i synnerhet bland politiker, för den höga arbetslösheten bland unga. Trots en mängd åtgärder på såväl nationell som supranationell nivå, det vill säga bland såväl ländernas egna regeringar som hos institutioner som EU, International Labor Office (ILO) och OECD, fortsatte trenden mot sjunkande sysselsättningstal och en ökande längd av arbetslöshetsperioder bland unga. Parallellt med detta ökade antalet unga som lever i fattigdom i Europa.

Projektet pågick mellan 2008 och 2011 och syftade till att utveckla kunskapen om unga arbetslösas livssituation och deras politiska deltagande, samt att öka kunskapen om social och politisk exkludering av unga arbetslösa och hur deras sociala och politiska integrering kan möjliggöras och förbättras. Dessa problemställningar belystes ur fem perspektiv i fem olika delprojekt. För analysen av de lagar, regler och institutioner som utgör arbetslösas ramvillkor i respektive länder samlades lagstiftning och information om statliga riktlinjer och praktiker in. Till den organisatoriska analysen samlades information om aktiviteter hos non-profitorganisationer som var verksamma med arbetslösa in i form av strukturerade frågeformulär med såväl fasta som öppna svarsalternativ för. För den individuella

⁴ Mer utförlig information om projektet finns på hemsidan: www.younex.unige.ch

nivån genomfördes såväl en kvantitativ enkätundersökning som en kvalitativ intervjuundersökning med arbetslösa människor. Slutligen gjordes även en analys på EU-nivå baserad på bland annat nationella riktlinjer och praktiker kring arbetslöshet bland unga människor. Dessa resultat sammanställdes slutligen i ett sjätte delprojekt tillsammans med resultatens framåtblickande policyimplikationer. I projektet ingick sex medlemsländer: Frankrike, Tyskland, Italien, Polen, Schweiz och Sverige. Projektet koordinerades av professor Marco Giugni och de olika studierna genomfördes av forskargrupper från respektive land. Den svenska forskargruppen bestod av professor Birgitta Eriksson, fil. dr. Tuula Bergqvist samt mig, samtliga från Karlstads universitet.

Dokumentstudie om rättslig reglering av arbetslöshet (publikation I)

Data och datainsamling

De länder som skulle ingå i det europeiska forskningsprojektet valdes ut på grundval av tre kriterier. För det första skulle de spänna över ett brett territoriellt och storleksmässigt område inom Europa, där Frankrike och Tyskland representerade de två största Europeiska länderna, Italien ett sydeuropeiskt land, Sverige ett skandinaviskt, Polen ett östeuropeiskt och Schweiz ett relativt litet centraleuropeiskt land. Ett annat urvalskriterium gällde deras förhållande till EU. Detta uppfylldes genom att fyra av länderna (Frankrike, Italien, Sverige och Tyskland) var medlemmar, ett var ett relativt nytt medlemsland tillika en tidigare öststat (Polen) och ett land utan EU-medlemskap (Schweiz). Slutligen, och kanske främst, byggde urvalet även på en variation av olika politiska och institutionella strukturer i förhållande till arbetslöshet och arbetslösa.

Younex' första delprojekt handlade om välfärdsstatens åtgärder och policies för att bekämpa och hantera arbetslöshet. För detta syfte samlades data in som berörde ett antal indikatorer på området såsom exempelvis arbetslöshetsförsäkring, socialförsäkringssystem eller arbetsmarknadsåtgärder in i varje land. Liksom i de övriga delprojekten avrapporterades resultaten såväl i rapportform som i form av vetenskapliga publikationer.

Under arbetet med datainsamling och analys av dessa projektdata föddes idén om en gemensam publikation tillsammans med en tysk projektmedarbetare, Bettina Grimmer, numera lektor i sociologi vid universitetet i Siegen. Slutprodukten blev en vetenskaplig artikel där den rättsliga reglering som omger arbetslösa i dessa båda länder analyseras. Inspirationen och en stor portion teoretiska bakgrundskunskaper härstammar

således ifrån projektet, men såväl datainsamling som analys har skett utanför dess ramar.

Utgångspunkten för publikation I var, liksom för avhandlingen i sin helhet, att kulturella föreställningar och gemensamma sociala värderingar påverkar utformningen av policies. Det gäller kanske i synnerhet utformningen av socialpolitiska riktlinjer och åtgärder. Det har att göra med att människor som formulerar policies verkar i en specifik ekonomisk, politisk och kulturell kontext och de normer och värderingar som är rådande i den (Freeman & Rustin 1999, van Oorschot 2006, Schmidt 2008). Härigenom speglar den rättsliga regleringen sociala föreställningar, normer och värderingar. Samtidigt befästs och reproduceras därigenom dessa föreställningar i institutionaliserad form. Det innebär att texter, såsom policydokument, inte är fristående, isolerade företeelser. Tvärtom är de delar av en helhet, till exempel vissa institutioner, såsom statliga myndigheter organisationer, eller hela samhällen (Smith 2001).

Artikeln syfte var att analysera och rekonstruera de föreställningar och idéer som ligger till grund för den rättsliga reglering som omger unga arbetslösa. Dessa föreställningar och tankegångar kan beskrivas som diskurser, eller sätt att beskriva och förstå verkligheten på, och som förkroppsligas i policies. De dokument som ligger till grund för analysen är främst lagstiftning, men också nationella riktlinjer och myndighetsinformation. Förutom svensk författningssamling respektive Sozialgesetzbuch II och III, där arbetslösas rättigheter och skyldigheter är lagfästa, användes kompletterande information såsom Arbetsförmedlingens rapporter om aktiva arbetsmarknadsåtgärder för unga arbetslösa.

Analys

Den studie som ligger till grund för publikation I skulle kunna beskrivas som en kritisk policyanalys (Troyna 1994, Ozga 2000, Walker 2009). Utgångspunkten är att människor strukturerar den verklighet de lever i utifrån sin kunskap om den. Den kunskapen är en del av allmänna diskurser, eller föreställningar om verkligheten, och som förkroppsligas i det skrivna eller talade ordet (till exempel Fairclough 2001). I artikeln ansats utgörs det "kritiska" elementet av rekonstruktionen av den diskurs som ligger bakom de policies som analyseras (Freeman et al 1999). Det innebär en systematisk undersökning av samband mellan diskursiva praktiker och texter å den ena sidan och sociala och kulturella strukturer å den andra. Härigenom möjliggör ansatsen ett synliggörande av den verklighetssyn som utgör policyernas praktik (se Fejes 2010).

Inledningsvis valde vi de delar och paragrafer av lagarna som var relevanta

för studiens syfte. När det gäller synen på det underliggande problemet användes de paragrafer som beskriver sanktioner, eftersom sanktioner används för att förebygga och motverka de beteenden som anses avvikande eller oönskade.

Att studera avvikelser är en väl beprövad ansats som syftar till att synliggöra betydelsen av ett visst problem. Exempelvis bygger Erving Goffmans välkända analyser av mänsklig interaktion och på hur vi försöker upprätthålla vårt själv, men också undvika att bringa andra i obehagliga situationer och förlägenhet, i huvudsak på hans iakttagelser av avvikelser och hur dessa kan förebyggas eller hur deras skada kan minimeras (1971a, 1971b). Genom att undersöka tabun och oönskade beteenden kunde Goffman samtidigt synliggöra de beteenden som var önskvärda i vissa situationer eller former av social interaktion. På motsvarande sätt undersökte vi det problematiska för att kunna rekonstruera bilden av det önskvärda.

Analysen av synen på lösningen utgick ifrån information om den individuella handlingsplanen. Rekonstruktionen av det som eftersträvas, det vill säga den ideala arbetaren, baserades på de paragrafer som handlar om aktiva arbetsmarknadsåtgärder för unga arbetslösa samt officiella dokument och rapporter där åtgärdernas syfte och innehåll beskrivs. Analysen av de typer av åtgärder som erbjuds unga arbetslösa gjorde det möjligt att se vilken typ av arbetsmarknadsdeltagande som åsyftas och vilken typ av arbetare som ska produceras.

Nästa steg bestod av öppen kodning, vilket också kan beskrivas som en mikroanalys (Strauss 2004, Soeffner 2004). Genom att systematiskt analysera de relevanta textstyckena ord för ord försökte vi finna nyckelord, meningsskapande kategorier och mer allmängiltiga mönster. Dessa element i analysprocessen skulle också kunna beskrivas som delvis inspirerade av Grounded Theory (Glaser & Strauss 1967, se också Miles, Huberman & Saldaña 2014). Samtidigt är det viktigt att betona att ingen av de analysprocesser som ligger till grund för avhandlingens empiriska bidrag genomförts i form av "ren", klassisk Grounded Theory. Snarare har dess systematiska beskrivningar av hur kvalitativt empiriskt material kan hanteras väglett mig, medan i praktiken induktiva med deduktiva tendenser varvades under forskningsprocessens gång.

Analysen syftade således till att kunna sätta kategorierna i ett sammanhang, och på så sätt kunna förstå vad texten säger mellan raderna och kunna rekonstruera delvis mer subtila aspekter av texten. I praktiken skulle processen kunna beskrivas som en intervju: vi vände oss till texterna och ställde frågor om orden i olika sammanhang i texten. Ett exempel var ordet aktiv. Frågor vi ställde texten handlade exempelvis om vilka kontexter ordet förekommer i (bland annat i sammanhang med sanktioner, som kan

utfärdas om en arbetslös inte söker jobb ”aktivt”) eller varför ordet förekommer i rättslig reglering av arbetslöshet. Att inte vara tillräckligt aktiv är en lagfäst förseelse. Detta är förstås i sig inget överraskande resultat. Den insikt vi upplevde som mer betydelsefull var att passivitet är ett *förväntat beteende* hos arbetslösa, och att denna föreställning om arbetslösa institutionaliserats i den rättsliga regleringen. Vår rekonstruktion av lagstiftarnas förståelse av arbetslösa var att arbetslösa, trots tydliga regler och hot om sanktioner, ändå förmodas vara aktiva i alltför liten omfattning för att leva upp till den idealiske arbetssökaren och därigenom berättigas ersättning.

Policydokument innehåller ett maktelement genom att de organiserar det sociala livet både innanför och utöver de institutioners gränser för vilka policyerna gäller. Exempelvis påverkar lagar och policies om arbetslöshet både de sociala strukturer som finns inom de organisationer och institutioner som är verksamma på området, såsom Arbetsförmedlingen och Socialförvaltningen, men också utöver dessa institutioners gränser i form av de människor som lever i det omgivande samhället. Därför är det av intresse att studera texter såsom policydokument; genom att undersöka vilka föreställningar som ligger bakom texter som styr och rättfärdigar vissa beteenden och undertrycker eller bestraffar andra kan förståelsen för sociala strukturer fördjupas. Denna utgångspunkt kan användas som ett analytiskt verktyg för att studera policyområden såsom arbetsmarknads- och socialpolitik, vars lagar och riktlinjer utformats utifrån kulturellt betingade tolkningar av sociala problem.

Samtidigt tolkas lagstiftning och riktlinjer av individer på beslutsfattande nivåer, och verkställs av individer som befinner sig i dessa organisationers utkanter, så kallade street level bureaucrats (Lipsky 2010). Dessa tjänstemän präglas av organisationens grundprinciper, värderingar och målsättningar, men också av andra sociala föreställningar och normer. Denna förening av roller har beskrivits som organisatorisk kentaur, det vill säga hälften människa, hälften organisation (Ahrne 1994), och kan förklara hur socialpolitiska riktlinjer implementeras (Lipsky 2010). Samtidigt tydliggör betydelsen av tjänstemännens tolknings- och handlingsutrymmen att texter såsom policydokument bör undersökas i relation till individers praktiker (se Smith 2001). I publikation I har de antaganden som ligger bakom policyernas utformning synliggjorts. Att undersöka hur föreställningar om arbetslöshet tolkas och materialiseras i individers praktiker var dock bortom studiens tillämpningsområde. Detta görs istället i publikation IV, som härigenom kan sägas komplettera publikation I.

Studie om civilsamhälleliga organisationer⁵ (publikation II)

Data och datainsamling

Med bakgrund i att skillnaderna mellan städer och regioner kan vara oerhört stora när det gäller arbetslöshetsrelaterade frågor, vilket kan leda till att studier på nationell nivå riskerar att bli alltför övergripande, blev den lokala kontexten ett viktigt inslag i projekt Younex. Vidare fanns en uttalad ambition att undersöka den lokala implementeringen av arbetslöshetspolicier och dess påverkan på arbetslösa unga vuxnas sociala och politiska integrering. I varje land valdes därför en stad: Lyon, Köln, Turin, Karlstad, Kielce respektive Genève. Vid valen av dessa städer hade arbetslöshets-siffrorna i termer av hög arbetslöshet bland unga vuxna störst betydelse. Det beror på att vid hög arbetslöshet framträder policyimplementeringen, men också de arbetslösas sociala och politiska integrering tydligare. I Karlstad har arbetslösheten bland unga varit högre än riksgenomsnittet sedan år 2008.⁶

Projekt Younex' andra delprojekt rörde organisatoriska aktiviteter och nätverk och genomfördes i två steg. Först kartlades organisationer ur det civila samhället som arbetade med arbetslösa samt organisationernas nätverk. Detta syftade till att ge en bred bild av den organisatoriska strukturen på arbetslöshetsområdet i de undersökta städerna, och därigenom av de olika organisationernas sociala kapital. Därefter genomfördes intervjuer med hjälp av frågeformulär för att fördjupa kunskapen om civilsamhällets roll för människor som riskerar social och politisk exkludering.

Organisationerna valdes ut utifrån tre kriterier. För att det civila samhällets roll som väg till social och politisk integrering, och det civila samhällets roll som alternativ till statliga och kommunala verksamheter, skulle kunna undersökas skulle organisationerna inte tillhöra den offentliga sektorn. Dock inkluderades organisationer med finansiering från offentliga organisationer. Ett andra kriterium var att organisationernas intresse inte skulle vara vinstdrivande eller främst en affärsverksamhet. Detta för att kunna fokusera på verksamheter vars mål i första hand skulle handla om deras klienter snarare än finansiella målsättningar. Här utgjorde de svenska förutsättningarna ett undantag eftersom vinstdrivande företag utgör en viktig del i implementeringen av arbetsmarknadsfrågor på lokal nivå i form av utförare av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Därför inkluderades

⁵ Delar av metodbeskrivningen är tidigare publicerade i rapporten *Addressing work instability. Organizational activation on youth unemployment and precariousness in European cities* som finns att hämta på www.younex.unige.ch. Här redogörs också för övriga delar av delstudien.

⁶ Dessa siffror är baserade på Arbetsförmedlingens registerdata då data från AKU, Statistiska Centralbyråns Arbetskraftsundersökningar, inte var tillgängliga på kommunnivå.

denna typ av organisationer i det svenska urvalet. Slutligen skulle organisationen även vara aktiv i sitt arbete på arbetslöshetsområdet. Dessa urvalskriterier var breda och inkluderande och ledde till att ett brett spektrum av organisationer ingick i undersökningen, såsom religiösa organisationer, sociala rörelser, fackföreningar, politiska partier och andra typer av verksamheter i form av kooperativ och servicecenter.

I de länder som studerades spelar olika typer av organisationer olika stor roll, och i varje land finns strukturer som är karaktäristiska för just det landet eller den välfärdsregimtypen. Exempelvis arbetar i länder som Italien och Polen många välgörenhetsorganisationer som är kopplade till kyrkan med arbetslösa. De är ofta också verksamma med att bekämpa eller lindra andra typer av sociala problem såsom fattigdom, då sådana problem i dessa länder ofta är tätt sammanvävda med arbetslöshet. Det har att göra med kyrkans traditionellt starka roll, men också med att välfärdsstaten och det sociala skyddsnetet är förhållandevis svaga. I andra länder såsom i Sverige, där välfärdsstaten är väl utbyggd, har många organisationer koppling till stat och kommun genom föreningsbidrag och liknande. I exempelvis Tyskland finns ett antal organisationer som fokuserar på det politisk-administrativa systemet och riktar sig mot politiska och sociala strukturer som de upplever som orättvisa eller ofördelaktiga för deras klienters situation.

Det finns alltså stora olikheter i de olika ländernas urval när det gäller såväl antal som sammansättning av organisationer, men också när det gäller deras storlek: i Turin fanns 50 organisationer som uppfyllde kriterierna och i Karlstad 13. Därutöver är dessa organisationer verksamma i lokala kontexter med stora variationer. De städer som valts ut för projektet skiljer sig bland annat åt när det gäller invånarantal, geografisk yta, demografisk sammansättning och näringslivsstrukturer. Olikheterna gör det svårt att jämföra och generalisera resultaten. De ger dock en intressant inblick i den roll det civila samhällets organisationer kan spela för arbetet med arbetslösa.

Data samlades in i projektets samtliga länder under 2009. I ett första steg kartlades organisationerna. Det skedde med hjälp av nyckelinformanter såsom tjänstemän eller forskare med kunskap om arbetslöshetsområdet, men också genom informationssökningar av bland annat lokala myndigheters och paraplyorganisationers dokument eller internetsökningar. Det är möjligt att inte information om alla organisationer som var verksamma med arbetslöshetsfrågor och angränsande frågor påträffades och de därför inte ingår i forskningsprojektets sammantagna empiriska underlag. Kartläggningarna kan dock anses vara tillräckligt utförliga för att kunna ge en god bild av sammansättningen av de organisationer som arbetar med arbetslösa i de olika städerna.

Därefter kontaktades företrädare för de olika organisationerna, främst ledare, språkrör eller liknande. I Karlstad samtyckte samtliga 13 företrädare till att bli intervjuade. I Lyon och Genève intervjuades 21 företrädare för organisationer, i Kielce 26, Köln 29 och i Turin 32. Respondenterna ombads svara i egenskap av företrädare för respektive organisation. I tillägg fick intervjuarna i många fall även tillgång till dokument såsom organisationens budget, styrdokument, nyhetsbrev och liknande. Dessa dokument användes inte vid analysen utan utgjorde kompletterande bakgrundsinformation om organisationerna. Genom att ge en bredare förståelse av respondenternas svar och att dessa låg i linje med deras respektive organisationers strategier och mål bidrog dokumenten till att minska risken för bias i datamaterialet när det gäller respondenternas eventuella personliga åsikter.

Intervjuerna genomfördes vid ett personligt möte med hjälp av strukturerade frågeformulär med såväl fasta som öppna svarsalternativ. Frågeformulären behandlade områden som rörde finansiering av organisationen och dess omkostnader, villkor för medlemskap och medlemsstruktur, aktiviteter för medlemmar och klienter samt organisationernas nätverksstrukturer. De flesta frågor hade fasta svarsalternativ medan några frågor, som handlade om organisationens mål, huruvida deras arbete är till nytta för arbetslösa samt önskingar inför framtiden var öppna. Jag genomförde samtliga 13 intervjuer i Karlstad. Liksom i projektets andra städer varade intervjuerna mellan 30 och 45 minuter vardera, och informanternas svar antecknades i formuläret av respektive intervjuare.

Det insamlade datamaterialets alla frågeställningar analyserades och redovisades i en rapport. Enligt projektdesignen skulle delstudiens resultat leda till två publikationsformer. Resultaten skulle, liksom i varje delprojekt, avrapporteras i en övergripande forskningsrapport. Vidare skulle en gemensam projektpublikation skrivas i form av en antologi, där varje kapitel skulle analysera och belysa olika aspekter av delstudien ur ett komparativt perspektiv. Det ledde fram till ett bokkapitel som jag skrev tillsammans med Birgitta Eriksson, professor i arbetsvetenskap vid Karlstads universitet, och Ewa Bacia, fil. dr. i sociologi, som då arbetade för den polska sociologiska föreningen (PTS).

Kapitlets syfte växte fram utifrån vårt intresse för de samhällsstrukturer och mekanismer som omger arbetslöshet. Detta intresse kombinerades med det internationella forskningsprojektets syfte som rör social integrering av långtidsarbetslösa. När det gäller civilsamhälleliga organisationer verk samma med arbetslösa handlade det om intresset för deras syn på arbetslösa, arbetslöshet mer generellt samt deras roll i välfärdsstaten. Vi valde därför att fokusera på de organisationer som främst arbetar med olika typer av tjänster, det vill säga serviceorienterade organisationer.

Non-profitorganisationer kan delas in i två övergripande kategorier utifrån deras fokus, där den ena är mer policy-orienterad och kännetecknas av aktiviteter där värderingar, intressen och övertygelser uttrycks. Den andra kategorin består av service-orienterade organisationer, som främst är inriktade på tillhandahållande av tjänster och aktiviteter av olika slag (se Lelieveldt, Astudillo & Stevenson 2007). Dessa två typer utesluter inte nödvändigtvis varandra. Indelningen framhäver snarare den huvudsakliga inriktning organisationerna valt i sina verksamheter, även om dessa inriktningar kan komplettera varandra. Detta är också fallet i flertalet av de organisationer som ligger till grund för avhandlingens andra empiriska bidrag: de tillhör den mer service-orienterade kategorin, men i många av dessa organisationer finns också tydliga uttryck för värderingar och politiska budskap. Vilka strategier organisationerna väljer i form av tjänster och aktiviteter kan sägas spegla två saker: deras förståelse av arbetslöshet samt vilka luckor de fyller i välfärdsstaten.

För att kunna undersöka likheter och skillnader mellan non-profitorganisationers strategier och mål i olika länder och välfärdsregimtyper valde vi fyra länder: Sverige, Tyskland, Italien, och Polen. Här representerar Sverige den socialdemokratiska välfärdsmodellen och Tyskland och Italien den konservativa. Samtidigt kan de sydeuropeiska ländernas välfärdsregimer beskrivas som en egen form av regimtyp (till exempel Leibfried 1992, Siaroff 1994, Ferrera 1996, Bonoli 1997), vilket gör Italien särskilt intressant. Polen valdes ut som fascinerande fall eftersom dess regimtyp inte fanns med i de mest klassiska välfärdsregimtypologierna (till exempel Esping-Andersen 1990), som baserades på de dåvarande västeuropeiska länderna. Det var ett relativt nytt medlemsland i EU, som inträdde 2004, där en ny statsform växt fram som bland annat kallats paternalism-marknadshybrid (Książopolski 2004).

Ett viktigt element i det europeiska forskningsprojektet var, som framgått, den lokala kontexten. I det här kapitlet valde vi dock att fokusera mindre på lokala och organisatoriska egenheter och mer på strukturella mönster och lät därför de fyra städerna representera respektive välfärdsregim. Vi är dock medvetna om att det finns stora variationer mellan städer och regioner inom varje land, och att det därför är svårt att uttala sig om enskilda städer i generaliserbara termer. Vi är också medvetna om att välfärdsregimtyper är idealtyper, som inte går att finna i sin mest renodlade form i verkligheten. Avsikten med kapitlet var att försöka se mer övergripande tendenser för att ge en inblick i hur det civila samhällets organisationer arbetar med arbetslöshet och därigenom vilken roll de kan spela i välfärdsstaten.

Dessa kriterier, det vill säga att fokusera på service-orienterade organisationer i fyra länder, ledde till att totalt 82 intervjuer ingår i vårt urval. Urvalet består av intervjuer med företrädare för 7 organisationer i Karlstad,

24 i polska Kielce, 23 i Köln, Tyskland, och 28 organisationer från Turin i Italien. För analysen användes respondenternas svar på öppna frågor som relaterade till kapitlets syfte. Dessa frågor handlar om organisationens mål, huruvida de upplever att deras arbete är till nytta samt önsknings inför framtiden när det gäller aktiviteter. Öppna frågor, där inga förformulerade svarsalternativ erbjuds, låter respondenten svara fritt utifrån egna reflektioner, tankegångar och ordval och framhålla det hon själv tycker är viktigt (Miles, Huberman & Saldaña 2014). Grundidén är således densamma som vid kvalitativa intervjuer. Av den anledningen kan detta empiriska material betraktas som kvalitativt, vilket således tillåter en kvalitativ analytisk ansats.

Analysen av datamaterialet skedde i en systematisk process som kan beskrivas som delvis inspirerad av Grounded Theory (Glaser & Strauss 1967). Analysprocessen innebar öppen kodning av data genom sökning av nyckelord, kategorisering av koderna samt ambitionen att finna mönster av mer generell karaktär (Miles, Huberman & Saldaña 2014). Exempel på nyckelord från den öppna kodningen är utbildning, ekonomiska svårigheter och självkänsla. Parallellt och i växelverkan med inläsning av vetenskaplig litteratur och centrala teoretiska begrepp skedde en kategorisering av koderna. Det innebär att analysprocessen har bestått av såväl induktiva som deduktiva element (Kitchener, Kirkpatrick & Whipp 2000, Patton 2002, Bryman 2011). Här framträdde snart fyra nyckelkategorier som centrala i verksamheternas arbete med arbetslösa: arbetsmarknad, välfärdssystem, politiska strukturer och psykosocialt välbefinnande. Dessa fyra kategorier utgjorde fyra olika vägar, eller strategier, till social, ekonomisk och politisk integrering av arbetslösa.

Intervjustudie med långtidsarbetslösa unga vuxna⁷ (publikation III och IV)

Data och datainsamling

Younex' fjärde delprojekt var en kvalitativ intervjustudie av långtidsarbetslösa unga vuxna. Delprojektets syfte var att få en djupare förståelse för olika mekanismer och processer som kan bidra till att unga arbetslösa människor kan bli socialt och politiskt exkluderade, samt vilka strategier de använder för att hantera situationen. Forskningsprojektets urvalskriterier för denna delstudie var unga människor i åldern 18-34 år som hade varit

⁷ Delar av metodbeskrivningen är tidigare publicerade i rapporten *Understanding social and political exclusion of young long-term unemployed. A qualitative analysis of their individual trajectories* som finns att hämta på www.younex.unige.ch. Här redogörs också för övriga delar av delstudien.

arbetslösa i minst ett år. Det fanns även en strävan efter mesta möjliga variation i bakgrund och erfarenheter liksom de demografiska grundvariablerna kön och ålder.

I likhet med dem som intervjuats i forskningsprojektets andra länder fick vi inledningsvis kontakt med de svenska informanterna genom att de deltagit i forskningsprojektets enkätundersökning, och där samtyckt till att kontaktas för en uppföljande intervju samt angivit kontaktuppgifter. Flertalet av dem som kontaktades hade endera fått jobb eller var inte kontaktbara, det vill säga hade flyttat, bytt telefonnummer eller återkom inte då de hade sökts. Därför användes även andra vägar för att få kontakt med tänkbara respondenter, såväl av oss som av Younex' projektgrupper i flera andra länder. Av sekretesskäl kunde Arbetsförmedlingen inte tillhandahålla någon förteckning över registrerade arbetslösa. För det svenska urvalet innebar det att ett antal respondenter hittades genom att jag sökte upp handläggare på Arbetsförmedlingen, som i sin tur förmedlade kontakt med arbetssökande. Återigen några kontaktades genom sitt deltagande i ett arbetsmarknadsprojekt med anknytning till universitetet.

Det svenska datamaterialet består av arton intervjuer med sex kvinnor och tolv män. Av dessa intervjuer genomförde jag tolv, varav en föll bort på grund av ett tekniskt fel med ljudupptagningen, och Tuula Bergqvist genomförde sju. Det empiriska underlaget till publikation III består i tillägg till de arton svenska intervjuerna även av nitton intervjuer från Tyskland, nio kvinnor och tio män. Intervjuerna genomfördes av de två medarbetarna i den tyska projektgruppen, Christian Lahusen, professor i sociologi vid universitetet i Siegen samt Bettina Grimmer.

Urvalet baserades på variation i fråga om sociodemografiska bakgrundsfaktorer såsom kön, ålder, personer i hushållet, utländsk bakgrund och utbildningsnivå. På motsvarande sätt skiljde sig även kontextuella faktorer såsom städernas befolkningsstruktur, ekonomisk och näringslivsstruktur eller ländernas välfärdssystem. Det strävades alltså inte efter att studera vissa grupper eller att kunna jämföra olika kategorier och deras erfarenheter och upplevelser, såsom högutbildade med lågutbildade, infödda svenskar med människor med annan etnisk bakgrund, äldre med yngre eller kvinnor med män. Istället var strävan efter olikheter en medveten strategi i forskningsprojektet för att teoretiska generaliseringar och abstraktioner skulle kunna utvecklas.

För att försöka fånga respondenternas personliga berättelser och deras värderingar och perspektiv kring de områden som fokuserades i forskningsprojektet och delstudien strävade vi efter formen av ett vardagligt samtal för att skapa en avslappnad, öppen grund för intervjun. I synnerhet när områden som kan vara känsliga behandlas behövs ett visst mått av medveten-

het om vad forskarrollen kan medföra och innebär.⁸ Min utgångspunkt är att vår förståelse av verkligheten skapas genom att människor interagerar med varandra. Det innebär att människor är medskapare till diskursen genom att de upprepar och härigenom reproducerar den. Här är forskare inget undantag. Denna insikt är synnerligen betydelsefull i intervju-situationen, som ofta präglas av viss maktasymmetri mellan intervjuare och intervjuad (se Andersson & Swärd 2008). Det är inte orimligt att anta att detta skulle kunna gälla vissa av de unga långtidsarbetslösa människor, varav många med erfarenheter av social utsatthet, som intervjuas på en forskares kontor på ett universitet.

Respondenterna erbjöds olika alternativ till plats för intervjun såsom i deras hem, i en offentlig lokal såsom ett café eller på våra kontor. Samtliga valde att komma till universitetet och våra kontor. De flesta tyckte det var trevligt att få komma ut och "se något annat". En respondent berättade under intervjun att han under sin arbetslöshet mestadels varit hemma och tyckt den påtvingade sysslolösheten varit påfrestande. Han var därför väldigt glad över att få ett ärende på en annan plats än i sin lilla lägenhet, och han kände sig bekväm med universitetet där han tidigare studerat. Samtidigt är det viktigt att framhålla att den rumsliga dimensionen skulle kunna påverka respondenternas upplevelse av ojämlikhet. I en sådan situation är det synnerligen viktigt att som intervjuare vara medveten om att den egna subjektiviteten riskerar påverka intervjun (Howarth 2007).

Ett sätt att försöka undvika att underliggande medvetna eller omedvetna värderingar skulle kunna smyga sig in i frågor eller yttranden var genom uppmärksamhet på sättet vi formulerade oss på. Vi använde oss av öppna frågor med följdfrågor, vilket uppmuntrade till att respondenterna kunde använda egna ord i sina berättelser istället för att undvika att redan i förväg sätta etiketter på olika fenomen eller att fylla dem med värderingar, och att de kunde framhäva och betona de aspekter de själva associerade till eller upplevde som centrala för de olika frågeområdena. Samtidigt finns, i den här typen av intervjuer, en risk för att samtalen försvinner in på områden som leder bort ifrån intervjuns syfte och fokus. Därför användes en intervjuguide som var utformad utifrån det internationella forskningsprojektets och, mer specifikt, den kvalitativa delstudiens syften. Det innebär att våra intervjuer kan beskrivas som öppet riktade, eller semistrukturerade, med en intervjuguide som bestod av breda områden och öppna frågor, dock med viss struktur som vägledde intervjuerna (Lantz 2007, Kvale & Brinkmann 2014).

⁸ För en mer ingående översikt om etiska dilemman i relation till forskarrollen se Ryen (2004) *Ethical issues*.

Flertalet av de frågeställningar och områden som behandlades i intervjuerna var kvalitativa uppföljningar och kompletteringar av de frågor som ställts i forskningsprojektets föregående delstudie, en enkätundersökning. Intervjustudiens frågeområden behandlade, liksom frågorna i enkätundersökningen, till övervägande del respondenternas upplevelser av problem som i forskningslitteraturen ofta associeras med arbetslöshet. De områden som behandlades var fastställda i enlighet med forskningsprojektets syfte. Sammantaget eftersträvades en balans mellan de olika temana, vilket inte var helt okomplicerat eftersom forskarna kom från olika discipliner och hade olika intressen. De enskilda frågorna utformades av en arbetsgrupp jag ingick i, och som var sammansatt av en eller två medlemmar från varje lands projektgrupp. Jag hade alltså vissa påverkansmöjligheter på utformningen av intervjuguiden, men inom givna ramar.

Varje frågeområde var relativt omfattande och kan i korthet beskrivas på följande sätt. Det första området rörde erfarenheter av och reflektioner om arbetslösheten. Det handlade exempelvis om pengar och den ekonomiska situationen, och om frågor relaterade till institutioner och myndigheter som många arbetslösa kommer i kontakt med och är beroende av såsom arbetsförmedlingen eller socialtjänst. Vidare ställdes frågor om syn på orsaker till arbetslöshet och upplevelser av diskriminering. Frågorna berörde även drömmar om och planer för framtiden. Det andra området behandlade social exkludering. Detta försökte intervjuguiden fånga genom frågor om relationer till familj, vänner och bekanta men också till det civila samhället, samt huruvida respondenterna upplevde att arbetslösheten hade påverkat dessa relationer. Det tredje övergripande temat var relaterat till politik och politisk exkludering, där frågor ställdes om synen på politik, tillit till politik och politiker samt respondenternas politiska aktiviteter.

Många områden som behandlades i intervjuerna är känsliga. Då vi tog kontakt med respondenterna informerade vi om studiens syfte och hanteringen av intervjumaterialet och personuppgifter. Samtliga tillfrågade respondenter samtyckte till att låta sig intervjuas. Några valde dock att, utan att avboka, inte komma till intervjuerna. Vid själva intervjutillfället gav vi återigen utförlig information om studiens syfte, i stora drag vilka områden intervjuerna skulle behandla samt på vilket sätt insamlade data skulle hanteras. Flera respondenter visade starka känslor under intervjuerna. Det kunde ske när de berättade om situationer de upplevt som förödmjukande och svåra, kring frågor om ansvar för arbetslöshet, politik mer generellt eller i samband med erfarenheter med Arbetsförmedlingen. Trots detta poängterade flera respondenter att de uppskattade att de fått möjligheten att delta i studien eftersom de hoppades att mer kunskap om deras egna erfarenheter skulle kunna leda till en förändring.

Analys

Datamaterialet analyserades i flera omgångar. Den första analysomgången genomfördes med syfte att skriva en rapport för det internationella forskningsprojektet. De nationella rapporterna skulle redovisas samlat i en integrerad rapport och tillåta jämförelse mellan de olika länderna. Därför fanns vissa förutbestämda temaområden rapporten skulle beröra. I forskningsprojektet beslutades också att analyserna i stora drag skulle följa Grounded Theory, det vill säga systematiska, induktiva analysprocesser som inleddes med "närläsning" (mikroanalys) och identifikation av intressanta kategorier som relateras till varandra. Analysen genomfördes av mig själv och Tuula Bergqvist. Vi delade upp huvudansvaret för analys och skriftlig framställning av olika områden och diskuterade och jämförde vid flera tillfällen de koder och kategorier vi fann i materialet.

Mitt arbete med analysen av de kvalitativa intervjuerna följde i stora drag samma mönster som analyserna av såväl policydokumenten (publikation I) som de öppna svaren i frågeformulären (publikation II). Den systematiska analysen inleddes med en mikroanalys av de öppna frågorna respektive intervjuerna, där data kodades ord för ord genom vad som i metodlitteraturen ofta kallas öppen kodning. Därefter relaterades koder till varandra. Dessa samband ledde till kategorisering av koderna. Parallellt fortsatte litteraturstudierna med fördjupning av forskningslitteratur på området samt läsande av kompletterande litteratur från angränsande forskningsområden. Det innebär att i praktiken varvades induktiva med deduktiva tendenser. Exempelvis kunde upptäckten av en kategori relateras till forskningslitteratur, vilket ledde till att en ny induktiv fas påbörjades för att undersöka andra koder och kategorier (Kitchener, Kirkpatrick & Whipp 2000, Patton 2002, Bryman 2011). Slutligen sammanställdes analysens huvudresultat och redovisades i en forskningsrapport.

För publikation III och IV, som bägge är baserade på de kvalitativa intervjuerna, återvände jag till datamaterialet utifrån intresset för respektive artikels syfte. Tillvägagångssättet under de båda senare analysprocesserna var i grunden detsamma som den första analysomgången inför rapporten. Det innebar en omläsning av intervjumaterialet som var lika öppen som vid första läsningen, med mikroanalys och kategorisering av koderna, vilken följdes av jämförande av koder och kategorier samt med jämförande av litteratur samt framarbetande av teoretiska abstraktioner. Omläsningarna och de nya analyserna av materialet skedde efter att rapporterna sammanställdes och publicerats. Det gör att resultaten i de publikationer som ingår i avhandlingen inte speglar innehållet i rapporterna i full utsträckning. I huvudsak skiljde sig omläsningarna från den första omgången genom att andra frågor ställdes till materialet. Vissa delar av intervjuerna var också mer relevanta än andra, även om inget område

direkt uteslöts utan omläsningen inledningsvis var öppen. Omläsningarna ledde också till mer fördjupade analyser än rapporternas mer övergripande beskrivningar.

I avhandlingens tredje publikation, som jag skrev tillsammans med Christian Lahusen, analyseras och diskuteras unga arbetslösas förhållande till politik och deras mönster av politisk delaktighet. Vi ville också förstå hur dessa mönster formas. Vi undersökte därför kontinuerligt samband och skillnader mellan det svenska och det tyska urvalet liksom med olika typer av bakgrundsfaktorer och erfarenheter. Huvudansvaret för analysen av de olika ländernas datamaterial delades upp så att det för det svenska materialet låg hos mig och för det tyska hos honom. Vi kodade och kategoriserade vårt respektive material och skickade det till varandra för att vid otaliga tillfällen gemensamt diskutera och problematisera det vi funnit. Eftersom jag även är tyskspråkig var datamaterialets olika språk snarare ett problem för min medförfattare, som inte talar svenska. Jag översatte därför alla citat jag placerat under respektive kod- och kategorikolumn till engelska, varefter vi diskuterade vad de betydde så att ingen andemening skulle försvinna vid översättningen. På samma iterativa sätt formades hela artikeln. Vi har kontinuerligt haft huvudansvar för olika delar men har båda läst och kommenterat samt skrivit och arbetat om artikelns alla delar i varierande omfattning i olika skeden.

De frågor vi ställde materialet under analysarbetet rörde samband med erfarenheter exempelvis i kontakt med välfärdsinstitutioner eller släkt och vänner, och sociala och samhällsliga strukturer. När det gäller avhandlingens fjärde artikel, som jag skrev själv, ville jag i likhet med i publikation I förstå underliggande föreställningar och sociala konstruktioner, men också hur dessa hanteras av arbetslösa människor. När det gäller publikation I handlade det främst om utgångspunkter hämtade från diskursanalys. För analysen av publikation IV använde jag mig av två koncept, diskursbegreppet samt positionering, hämtade från diskursanalys som analytiska verktyg för att förstå människors sätt att förstå och hantera verkligheten på. Samtidigt är det viktigt att framhålla att det i är individens upplevelser av föreställningar om arbetslöshet som står i fokus. Studien är alltså inte en analys av en diskurs, utan en analys av människors tolkningar av och förhållande till föreställningar, diskurser, om arbetslöshet.

Olika föreställningar om verkligheten, eller diskurser, om arbetslösa kan ha sin tonvikt på olika problemförståelser, såsom framhållande av individens ansvar för sin situation, antagande om arbetslösas nivå av arbetsmoral eller förknippande av arbetslöshet med (negativa) personliga egenskaper. Dessa förståelser hänger samman på flera sätt, främst genom orsaksförklaringen av arbetslöshet, men också genom deras förväntningar och krav på individen. Jag valde därför, efter läsning av litteratur på området, att samla

dessa föreställningar under ett övergripande begrepp och kalla det diskursen om det individualiserade ansvaret. I artikel IV utgår jag således ifrån en, samlad, förståelse av verkligheten och undersöker hur respondenterna reflexivt förhåller sig till den och reproducerar den.

Reflektioner

Avslutningsvis vill jag lyfta fram två områden som krävt närmare eftertanke och reflektion. Det handlar dels om datamaterialet och användningen av ett empiriskt material på olika språk, dels om respondenterna i relation till utsatthet.

Då delar av det datamaterial jag använt för tre av avhandlingens artiklar ursprungligen är på tyska, polska och italienska kan det vara på sin plats att säga några ord om språk, datainsamling och analys. Detta material har också samlats in av projektmedarbetare i respektive länder. Att arbeta med data man inte själv samlat in, som dessutom är på ett annat språk, kan vara en utmaning och leda till tolkningssvårigheter och missförstånd.

När det gäller det tyska material som använts (i samtliga av de tre jämförande artiklarna) har arbetet underlättats av min tvåspråkighet. Då tyska, som tidigare nämnts, är mitt modersmål har jag kunnat läsa och tolka dessa texter i originalspråk. I de två fall där jag skrivit tillsammans med tyska kollegor (publikation I och III) har det huvudsakliga ansvaret för analysen av det tyska materialet legat hos dem medan jag analyserat det svenska materialet. Jag översatte därefter stora delar av mina analyser till tyska för att vi skulle kunna diskutera och jämföra de koder och kategorier vi hittat i våra respektive material.

Min italienska däremot är på ytterst grundläggande nivå, och min polska i stort sett obefintlig. Härigenom skulle analysen av det datamaterial som är på dessa språk kunnat bli en större utmaning. Det datamaterial som insamlades inom ramen för enkätundersökningen (publikation II) översattes av medarbetare i respektive länder till engelska. För att undvika den språkförvirring som kan uppstå när varken den som översatt eller den som läser och försöker tolka har engelska som sitt modersmål hade jag kontinuerlig kontakt med italienska och polska projektmedarbetare. Härigenom kunde det i största möjliga utsträckning säkerställas att språket inte utgjorde något hinder för mina tolkningar. På liknande sätt kan kodning och analyser av intervjuer som genomförts av någon annan vara en utmaning eftersom intervjuer består av mer än bara de ord som efter transkribering fastnar på papper; samtalen består också av gester, pauser, tonfall och stämningar som inte är synliga i transkriptionen. Det kan leda till att man

över- eller undertolkar det som sagts. Vår återkommande kontakt, där vi kontinuerligt diskuterat våra koder och tolkningar, medförde en mer utförlig förståelse för de enkätsvar som antecknats på de öppna frågorna, som ibland var något knapphändiga eller kunde innehålla hänvisningar till lokala eller nationella organisationer eller liknande som jag var obekant med.

Några reflektioner rör också respondenterna i relation till utsatthet; dels om urvalet, dels om intervjusituationen. Forskningsprojektets övergripande syfte rörde unga långtidsarbetslösa människors möjligheter och vägar till politisk och social inkludering. Det är möjligt att de som skulle kunna beskrivas som mest exkluderade eller som mår sämst inte ingår i vårt urval. Det kan bero på att de inte besvarade enkätundersökningen och därför heller inte fanns med som potentiella respondenter eller, om de besvarade den, inte angav kontaktuppgifter. Det är också möjligt att vi genom vårt urval inte påträffade just dessa personer. Att de människor som kanske står längst ifrån arbetsmarknaden och samhället eventuellt inte ingår i vår undersökning leder till att deras upplevelser heller inte utgör del i analysen. Samtidigt kan vårt urval anses ge goda insikter i unga långtidsarbetslösas upplevelser av sin situation eftersom det finns stora variationer när det gäller respondenternas ålder, personer i hushållet, migrationsbakgrund eller utbildningsnivå som deras kontextuella villkor i form av exempelvis välfärdssystem eller befolknings- och ekonomiska strukturer.

7. Sammanfattningar av avhandlingens empiriska bidrag

I det följande presenteras de fyra publikationer som tillsammans utgör avhandlingens empiriska resultat. Tre publikationer (I, III och IV) är artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter, och en publikation (II) är ett kapitel i en antologi. En översikt i tabellform visar de publikationernas respektive syften, centrala begrepp, typ av datamaterial samt huvudsakliga resultat. Därefter redogörs i sammanfattande ord för varje publikation i den ordning det huvudsakliga arbetet med dem påbörjats.

Översikt över avhandlingens publikationer

	Syfte	Begrepp	Datamaterial	Resultat
Publikation I	Att analysera och jämföra arbetslöshetspolicies och förståelsen av aktiveringskonceptet i Sverige och Tyskland.	Arbetslöshet Aktivering Välfärdsregimer Unga vuxna	Svensk och tysk rättslig reglering av arbetslösa Policydokument om aktiveringsåtgärder	Överensstämmelse mellan länderna i synen på unga arbetslösa (individualiserad) samt hur detta bör åtgärdas (genom villkorande av sociala rättigheter och pastoralmakt). Olikheter i synen på målet (i Sverige anpassningsbarhet, i Tyskland hög specialisering).
Publikation II	Att studera civilsamhälleliga organisationers strategier och mål i arbetet med arbetslösa i fyra europeiska länder.	Arbetslöshet Civilsamhälle Välfärdsregim Social integration	Intervjuer med företrädare för 82 civilsamhälleliga organisationer i Sverige, Tyskland, Italien och Polen	Överensstämmelse mellan länder i synen på arbetslösa. Aktiviteter fokuserar på anställningsbarhet.
Publikation III	Att utforska mönster av politisk delaktighet hos långtidsarbetslösa unga vuxna i Sverige och Tyskland.	Arbetslöshet Politisk delaktighet Sociala nätverk Unga vuxna	Intervjuer med 18 svenska och 19 tyska långtidsarbetslösa unga vuxna	Sociala nätverk har stor påverkan på politisk delaktighet. Arbetslöshet upplevs som en politisk realitet genom maktstrukturer, kontroll och sanktioner.
Publikation IV	Att undersöka hur långtidsarbetslösa unga vuxna i Sverige förhåller sig till en individualiserad syn på arbetslöshet.	Arbetslöshet Individualisering Ansvar Unga vuxna	Intervjuer med 18 svenska långtidsarbetslösa unga vuxna	Individualisering av arbetslöshet är centralt i arbetslösas berättelser. Den individualiserade synen internaliseras, ifrågasätts eller görs motstånd emot.

Figur 1. Avhandlingens empiriska bidrag.

Publikation I

Grimmer Bettina & Hobbins Jennifer (2014) Active entrepreneurs and blue-collar workers. Cultural understandings mirrored in European youth unemployment policies. *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 34, nr. 7/8, s. 559-576.

Bakgrund

Som följd av hög arbetslöshet under 1990-talet har de flesta europeiska länder reformerat sin arbetsmarknadspolitik mot aktivering. Samtidigt finns tydliga tecken på historiskt förankrade nationella egenheter i länders institutioner. I europeisk arbetslöshetspolitik finns alltså såväl konvergens som divergens. Det väcker frågan om hur dessa likartade och olikartade drag kan förklaras, och på vilka sätt de hänger samman med olika europeiska välfärdstraditioner.

Kulturellt betingade traditioner och föreställningar om sociala problem, såsom exempelvis arbetslöshet, påverkar hur den ideala lösningen, det vill säga policies, utformas. Detta är särskilt intressant när det gäller unga vuxna, eftersom de flesta länder i Europa infört policies särskilt riktade mot unga för att få bukt med den höga arbetslösheten i denna grupp.

Eftersom aktivering ofta betraktats som hemmahörande i en liberal välfärdstradition är det intressant att undersöka hur konceptet tolkas i länder som representerar två andra regimtyper. Därför valdes Sverige och Tyskland. Dessa länder har olika historiska och ideologiska välfärdstraditioner, men det finns även likheter när det gäller arbetslöshetspolitik: båda har en lång tradition av aktiv arbetsmarknadspolitik, och i båda länder har arbetslöshetspolitiken (i synnerhet när det gäller unga vuxna) reformerats under de senaste två decennierna.

Syfte

Studiens syfte var att analysera och jämföra arbetslöshetspolicies och förståelsen av aktiveringskonceptet i Sverige och Tyskland. Studien undersöker vilken syn på unga arbetslösa som speglas i arbetslöshetspolicies samt rekonstruerar hur aktiveringskonceptet tolkas. Mer specifikt har tre dimensioner av konceptet fokuserats: den underliggande synen på problemet med arbetslösa unga vuxna, synen på dess lösning i form av styrinstrument samt på dess ideal i termer av vilken typ av arbetare som eftersträvas.

Metod

Studiens utgångspunkt är att politiska diskurser materialiseras i policies och lagstiftning. Det gör att lagar är intressanta officiella dokument att analysera och använda för att rekonstruera de kulturella föreställningar som ligger bakom deras utformning. Genom en kritisk policyanalys (se Ozga 2000, Troyna 1994, Walker 2009) har lagstiftning om unga arbetslösa rättigheter och skyldigheter samt kompletterande officiella dokument undersökts.

För att undersöka den bakomliggande synen på problemet, det vill säga föreställningar om unga arbetslösa och vilka beteenden som betraktas som problematiska, användes de delar av lagstiftningen som rör sanktioner. Analysen av föreställningen om lämpligaste lösning baserades på officiell information om den individuella handlingsplanen, och för den tredje dimensionen, rekonstruktionen av den ideala arbetaren, inkluderades delar om aktiva arbetsmarknadsåtgärder samt officiella dokument och rapporter där dessa åtgärders syfte och innehåll beskrivs. Artikeln bygger på teorier om kultursociologi, välfärdstraditioner och aktiveringspolitik.

Resultat

En av aktiveringslogikens huvudprinciper är att problemet med arbetslöshet söks på individnivå, det vill säga att arbetslöshet är en konsekvens av låg kompetensnivå och/eller icke önskvärda beteenden. Studiens resultat visar att denna utgångspunkt är tydlig i såväl svensk som tysk lagstiftning. De handlingar och beteenden lagstiftningen söker undvika eller förhindra genom olika typer av sanktioner handlar till stor del om att den arbetslösa inte medverkat, inte lämnat in, inte besökt, inte kontaktat, inte aktivt sökt, avvisat eller lämnat sitt arbete. Önskat beteenden som kan utläsas ur sanktionsgrunderna är i båda länder alltså knutna till passivitet i relation till att aktivt söka jobb. Ett annat oönskat beteende som kan härledas från de förseelser har att göra med att inte anta ett erbjudet jobb eller en erbjuden arbetsmarknadsåtgärd, det vill säga arbeten eller åtgärder handläggaren på Arbetsförmedlingen bedömer som lämpliga. Skyldigheten att anta de erbjudna aktiviteterna härrör från antagandet att arbetslösa väljer bort arbeten de skulle kunna tycka är för ansträngande, för tråkiga, för långt borta eller för lågt avlönade. En annan föreställning som kan utläsas är således att arbetslösa också är selektiva. Den underliggande föreställningen om att arbetslösa är passiva och selektiva i förhållande till arbete och arbetsmarknaden är nära besläktad med bilden av en tredje typ av avvikande beteende; att arbetslösa inte tycks ta arbete eller anknytningen till arbetsmarknaden på allvar. Denna förmodade låga arbetsmoral kan även beskrivas som en form av ansvarslöshet gentemot såväl sig själv som samhället.

Såväl svenska som tyska arbetslöshetspolicies förefaller vara utformade för att söka komma tillrätta med dessa tre oönskade beteenden genom två instrument: den individuella handlingsplanen och pastoralmakten. Genom att fastlägga vad den arbetslösa behöver göra för att få tillgång till arbetslöshetsersättning individualiserar den individuella handlingsplanen sociala rättigheter. Samtidigt stärker detta kontraktuella förhållande mellan den arbetslösa och handläggaren på Arbetsförmedlingens roll, en roll som karaktäriseras av pastoralmakt. Det innebär att handläggaren hjälper och stödjer den arbetslösa, samtidigt som hjälpen är en form av disciplinerande makt som är reglerad i lagstiftning.

Studiens resultat pekar på att såväl synen på arbetslöshet bland unga som socialt problem som synen på dess lösning överensstämmer i de båda länderna. När det gäller syftet med arbetslöshetspolitiken och i synnerhet aktiveringskonceptet skiljer sig detta dock betydligt åt mellan Sverige och Tyskland.

Arbetslöshetspolicies söker inte bara undvika oönskade beteenden utan strävar också efter att stödja och producera andra beteenden, kunskaper och färdigheter. Studien visar att den svenska aktiveringsprincipen riktar sig till alla arbetslösa unga vuxna och har ett starkt fokus på jobbsökande och anställning. De kvalifikationshöjande aktiviteterna har tydliga entreprenöriella drag och stödjer exempelvis förmågan att marknadsföra sig själv och egenföretagande. Bilden av den ideala löntagaren liknar alltså den supranationella diskursens ideal om flexibla, välutbildade individer som kan marknadsföra sig själva. Den tyska aktiveringsprincipen fokuserar i huvudsak på arbetslösa som i den rättsliga regleringen beskrivs som i behov av stöd, och inriktar sig på lärlingsutbildningar. Här är den ideala arbetaren alltså högt specialiserade arbetare med låg allmän utbildning till ett yrke de förväntas följa genom sitt yrkesliv.

Bidrag

Supranationella policykoncept handlar inte bara om implementering utan också om anpassning. Här är det intressant att se var anpassningen sker: vilka policyområden förändras och vilka är mer stabila? Studien indikerar att beslutsfattare är beredda att anpassa egna, nationella föreställningar om medborgarskap till den supranationella synen på medborgarskap, det vill säga det framväxande idealet om det aktiva medborgarskapet, och på motsvarande sätt vilka beteenden som är avvikande och oönskade. Samtidigt bevaras och upprätthålls egna, historiskt förankrade föreställningar om samhällets idealiska sociala ordning. Dessa resultat pekar på betydelsen

av de historiskt förankrade kulturella ideal som präglar välfärds- och socialpolitik.

Som all socialpolitik vilar arbetslöshetspolitik på kulturella och historiskt förankrade föreställningar. Den strömning av aktiveringspolitik som införts i många EU-länder har anpassats till de olika ländernas speciella kontexter. Samtidigt har tidigare jämförande studier på området fokuserat relativt uteslutande på governance-strukturer eller på policies och åtgärder inom ramen för aktiveringspolitik. Men även om en till synes liknande ansats förekommer i olika länder kan, som föreliggande studie visar, dess syften alltså vara vitt skilda. För att förstå olika välfärdstraditioners aktiveringspolitik, det vill säga på vilket sätt konceptet aktivering tolkats och implementerats på det sätt det gjorts, behövs alltså en mer omfattande ansats. Denna studie fyller således även en lucka i forskningslitteraturen genom att inkludera kulturella föreställningar som ligger till grund för nationella policies utformning.

Publikation II

Hobbins Jennifer, Eriksson Birgitta & Bacia Ewa (2014) Addressing unemployment in different welfare regimes. Civil society organizations and their strategies. I Baglioni Simone & Giugni Marco (red) *Civil Society, Unemployment and Precarity in Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 32-55.

Bakgrund

Arbetslöshet är ett problem som påverkar såväl individ som stat. Det finns olika sätt att lösa detta problem på. Synen på vilken som är den bästa lösningen speglar samtidigt den syn som finns på arbetslöshet som socialt problem. I olika länder väljs, eller läggs tyngdpunkten på, olika lösningsstrategier. På motsvarande sätt utformar non-profitorganisationer som arbetar med arbetslösa sin verksamhet på olika sätt, och som fyller olika funktioner i staten de är verksamma i. Dessa strategier, men också den lucka organisationerna fyller i välfärdsstaten genom sin verksamhet, speglar den syn på arbetslöshet de upplever som dominerande i de olika samhällena.

Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka likheter och skillnader mellan länder när det gäller de strategier och mål service-orienterade non-profitorganisationer använder sig av och strävar efter i sitt arbete med arbetslösa. Syftet är också att diskutera ett eventuellt samband mellan regimtyp å ena sidan och likheter och skillnader i organisationernas val av strategier å den andra.

Metod

Resultaten bygger på data insamlade under 2009 i en stad per land i fyra EU-länder: Tyskland (Köln), Italien (Turin), Polen (Kielce) och Sverige (Karlstad). Dessa städer representerar i denna studie sina respektive länder som i sin tur betraktas som representanter för respektive regimtyp. Tyskland och Italien representerar den korporatistiska regimtypen, Polen den liberala och Sverige den socialdemokratiska. Utifrån ett frågeformulär genomfördes totalt 82 intervjuer med representanter för service-orienterade non profit-organisationer som arbetade aktivt med arbetslöshet. Analysen baserades på kvalitativa data i form av öppna frågor, där respondenterna svarat fritt med sina egna ord. Frågorna rörde organisationens huvudmål, hur de upplevde att deras arbete var viktigt för de arbetslösa och

vad de önskade sig kunna göra i framtiden. Den systematiska analysprocessen inleddes med kodning av datamaterialet. Koderna kategoriserades och kategorierna jämfördes, vilket ledde fram till specifika mönster. Resultaten har i huvudsak tolkats utifrån teorier om välfärdsforskning och om det civila samhällets roll i välfärdsregimer.

Resultat

Studien visar att likheterna mellan flera av länderna är större än skillnaderna, såväl när det gäller deras övergripande mål som när det gäller deras strategier för att nå målet. Det övergripande målet som anges i intervjuerna är social integrering. För non profit-organisationernas representanter innebär det delaktighet i samhället genom arbete. Arbete har alltså en lika framträdande ställning i olika regimtyper. Samtidigt är informanterna noga med att framhäva att social integrering även förutsätter medvetenhet om medborgerliga rättigheter, språkkunskaper, medborgarskap och bättre levnadsvillkor.

Den syn på arbetslöshet som speglas i de svenska, tyska och italienska intervjuerna är att arbetslöshet främst har strukturella orsaker. Detta står i skarp kontrast till de polska intervjuerna, där arbetslösheten snarare kopplas till individuella tillkortakommanden. Gemensamt för alla fyra länder är att arbetslöshet inte betraktas som orsaken till alla de typer problem många av de arbetslösa organisationerna arbetar med. Istället ses arbetslöshet som en del av en helhet, ett problem som påverkar andra delar av livet på ett negativt sätt.

Sammantaget erbjuds arbetslösa en stor variation av tjänster och aktiviteter av organisationerna, vilket i förlängningen alltså ska leda till social integrering genom arbete. Analysen ledde fram till fyra typer av strategier på olika nivåer och som utåt vänder sig mot olika aktörer. Den första strategin är den mest centrala, och tillhör ofta kärnverksamheten, medan de övriga tre strategierna rör tjänster och aktiviteter som erbjuds utöver praktik, utbildning, arbetssökande och liknande.

Den första strategin handlar om integrering genom arbete och arbetsmarknaden, och inkluderar aktiviteter och tjänster som syftar till att öka anställningsbarheten. Denna strategi är gemensam för alla fyra länder. Det finns även en uttalad önskan om att kunna utöka dessa aktiviteter, vilket visar vilken central ställning arbete har oavsett regimtyp. Den andra typen av tjänster och aktiviteter rör integrering genom socialförsäkrings-systemet. Här beskrivs klienterna i alla länder behöva hjälp, men av olika anledningar. I Tyskland, Italien och Polen handlar det till stor del om tillgången till sociala rättigheter, vilken kan innebära svårigheter på grund

av att socialförsäkringssystemet är obekant, att det ställs krav på en lång lista information att tillhandahålla eller att det byråkratiska språket är svårt att förstå även för infödda. I Sverige handlar det istället ofta om att klienterna faller under flera myndigheters ansvarsområden, vilket kan resultera i konflikter mellan olika regelverk eller att ingen har ett övergripande ansvar.

Den tredje typen rör den arbetsmarknadspolitiska nivån. Här handlar det om att organisationerna, som arbetar med svaga och sårbara grupper, vänder sig mot de politiska strukturer och den syn på arbetslöshet som skuldbelägger individen. Organisationerna ser sig därför, framförallt i Tyskland och Italien, men till viss del även i Sverige, som de arbetslösas språkrör och arbetar med att väcka medvetenhet om detta. Ambitionen är att visa solidaritet med sina klienter och andra arbetslösa och utsatta människor, och därigenom dels bygga upp arbetslösas självförtroende som ofta är lågt, dels på längre sikt förändra arbetsmarknadspolitiken. Detta är en tydlig positionering mot den samhällsdiskurs som lägger ansvaret för arbetslöshet på enskilda individer. De organisationer som ingår i studien arbetar med så kallade svaga grupper i samhället, vilket inkluderar immigranter, bostadslösa, före detta kriminella, drogberoende eller psykiskt sjuka, som alla är (långtids)arbetslösa. Hos dessa människor är behovet av psykosocialt stöd stort. Den fjärde typen av tjänster och aktiviteter som erbjuds handlar om engagemang i enskilda individers speciella situation, förståelse och vad som bäst kan beskrivas som empowerment. Det inkluderar även stöd i att finna egna styrkor och förmågor, att få anpassa sig i sin egen takt samt att känna sig behövd, det vill säga en upplevelse av att ha en plats i samhället.

Bidrag

Kapitlet synliggör en problematik som omger de grupper som är mest sårbara och utsatta i relation till samhället i stort och arbetsmarknaden i synnerhet. Denna jämförande studie visar att ingen av de välfärdsregimer som ingick i urvalet ger tillräckligt och adekvat stöd till dessa grupper. Detta kan vara problematiskt med tanke på arbetsmarknadspolitiska mål såsom högre eller full sysselsättning, men också när det gäller krav i form av anställningsbarhet eller flexibilitet på enskilda individer. Denna typ av målsättningar kan dessa grupper ha svårt att leva upp till, vilket kan leda till att situationen för människor som står långt ifrån arbetsmarknaden blir ännu mer bekymmersam när tillgången till sociala rättigheter försvåras.

Kapitlet belyser också synen på arbetslöshet ur skilda perspektiv. De arbetslösa positionerar sig tydligt i relation till den dominerande samhälleliga synen på arbetslöshet, där arbetslöshet betraktas som samman-

hängande med individuella brister och tillkortakommanden. I stark kontrast står respondenternas ställningstagande för arbetslöshet som strukturellt problem.

Intressant är också att det finns stora likheter mellan alla fyra länder, i synnerhet mellan Sverige, Tyskland och Italien, när det gäller deras mål, de områden de är verksamma inom för att förbättra situationen för deras klienter samt deras syn på såväl arbete som arbetslöshet. Det indikerar att synen på arbetslöshet som ett individuellt problem är utbredd på politisk nivå i europeiska länder. På motsvarande sätt visar det också att sympatin med arbetslösa och andra svagare grupper är utbredd hos människor och organisationer som arbetar och interagerar med arbetslösa och deras situation.

Publikation III

Hobbins Jennifer & Lahusen Christian (2015) Between evasion and activism: A qualitative inquiry into the political behavior of German and Swedish long-term unemployed. *Partecipazione e Conflitto*, Vol. 8, nr. 3, s. 788-813.

Bakgrund

Den växande arbetslösheten i de flesta europeiska länderna, framför allt bland unga, har lett till ett växande intresse för dess eventuella konsekvenser. Uppmärksamheten gäller i synnerhet social exkludering, men också förändrade mönster av politisk delaktighet. Dessa två följder hänger ofta tätt samman med upplevelsen av att inte vara tillhörig i samhället och att inte ha en röst som räknas. Social exkludering och minskad politisk delaktighet riskerar i sin tur att påverka demokratin och den sociala tilliten i samhället, vilket gör dem till viktiga frågor. Forskare är till övervägande del överens om att arbetslösa människor är mindre politiskt aktiva, att färre arbetslösa röstar och att de har mindre förtroende för politiska institutioner och politiker. Andra studier framhäver att arbetslösa tenderar till att endera bli apatiska i relation till politik eller att stödja radikala partier och intressegrupper. Det är inte heller entydigt vilka mekanismer som ligger bakom unga arbetslösas politiska beteenden. Bland annat beskrivs, med motstridiga resultat, arbetslösheten och en därmed sammanhängande alienation från det politiska systemet, men också inkomst och social klasstillhörighet som påverkansfaktorer av människors politiska engagemang.

I litteraturen om relationen mellan arbetslösas politiska engagemang och den institutionella kontexten finns framförallt tre olika utsagor som behöver undersökas närmare. För det första utgår forskning om relationen mellan arbetslöshet och politisk delaktighet i stor utsträckning ifrån arbetslöshet som formell kategori. Samtidigt bortses ofta ifrån arbetslösa människors upplevelser av deras vardag, i synnerhet den politiska dimensionen i termer av de rättigheter och skyldigheter som formuleras i arbetslöshets- och socialpolitik och implementeras av offentliga organisationer och myndigheter såsom Arbetsförmedlingen. Hur arbetslösa hanterar dessa arbetsmarknadspolitiska åtgärder och den politiska retorik många arbetslösa möts av i sin vardag är viktiga och intressanta komponenter för att förstå arbetslösa människors mönster av politisk delaktighet.

För det andra är politiska aktiviteter till en stor del social handling. Därför är det viktigt att även ta arbetslösas sociala kontakter och nätverk i beaktande vid studier av politisk delaktighet bland arbetslösa människor.

Slutligen har definitionen av politisk delaktighet hittills i stor utsträckning varit tydligt avgränsad och därmed potentiellt exkluderande, i synnerhet när det gäller unga människors politiska handlingar och yttranden. Föreliggande artikel utgår därför ifrån en inklusiv definition av politisk delaktighet.

Syfte

Studiens syfte är att undersöka de mönster som ligger till grund för politisk delaktighet hos långtidsarbetslösa unga vuxna i Tyskland och Sverige. Studien syftar också till att ge förståelse för på vilket sätt deras politiska engagemang kan relateras till deras upplevelser av arbetslöshet samt deras sociala kontakter.

Metod

Eftersom välfärdsstatens utformning pekats ut i litteraturen som påverkansfaktor på politisk delaktighet är en jämförelse med unga arbetslösa i två olika välfärdsregimer intressant. Då implementeringen av arbetslöshets- och socialpolitiska åtgärder till stor del sker på lokal nivå har en jämförelse mellan två städer fokuserats. Arbetslösheten bland unga människor har stått högt på politiska agendor, såväl nationellt som på europeisk nivå, sedan början av 1990-talet, då sysselsättningstalen i denna grupp började sjunka och sedan dess i många länder återhämtat sig endast marginellt. Därför grundar sig studiens analys på semistrukturerade intervjuer med 37 unga vuxna mellan 20 och 34 år i Tyskland och Sverige som vid tidpunkten för intervjun under år 2010 hade varit arbetslösa i minst ett år.

En ansats inspirerad av Grounded Theory präglade analysprocessen, som inleddes med öppen kodning. Därpå kategoriserades och jämfördes koderna, varefter kärnkategorier valdes ut som kännetecknade våra data. Analysprocessen varvades med återkommande teoretiska reflektioner. Dessa deduktiva inslag gav upphov till nya induktiva cykler.

Resultat

Det framkommer tydligt att arbetslöshet inte leder till identiska livssituationer, upplevelser eller reaktioner, såsom exempelvis fattigdom, isolering eller apati. Arbetslöshet utgör därför varken en enhetlig referenspunkt för att förstå politisk delaktighet eller en faktor som styr någon speciell form av syn på politik eller politiskt deltagande. Samtidigt finns några gemensamma nämnare bland de intervjuade som har direkt koppling till arbetslöshet. De arbetslösa är väl medvetna om att de blir granskade och

kategoriserade av myndigheter, politiker och massmedia, men också av sina egna familjer, vänner och bekanta. Det tyder på att kategorin arbetslöshet är socialt relevant eftersom den påverkar interaktionen med dessa aktörer. Vidare framkommer en oerhörd besvikelse bland de unga arbetslösa i studien över den politiska världen. Till följd av detta har de ytterst lågt förtroende för politikernas och välfärdsstatens vilja och förmåga att hjälpa dem.

Studiens resultat indikerar vidare att informella sociala nätverk och kontakter i hög grad påverkar den politiska delaktigheten. Kontakt med människor som är intresserade av politik tycks ofta avgörande för det egna politiska engagemanget. Det förefaller i sin tur ha samband med att dessa människor kan fungera som motivatorer, men också med hur förankrade föreställningar och normer kring politiskt deltagande är i de arbetslösas omgivning, och slutligen med att politisk delaktighet är en performativ handling där man gör och formar politik tillsammans.

Analysen ledde fram till tre olika former av politisk delaktighet och som i artikeln beskrivs som undvikande, minimalistiskt medborgarskap och aktivism mot alla odds. Den första gruppen kännetecknas av sitt avståndstagande från den offentliga sfären, det vill säga myndigheter, men också politik. Genom att fjärma sig från en miljö som upplevs som osympatisk, orättvis och påträngande försöker dessa respondenter behålla sin självständighet. Även om några är ointresserade av politik medan andra aktivt tar ställning mot att engagera sig politiskt i någon mån har de gemensamt att ingen i deras omgivning är intresserad av politik.

Den andra gruppen har en minimalistisk inställning till politik. För dem är problemet att politik är viktigt, men att politiker och tjänstemän varken är mottagliga för medborgarnas behov eller kapabla att lösa problem. Istället styrs politiker av en maktfullkomlighet som yttrar sig i en medveten strategi av oärlighet. Denna gruppns förhållningssätt till politik är formalistisk och minimalistisk. De röstar eftersom de tror på formella politiska strukturer såsom demokrati och valdeltagande, och är ibland aktiva även på andra sätt, men tror inte att deras handlingar påverkar. Minimalisterna har ett större socialt nätverk än de inaktiva, och i detta förekommer politiskt intresserade människor som på olika sätt, främst med sina förväntningar, inverkar på respondenterna att engagera sig. Intressant är att bland respondenter som kännetecknas av denna form av politisk delaktighet finns en stark lokal förankring, vilket bland annat visar sig i engagemang för det närmast omgivande samhället och dess organisationer.

Den sista kategorin benämndes aktivister ”mot alla odds”, eftersom de är politiskt aktiva trots att otaliga studier visat att arbetslösa som grupp tenderar till lågt eller inget politiskt deltagande, och trots att de själva inte

nödvändigtvis övertygade om att det de gör leder till något. Snarare tycks det handla om uttryck för frågor och problem som är vanligt förekommande i deras situation som arbetslösa, i deras vänkretsar eller i deras åldersgrupp. Exempelvis förekommer synen att man talar för sin generation, det vill säga unga människor som inte upplever att de tas på allvar eller förstås av politiker. För denna grupp är det oundvikligt att vara engagerad i politik eftersom de anser att politik handlar om att forma och påverka, vilket gör att politik genomsyrar hela det sociala livet och samhället i stort. Respondenter i denna grupp är delaktiga i såväl konventionella och okonventionella politiska aktiviteter, och deras sociala relationer innehåller även ”politisk” kontakt.

Bidrag

Trots gemensamheter när det gäller erfarenheter med välfärdsinstitutioner relaterade till arbetslöshet tycks inte frivilligorganisationer ha någon stor betydelse för det politiska engagemanget. När det gäller sociodemografiska karaktäristika, det vill säga utbildningsnivå, familjens klassbakgrund, kön, ålder eller eventuell migrationsbakgrund, utgjorde dessa i denna studie ingen synlig utgångspunkt för mönster av politisk delaktighet. I det empiriska materialet tycks sociostrukturella och kontextuella faktorer såsom välfärdsregimtyp och politisk kultur påverka den politiska delaktigheten, dock snarare på en sekundär nivå. Istället framträder en annan, i litteraturen mindre omtalad faktor som synnerligen betydelsefull: individernas sociala relationer. Ju större socialt nätverk, desto mer olikartade sociala kontakter, vilket ger större möjligheter och större sannolikhet för politiskt engagemang.

Dessa resultat har praktiska implikationer för politiska agendor. Gynnsammare förutsättningar för politisk och social inklusion förefaller kunna skapas genom att såväl formell och informell politik flyttas närmare unga människors livsvärldar, och genom att lokala demokratiska strukturer förstärks med fler och olika möjligheter till deltagande.

Publikation IV

Hobbins Jennifer (2015) Unga långtidsarbetslösa och det individualiserade ansvaret. *Arbetsliv och arbetsmarknad*, Vol. 21, nr. 2, s. 39-53.

Bakgrund

Arbetets centrala roll i samhället yttrar sig på flera sätt; tydligast kanske i politiska budskap och debatter samt i media, men också i sociala sammanhang. Ofta är yrket det första vi frågar efter när vi möter en ny person eller stöter på någon vi inte sett på länge. I dessa situationer kan det bli ett problem att inte kunna redogöra för på vilket sätt man ”gör rätt för sig”. Det har till följd att många arbetslösa upplever att de måste förklara och försvara sin arbetslöshet, samtidigt som den är förknippad med skamkänslor.

Att arbetslöshet har samband med de arbetslösas inställning till arbete eller på deras personliga egenskaper (eller brister) är föreställningar som är väl förankrade i samhället. Samtidigt pekar attitydundersökningar på motstridiga resultat när det gäller hur utbredda dessa föreställningar om arbetslösa är i Sverige. På en övergripande nivå har dock dessa uppfattningars betydelse ökat under de senaste decennierna, vilket indikerar en ansvarsförskjutning från samhället och välfärdsstaten till individen. Denna individualisering av ansvar för arbetslöshet ställer höga krav på individen, vilket i sin tur kan leda till negativa följdverkningar för människor som möter dessa föreställningar på olika sätt i sin vardag. En utsatt grupp är långtidsarbetslösa unga vuxna.

Syfte

Studiens syfte är att lyfta fram hur föreställningen om det individualiserade ansvaret speglas i arbetslösa unga vuxnas egna berättelser. Studien fokuserar på att visa hur arbetslösa människor förhåller sig till denna logik.

Metod

Analysen baseras på 18 semistrukturerade intervjuer med unga långtidsarbetslösa personer mellan 18 och 34 år. Intervjuerna genomfördes under 2010, och vid dessa tillfällen hade dessa sex kvinnor och tolv män varit arbetslösa i minst ett år. Analysprocessen skedde i två omgångar. Den första omgången hade en induktiv ansats med öppen kodning som följdes av kategorisering och jämförelse av koderna. Den andra omgången utgick ifrån mitt specifika intresse för forskningsfrågan, vilket innebar en mer

selektiv kodning av materialet. I synnerhet intresserade jag mig för människors tolkningar av arbetslöshet och ansvar.

Föreställningar om arbetslösa kan ha olika tyngdpunkter, såsom framhållande av individens ansvar för sin situation, antagande om arbetslösas nivå av arbetsmoral eller förknippande av arbetslöshet med (negativa) personliga egenskaper. Dessa förståelser hänger samman på flera sätt, främst genom orsaksförklaringen av arbetslöshet, men också genom deras förväntningar och krav på individen. Jag valde därför, efter läsning av litteratur på området, att samla dessa föreställningar under ett övergripande begrepp och kalla det diskursen om det individualiserade ansvaret. Diskursens logik är analytiskt relevant eftersom det är en dominerande bild i samhället, det vill säga väl förankrad i såväl institutionella som sociala strukturer.

Människor använder sig av olika förståelser för att beskriva och förhålla sig till bilder av verkligheten, såsom att arbetslöshet till stor del beror på individen själv. Studien fokuserar på individnivån genom att undersöka hur arbetslösa förhåller sig till föreställningen om, det vill säga diskursen om, det individualiserade ansvaret.

Resultat

Föreställningen om att individens beteenden, egenskaper eller grad av motivation ligger till grund för arbetslöshet genomsyrar respondenternas berättelser. Det visar att den är en utgångspunkt i människors sätt att tänka om arbetslöshet, men också att den upprätthålls, det vill säga att den aktivt används. Diskursens giltighet är framträdande även om de arbetslösa förhåller sig till den på olika sätt.

Analysen ledde fram till tre övergripande sätt att förhålla sig till denna förståelse av verkligheten. Förhållningssätten utesluter inte varandra utan kan komplettera och till viss del överlappa varandra. Det första förhållningssättet är konformitet, det vill säga att de politiska idealen internaliserats och de egna attityderna överensstämmer med diskursen. Här framhövdes aktivitet på olika områden, vilket är ett ideal inom diskursen om det individualiserade ansvaret, men också eget skuldbeläggande orsakat av att inte motsvara vad som förväntas inom denna logik.

Det andra förhållningssättet är att distansera sig från diskursen. Här bekräftas fortfarande logikens giltighet, samtidigt som den ifrågasätts genom de svårigheter respondenter möter när de försöker leva upp till idealen. Dessa svårigheter gör sig framförallt märkbara i möten med andra människor och deras förväntningar. Förväntningarna rör kulturella normer

och sociala mönster där arbete utgör en central roll. Det gör att exempelvis förväntningar om att bli en traditionell familjeförsörjare kan upplevas som omöjliga att leva upp till. Ifrågasättandet resulterar i avståndstagande från diskursen.

Det tredje förhållningssättet präglas av motstånd mot diskursens grundantaganden om individens egna tillkortakommanden och brister som förklaringsmodell till arbetslöshet. Här ifrågasätts logiken på ett direkt sätt. Därutöver framhävs yttre hinder för inträde på arbetsmarknaden framhävs. Hindren inkluderar faktorer individen inte har kontroll över, men också egna tillgångar såsom hög bildningsnivå eller specialkompetens. Därigenom görs motstånd mot bilden av arbetslösa som bristande i kompetens, oengagerade eller passiva.

Bidrag

Inom ramen för svensk arbetsmarknadspolitik erbjuds arbetslösa en rad olika möjligheter till kompetenshöjande aktiviteter på vitt skilda områden och nivåer. För att dessa möjligheter ska kunna tillvaratas behövs hänsynstagande till individens styrkor och kompetenser, men också till hennes individuella förutsättningar och vardagsliv. Det inkluderar kunskap om hur arbetslösa uppfattar, hanterar och ställer sig till logiken bakom det individualiserade ansvaret. Studien bidrar till denna förståelse.

8. Sammanfattande slutsatser och diskussion

I detta kapitel sammanfattas och diskuteras de empiriska resultaten i relation till avhandlingens syfte, som var att synliggöra och problematisera förståelser av arbetslöshet samt att belysa hur dessa hanteras av arbetslösa människor i Sverige idag. De frågor som väglett mitt arbete har varit: Vilka föreställningar om arbetslöshet framträder i rättslig reglering, bland civilsamhälleliga organisationer och bland arbetslösa människor? Och hur hanteras dessa av arbetslösa i förhållande till sociala kontakter, kontakter med myndigheter och politiskt engagemang?

Utifrån avhandlingens empiriska resultat kan dessa frågor i korthet besvaras på följande sätt. De föreställningar om arbetslöshet som framträder i samhället skiljer sig åt beroende på var de återfinns, det vill säga beroende på vilken social praktik det gäller. I den rättsliga reglering som omger arbetslösa framträder en individualiserad syn på arbetslöshet. Det innebär att den problemkonstruktion som ligger bakom lagstiftningens utformning är att individen och hennes beteende och attityder utgör en betydande del av problemet. Bland människor som arbetar med arbetslösa i civilsamhälleliga organisationer framträder en i stora drag motsatt bild, där arbetslöshet snarare ses som ett strukturellt problem med ett samhälle och en arbetsmarknad där det inte finns plats åt alla.

Bland arbetslösa själva finns ett bredare spektrum av föreställningar representerat. I övergripande termer kan de beskrivas på följande sätt. En typ av tankegång överensstämmer med den tolkning som återfinns i den rättsliga regleringen, där vikten av att vara aktiv och att ta sitt ansvar ses som betydelsefull. Ett annat resonemang konstrueras genom såväl bekräftelse som ifrågasättande av individualiseringsdiskursen. En tredje typ av uppfattning motsvarar den bild som återfinns bland människor som arbetar med arbetslösa i civilsamhälleliga organisationer, där orsaken till, och därmed ansvaret för, arbetslöshet snarare ses som strukturell.

De tre typerna av föreställningar motsvaras av tre övergripande sätt att hantera desamma på: konformitet, det vill säga att de arbetslösa internaliserat den dominerande diskursen om individens ansvar, bekräftar och återskapat den; distansering, där de arbetslösa internaliserat diskursen men också ifrågasätter den och vissa svårigheter de förknippar med den, samt motstånd, ett förhållningssätt som handlar om ett problematiserande av det som betraktas som omöjligt med att få jobb och att leva upp till idealet om att göra rätt för sig och därigenom visa sig vara en ansvarstagande medborgare.

Gemensamt för dem som internaliserat och bekräftar den individualiserade synen på arbetslöshet är att de i stora drag kan sägas acceptera det arbetsmarknadspolitiska systemet och se det möjliggörande, men också kontrollerande och disciplinerande, regelverket som berättigat. De som på olika sätt ifrågasätter eller gör motstånd mot diskursen förefaller betydligt mindre tillfreds; de har lågt förtroende för staten och det arbetsmarknadspolitiska systemet, men också för det övergripande politiska systemet.

Mot denna bakgrund blir det tydligt varför det är relevant att undersöka arbetslösas relation till politik: det är den del av den offentliga sfären där förhandlingar sker om olika föreställningar om arbetslöshet. Ett sätt att förhålla sig till institutionaliserad politik karaktäriseras av undvikande och avståndstagande till såväl de myndigheter som är involverade i den arbetsmarknadspolitiska administrationen (främst Arbetsförmedlingen) som till politik. Ett annat förhållningssätt kan beskrivas i termer av minimalism och formalism, såväl i relationen till myndigheter som till politik. Ett tredje förhållningssätt är ett aktivt politiskt engagemang, såväl i konventionella som okonventionella politiska aktiviteter.

En kort tillbakablick på de utgångspunkter som väglett mina tolkningar visar att arbetslöshet för många arbetslösa är ett problem i form av bland annat sämre ekonomi, sämre utsikter för karriär och framtid, sämre tillgång till socialförsäkringssystemet samt social och politisk exklusion. Jag har också utgått ifrån att det vi ser som vår sociala verklighet är socialt konstruerad. Det innebär att även vår kunskap om och förståelse av samhällsproblem är socialt konstruerade. Ett sådant problem är arbetslöshet, som jag menar också *konstrueras* som problem.

Föreställningar om arbetslöshet konstrueras i olika praktiker, såväl talade som skrivna, då människor tolkar och utövar, eller producerar, utsagor om ett visst område. Dessa praktiker innefattar social interaktion mellan människor i form av exempelvis vardagliga samtal eller av författandet av tidskriftsartiklar och debattinlägg, men också institutionaliserade former av sociala processer och logiker, såsom social- och arbetsmarknadspolitiska system, vilket blir konkret i form av rättslig reglering och myndighetsutövande (se Berger & Luckmann 1967). Dessa tolkningar och utsagor utgör diskurser som strukturerar vår kunskap om världen. Med bakgrund i dessa utgångspunkter, de teoretiska ramberättelserna och de empiriska resultaten kan följande slutsatser dras.

De föreställningar om arbetslöshet som framträder i det empiriska materialet kan sägas utgå ifrån samma logik, ett tankemönster som återfinns i aktiveringspolitik. Logiken bygger på tanken om ett samband mellan individuella förmågor, beteenden och attityder å ena sidan och arbetslöshet å den andra. Härigenom placeras en betydande del av ansvaret för arbets-

lösheten på individen och på olika former av individuella tillkortakommanden (Serrano Pascual 2007a, Linke 2009).

I publikation I, där lagstiftning om arbetslöshet analyseras, synliggörs individens centrala roll i den institutionaliserade föreställningen om problemet med arbetslöshet. De avvikelser den rättsliga reglering som omger unga arbetslösa är utformad för att försöka motverka kan sägas röra den arbetslösa individens beteenden och motivation. Denna problemformulering har beskrivits som väsensskild ifrån tidigare problemformuleringar under socialdemokratins och välfärdsstatens guldålder (se till exempel Linke 2009). När det gäller svensk socialpolitik har dock individen genomgående haft en central roll. En tillbakablick på den historiska framväxten av svensk arbetsmarknads- och socialpolitik visar att föreställningar om arbetslöshet och fattigdom som förknippade med personliga egenskaper och individens eget ansvar varit en genomgående logik (Johansson 2001, Ulmestig 2007, Salonen 2009). Det har också varit tydligt i arbetslinjen, även om tyngdpunkten varierat över tid (Junestav 2004).

Sammanlänkandet av de två element som består av individens behov av stöd och möjliggörande å den ena sidan och en betoning på skyldigheter, kontroll och disciplinering å den andra, kännetecknar aktiveringskonceptets syn på hur problemen med arbetslöshet bäst bör lösas (Linke 2009). Dessa båda grunddrag är centrala i svensk arbetsmarknadspolitik, som inte bara utformats utifrån individens skyldigheter, utan också utifrån tanken om att staten bör ha en framträdande roll för att stödja och tillvarata individens rättigheter. Den svenska aktiva arbetsmarknadspolitik har traditionellt vilat på två ben: aktiva arbetsmarknadsåtgärder samt utbildning (Salonen 2001). Detta betraktades som investeringar i humankapitalet i strävan efter ett starkt kunskapssamhälle (se Morel et al 2012). Dessa tankegångar har varit förebild för flera länder vid utformningen av arbetsmarknadspolitiska reformer, såsom exempelvis Storbritannien, som inspirerades av den svenska modellen då "the third way" formulerades (Giddens 2003).

Samtidigt kan några element urskiljas som visar hur aktiveringspolitiken, som den är utformad i Sverige, och dess bakomliggande problemförståelse, utmärker sig. Ett element rör hur problemet konstrueras och formuleras. Ett exempel taget från den europeiska sysselsättningspolitiken, som i hög grad påverkar nationell arbetsmarknadspolitik i medlemsländerna, gäller betydelsen av begreppet solidaritet i EU-dokument om sysselsättning. Här beskrivs betydelsen av solidaritet ha förskjutits från att dela på ansvar och hjälpa varandra mot en tyngdpunkt på individuellt ansvarstagande för den egna försörjningen, utan att ta samhälleligt stöd i anspråk (Johansson 2007b). Solidariteten kan därigenom sägas bestå i att inte ligga varandra till last.

Betoningen av den egna försörjningen har i svensk arbetslöshetspolitik visat sig genom en förskjutning mot en högre betoning på individens skyldigheter genom strängare krav för tillgång till ersättning, en lägre ersättningsgrad samt fler, mer nyanserade och kraftigare sanktioner (se SO 2015). Parallellt har synen på statens roll förändrats genom att kompetensökningar i stora drag frångåtts till förmån för en större betoning på arbetskraven (Bengtsson & Berglund 2012). Lösningen på problemet med arbetslöshet kan således tolkas som att det konstrueras utifrån en föreställning om att arbetslösa behöver styras mot eget ansvarstagande och autonomi. Denna paradoxala logik har beskrivits som en framtvingad emancipation (Van Berkel & Møller 2002). Det innebär att arbetsmarknadspolitiken syftar till att skapa självständiga människor, men att detta sker genom olika former av styrning som kan vara mer eller mindre öppet tvingande (se även Crespo & Serrano Pascual 2007).

Förskjutningen mot en tyngdpunkt på individens ansvar har således samband med att synen på den ideala löntagaren, det vill säga vad arbetsmarknadspolitiska åtgärder syftar till, i EU-sammanhang tydligt betonar individens eget ansvar för sin anställningsbarhet och därmed sin situation på arbetsmarknaden (Johansson 2007a). Liksom EUs riktlinjer om sysselsättningspolitik och anställningsbarhet tolkas och implementeras inte aktiveringskonceptet på samma sätt i alla länder (Lahusen 2009, Linke 2009). Ovan nämnda mål återspeglas dock även i svensk arbetslöshetspolitik. Publikation I visar att den ideala löntagare som eftersträvas, vars bild ligger bakom utformningen och inriktningen av arbetsmarknadspolitiska åtgärder, liknar den supranationella diskursens ideal om flexibla, välutbildade individer som kan marknadsföra sig själva.

Något som kan ses som en länk mellan stat och individ är det civila samhället. I Sverige har engagemanget i frivilligorganisationer av tradition varit stort, och det civila samhället omfattar en mängd olika typer av organisationer. Publikation II bygger på en studie om civilsamhälleliga organisationer som arbetar med arbetslösa. Bland dessa organisationers företrädare framträder en bild av arbetslöshet som skiljer sig ifrån den föreställning som ligger bakom utformningen av den rättsliga regleringen. Här ses arbetslöshet som ett huvudsakligen strukturellt problem, där arbetsmarknadens utformning gör det svårt eller omöjligt för många människor att vara en del av densamma. Organisationernas företrädare har tolkat problemet genom empati och medkänsla.

De människor som deltar i dessa organisationers aktiviteter kallas inom verksamheterna mestadels deltagare, medlemmar eller klienter. De står, av de mest olikartade anledningar, ofta långt ifrån att uppfylla arbetsmarknadens krav och förväntningar. Flera av medlemmarna respektive del-

tagarna har i grunden andra typer av svårigheter såsom det svenska språket, psykisk ohälsa eller funktionsnedsättningar, och som ligger till grund för att de har svårt att få eller att klara av ett arbete på den öppna arbetsmarknaden. Dessa människors ansvar för sin situation och sitt behov av samhälleligt stöd beskrivs därför som låg. Av den anledningen har arbetslösheten hos dessa organisationers företrädare således tolkats som ett större problem än avsaknaden av arbete.

Tidigare studier om människors inställning till samhälleligt stöd visar att föreställningar om arbetslösa generellt har ett starkt samband med den grad av samhälleligt stöd vi anser dem vara i behov av. Här betraktas exempelvis äldre och funktionshindrade arbetslösa som mer förtjänta än arbetslösa i stort. Det har samband med att det är sociala risker vi alla kan identifiera oss med, men också med att det är grupper som inte förväntas (kunna) bidra i samma utsträckning som starka, friska personer i arbetsför ålder (van Oorschot 2006). De människor som är medlemmar och deltagare i de här organisationerna skulle kunna beskrivas i termer av "förtjänta" arbetslösa. Förtjänt skulle då i detta sammanhang handla om att de inte råår för sina svårigheter, att de har ett stort behov av samhälleligt stöd och att de har "rätt" attityd, vilket innebär att de är oss sympatiska, de är tacksamma för den hjälp och den förståelse de får. Vidare skulle förtjäntheten handla om att deltagarna är konforma med våra normer genom att göra sitt bästa för att komma in på arbetsmarknaden och passa in i samhället. Sett ur detta perspektiv uppfyller de flera kriterier för att kunna betraktas som förtjänta av samhällets hjälp och stöd (ibid).

Konstruktionen av denna föreställning om arbetslöshet kan således också beskrivas i termer av dikotomisering i förtjänt och oförtjänt i relation till samhälleligt stöd. Denna tudelning handlar ofta om att legitimera nedskärningar i välfärdspolicier hos allmänheten för att få potentiella röstares stöd (Cox 1998, Schmidt 2002, 2008), och understryker betydelsen av att arbete inte är tillräckligt som motprestation, utan att individen även bör göra sig förtjänt av samhällets stöd genom sitt beteende, sina handlingar och sina egenskaper (se Andersson 2003).

Jag vill dock betona att den empatiska hållning de civilsamhälleliga organisationernas företrädare har gentemot medlemmarna och deltagarna inte nödvändigtvis har samband med att de ser dem i termer som förtjänta. Det är rimligt att anta att dagliga möten med medlemmars berättelser om svårigheter med exempelvis sin ekonomi eller i kontakten med myndigheter, och om nedsatt psykiskt välbefinnande och självkänsla, ger insikter som bidrar till ett helhetsperspektiv på vad det kan innebära att befinna sig i en dylik situation av arbetslöshet och utsatthet.

Organisationerna verkar förstås inte i ett vakuum. De är verksamma i ett samhälle där arbetets betydelse i sekler haft en oerhört central ställning. Svensk arbetsmarknadspolitik generellt och aktiveringspolitiken i synnerhet bygger på tanken om att arbete har en avgörande roll för människors sociala integrering (se till exempel Esping-Andersen 1990, van Berkel & Møller 2002). Denna tanke genomsyrar såväl intervjuerna med organisationernas företrädare som med arbetslösa själva. När det gäller de civilsamhälleliga organisationerna yttrar sig detta framförallt i deras strävan efter att ge dem anställning eller praktik i den egna organisationen, eller att stödja sina medlemmar i jobbsökande.

Inom organisationerna försöker man i möjligaste mån se till att dessa aktiviteter sker på medlemmarnas egna villkor och utifrån varje enskild individs speciella förutsättningar, kompetenser och förmågor. Detta är en form av individualisering som syftar till att anpassa åtgärder efter individuella förutsättningar, men som i många fall, exempelvis hos vissa myndigheter, tycks ta formen av styrningsverktyg. Exempelvis har individualisering använts under lång tid inom socialtjänsten som ett sätt att kontrollera och disciplinera arbetslösa genom sin betoning på motprestation (Ulmestig 2013).

Individualisering är något som förekommer även i intervjuerna med arbetslösa (publikation III och IV), men som då kan tolkas utifrån en annan förståelse av begreppet: individens ansvar för sin egen försörjning. Denna tyngdpunkt genomsyrar de arbetslösas berättelser, men blir framförallt tydlig i berättelser om möten med andra människor. Konstruktionen av och förhandlingen om föreställningar om samhälleliga normer och ideal sker i den sociala interaktionen (Berger & Luckmann 1967, Winter Jørgensen & Phillips 2000). På motsvarande sätt definieras problem utifrån avvikelsernas karaktär samt i den avvikandes beteende och hennes sociala roll (Goffman 1971a, 1971b, Andersson 2003, Peralta Prieto 2006). När det gäller arbetslöshet handlar avvikelsen om att inte leva upp till de samhällsnormer och ideal som gäller självförsörjande, men kan också gälla samhälleliga normer som familjebildning, eller semesterresor som följer social klass.

Även om fördelar med att inte behöva gå till ett arbete varje dag upplevs återkommer önskan om att få ett jobb genomgående i intervjuerna. Att ha ett arbete handlar då inte bara om att förbättra sin aktuella ekonomiska situation, utan i lika hög grad om att kunna leva på samma sätt som andra i bekantskapskretsen gör eller att kunna vistas i sociala sammanhang utan att uppleva skam för sin arbetslöshet. De skamgörande upplevelserna sker i möten med andra människor, såväl i möten med myndigheter som med vänner, bekanta och den egna familjen. Dessa möten präglas ofta av vad som upplevs som skuldbeläggande för situationen, det vill säga att individen hålls ansvarig för sin arbetslöshet.

Det förekommer också i intervjuerna att de arbetslösa inte har uppfattat signaler om att andra ringaktar eller skuldbelägger dem för deras arbetslöshet, utan att skuldbeläggandet kommer från dem själva. Studier (till exempel Breakwell 1986) har visat att arbetslösa inte ses ner på så mycket som de tror. En tolkning är att arbetslösa överskattar omfånget av den negativa bild andra har av arbetslöshet. Samtidigt är föreställningar om arbetslöshet som något som framförallt har att göra med individen själv, och som hon kan påverka, utbredda i samhället (Gallie 1994, Andersson 2003, Van Oorschot 2006). Det är därför rimligt att anta att dessa förståelser inte bara internaliserats av människor som är i arbete, utan också av människor som förlorat eller aldrig haft ett arbete. Sett ur detta perspektiv skulle internaliseringen också kunna förklara varför en ihållande arbetslöshet bland unga vuxna inte tycks leda till normalisering och acceptans, och därigenom befriar arbetslösa från att uppleva skuld och skam för sin arbetslöshet.

De samhälleliga förväntningarna om ansvarstagande för sin egen försörjning tycks påverka arbetslösa människor i hög grad om än på olika sätt. Som publikation III och IV visar påverkar inte bara den ekonomiska situationen, utan också föreställningar om arbetslöshet och de förväntningar och det ansvar som medföljer dessa diskurser. Här handlar det alltså inte bara om vad andra säger om arbetslöshet, det vill säga de förståelser arbetslösa möts av i social interaktion med andra, utan också att dessa tolkningar internaliserats, vilket gör att många arbetslösa skuldbelägger sig själva. Detta är en insikt som nyanserar tidigare forskning om varför många arbetslösas psykiska välbefinnande är lägre, men också om arbetslösas förhållningssätt gentemot det arbetsmarknadspolitiska systemet och politik i stort.

Avslutningsvis vill jag rikta uppmärksamheten mot begreppet individualisering. Konceptet, som förekommit upprepade gånger i kappans olika delar, rymmer, trots en likartad utgångspunkt, ett flertal olika tyngdpunkter. Dessa spänner över tyngdpunkter såsom människors identitet och individualiserade livsvillkor som objektiv livssituation (till exempel Beck 2000), i relation till policies i form av exempelvis arbetsmarknads- och socialpolitiska åtgärder skraddarsydda för individen (Lødemel & Trickey 2001, Ulmestig 2013) och i termer av styrning (till exempel Rose 1999a, 1999b, Johansson 2007a). Som jag ser det är dess mångtydighet såväl en styrka som en svaghet. Den inklusiva framtoning och vaghet som tillåter ett brett spektrum av tolknings- och användningsmöjligheter gör individualisering till ett tilltalande koncept i vitt skilda sammanhang. Samtidigt riskerar begreppet härigenom att överanvändas, bli svärfångat och lätt att missförstå (Beck 2000).

Jag vill därför framhålla ett begrepp som sammanfattar ovanstående diskussion, och som jag introducerat i publikation IV: diskursen om det individualiserade ansvaret. Begreppets användbarhet, menar jag, består i att det inkluderar hela det spektrum av innebörder och konnotationer individualiseringskonceptet kan rymma, men understryker deras gemensamma utgångspunkt i form av ansvar. Begreppet individualisering av ansvar kan sägas innefatta såväl ett tillstånd som en process, och beskriver en generell trend som ingår i samhällsandan idag, och som kännetecknas av en förskjutning av ansvar från kollektiv till individ. Förskjutningen av ansvar kan sägas grunda sig i en rörelse från välfärdsstatens sociala logik mot en logik som präglas av marknadstänkande, där människor ses som sociala konsumenter som tar ansvar för sitt eget liv genom aktiva val (Rose 1996). Denna ansvarsförskjutning i form av individualisering av ansvar genomsyrar i stort sett samtliga samhällets områden, men också dess sociala relationer (Giddens 2003). Exempel på detta är, utöver arbetsmarknads- och socialpolitik (till exempel Johansson 2001, Ulmestig 2013), straffrättsliga policier (Demker & Duus-Otterström 2009) och krishantering (Hobbins, *kommande*).

En betydelsefull aspekt i relation till arbetslöshet är att individualisering, oavsett konnotation, innefattar förväntningar, såväl hos de arbetslösa själva som hos andra, att arbetslösa kan lösa problemet själva. Den enskilde ges således inte bara möjligheten att välja, utan är skyldig att välja (Rose 1999b). Detta är särskilt problematiskt när det gäller svagare grupper på arbetsmarknaden, eftersom även de mer sårbara grupperna i samhället utgår ifrån en föreställning om den självstyrande, självkontrollerande individen (Rose 1996).

Frågan är aktuell av flera anledningar. Som redogjorts för i den teoretiska bakgrunden, och som visats empiriskt i avhandlingens delstudier, är distinktionen mellan förtjänta och oförtjänta fattiga fortfarande central i den logik som ligger bakom dagens välfärdssystem, där många typer av ersättningar är sammanlänkade med förmågan och den uppvisade viljan att arbeta. Under senare år förefaller tyngdpunkten på arbetsmoralens betydelse ökat i det svenska välfärdssystemet, vilket riskerar att exkludera och marginalisera dem som inte kan leva upp till detta ideal ännu mer (Trägårdh & Svedberg 2012). Samtidigt har nedskärningarna i arbetslöshets- och sjukförsäkringarna beskrivits som den största anledningen till ökningen i behovet av försörjningsstöd. Detta är en form av statligt stöd som, om de närbesläktade socialförsäkringssystemen reformerades på motsvarande sätt, vore möjlig att undvika för mellan 60 procent och 80 procent av socialbidragstagarna (Salonen 2013, Lorentzen et al 2014).

Förståelsen av fattigdom och en ansträngd ekonomisk situation tycks således ha från att i huvudsak betraktas som ett strukturellt problem till att

främst relateras till workfare, anställningsbarhet och individuella tillkortakommanden (Angelin, Johansson & Koch 2014). Det yttrar sig bland annat i socialförsäkringssystemet, dess villkor för tillgång till ersättning samt dess sanktioner. Sanktioner drabbar ofta redan svagare grupper för något de endast delvis kan rå för (Cantillon & van Lancker 2013). När skamgörandet av arbetslösa institutionaliserats och förankrats i lagstiftning och människors attityder blir dess effekt mer påtaglig. Detta riskerar att få till följd att arbetslösa drar sig undan omgivningen (Starrin, Rantakeisu & Hagqvist 1996), och att unga arbetslösa vänder sig ifrån den arbetsmarknad som inte vill ha dem (Ungdomsstyrelsen 2010), samt från den offentliga sfären genom att de tenderar att vara mindre politiskt delaktiga eller vänder sig till extrema grupper och partier (se publikation III). Slutligen är frågan om det individualiserade ansvaret aktuell inte minst med tanke på de många nyanlända människor som riskerar att drabbas av dubbelt utanförskap orsakat av synen på arbetslöshet å ena sidan och med tanke på invandrares generellt svaga ställning på arbetsmarknaden å den andra.

Avhandlingens övergripande bidrag är en fördjupad kunskap om synen på arbetslöshet i det svenska samhället genom att synliggöra den i skilda sammanhang. Dessa innefattar såväl rättslig reglering av arbetslöshet som civilsamhälleliga organisationers verksamhet med arbetslösa, samt intervjuer med arbetslösa själva. Avhandlingen visar att den dominerande föreställningen om arbetslöshet är individualiserad i betydelsen att individuella egenskaper och beteenden betraktas som en del av problemet och att individens ansvar och skyldigheter betonas. Avhandlingen visar också att denna förståelse kontinuerligt varit väl förankrad i det svenska samhället, såväl i svensk arbetsmarknads- och socialpolitik som i enskilda människors förståelser, även om dess tyngdpunkter varierat. Den bakomliggande logiken kan sammanfattas i diskursen om det individualiserade ansvaret. Begreppet synliggör en generell samhällsdiskurs och framhåller betydelsen av individens ansvar i förhållande till sociala problem som arbetslöshet. Avhandlingen bidrar vidare med att utveckla och nyansera tidigare forskning om faktorer som kan påverka arbetslösas sociala identitet, men också deras beteenden, såväl i sociala sammanhang som i kontakter med myndigheter, men också när det gäller förhållandet till politik och politisk delaktighet.

Dessa förhållanden väcker frågor som ligger utanför denna avhandlingens ram men som är intressanta för framtida forskning. Ett område gäller den sociala tilliten, något som ofta beskrivs som en förutsättning för demokrati. Graden av förtroende för medmänniskor har samband med hur människor förhåller sig till samhälleliga institutioner. Det gör att tillit är grundläggande för ett fungerande samhälle (Grosse 2012, Putnam 2000). Generellt kan sägas att hög social tillit har samband med fungerande demokrati, ekonomisk utveckling, relativt hög social sammanhållning och låg

grad av korruption. En studie av den mellanmännsliga tilliten i europeiska länder och de offentliga finanserna illustrerade detta samband: i de europeiska länder med god ordning på de offentliga finanserna visade sig den sociala tilliten vara ungefär dubbelt så hög som i de länder där de offentliga finanserna kännetecknades av ett stort underskott. En tolkning var att ländernas ekonomiska kriser hade samband med att många undvek att betala skatt på grund av misstro gentemot medmänniskor och statliga institutioner (Rothstein 2010). Frågan blir då hur den sociala tilliten påverkas om allt fler blir eller fortsätter att vara arbetslösa och därigenom känner sig mindre delaktiga i samhället, samt vilka konsekvenser det skulle kunna få.

Ett annat område som lämpar sig för fördjupat vetenskapligt intresse rör synen på medborgarskap. Synen på medborgarskap har förändrats parallellt med de samhällsförändringar som lett till aktivering: medborgarskap är inte längre bara en rättighet utan också något man gör sig förtjänt av. Uppdelningen mellan värdiga och ovärdiga, eller förtjänta och oförtjänta, fattiga/arbetslösa kan sägas därigenom sägas legitimeras medborgarskapet; genom dikotomiseringen och hierarkiseringen av arbetslösa som förtjänta eller oförtjänta av samhälleligt stöd blir föreställningen om förtjänthet en central princip som berättigandet till medborgarskap vilar på (Serrano Pascual 2007a). Samtidigt kännetecknas synen på medborgarskap i den aktiverande välfärdsstaten av aktivitet och självförsörjande. Detta förutsätter såväl vilja som förmåga att tillvarata och utöva medborgerliga rättigheter (se Mouffe 2008). Här behövs empiriskt välunderbyggda resonemang kring hur människor som väljer att inte vara delaktiga, liksom människor som har en nedsatt förmåga till delaktighet, ska betraktas i egenskap av samhällsmedborgare.

9. Summary

In Swedish society, parallel tendencies can be discerned with regard to how unemployment is viewed. On the one hand, the approach to social problems, e.g. unemployment, and to how these should be dealt with in the form of distributing responsibility between various actors in society, has increasingly been shifting towards emphasizing the individual's responsibilities and liabilities, but also her/his personal attributes and abilities. Simultaneously, there is also a tendency among attitudes to unemployment that is pointing in the opposite direction, i.e. normalisation. Among other things, unemployment has been relatively high in most European countries since the start of the 1990s, in particular among young adults. When large groups, especially young adults, are unemployed for longer periods that span several decades, this may be understood as the normal state of affairs.

The conceptions and values shared by many in a society often become social norms that are so self-evident that they are no longer visible, and thus neither are they called into question. The two mindsets, the individualisation tendency and the normalisation tendency, have separate points of departure and may entail different consequences as regards the formulation of unemployment policies, but also as regards the self-image, self-confidence and wellbeing of the unemployed. This can also affect their thoughts and patterns of behaviour when it comes to working life or political involvement. This raises the question of which conceptions of unemployment exist in Swedish society today. The aim of the thesis is, thus, to make visible and to problematize understandings of unemployment in Sweden today. The questions guiding my work have been: Which conceptions of unemployment are emerging in society? How are these being dealt with by the unemployed?

The empirical findings of this thesis are constituted by four publications which, in various ways, are connected with the overarching aim of the thesis. The first publication investigates which view of young unemployed adults is reflected in unemployment policies in Sweden and Germany and reconstructs how the activation concept is interpreted. The study shows that, in the legal regulation of the unemployed, there emerges an individualised view of unemployed young adults in both countries. The conception of how unemployment should be dealt with is, in both countries, via the conditionalizing of social entitlements and pastoral power. Regarding the purpose of unemployment policy, and in particular the activation concept, this appears to differ considerably between the two countries. The Swedish interpretation of the activation principle targets all

young unemployed and has a clear focus on job-seeking activities and employment. The activities aiming at increasing the unemployed's qualifications have entrepreneurial traits and supports, among other things, the ability of self-marketisation and self-employment. The Swedish image of the ideal worker is thus similar to the supranational discourse's ideal of flexible, well-educated individuals who can market themselves. The German activation principle mainly focuses on unemployed people "in need of support", and is aimed at trainee programmes. Here, the ideal worker is, thus, a highly specialised one with a low general level of education for a profession she/he is expected to stick to throughout her/his professional life.

The study indicates that decision-makers are prepared to adapt their own, national conceptions of citizenship to the supranational view of citizenship, i.e. the emerging ideal of active citizenship and, correspondingly, which behaviours are deviant and undesired. At the same time, their own historically-rooted conceptions of society's ideal social order are preserved and maintained. These findings point to the importance of the historically-rooted cultural ideals characterizing welfare and social policy.

In the second publication, the strategies and goals that civil society organisations use when working with the unemployed are studied. Interviews with representatives of four European countries, Sweden, Germany, Italy and Poland, show that the similarities between activities in several of the countries are greater than the differences, both with regard to their overarching goals and with regard to their strategies for achieving the goal. The overarching goal specified in the interviews is social integration. For the representatives of these organisations, this entails involvement in society via work. Work thus appears to have a similarly prominent position in different types of welfare regimes. At the same time, during the interviews with the organisational representatives, a picture emerges whereby unemployment is seen as a predominantly structural problem, with a society and a labour market lacking space for everyone.

The publication renders visible a set of problems surrounding groups that are vulnerable and exposed vis-à-vis society in general, and the labour market in particular, by showing that none of the welfare regimes included in the selection provides sufficient and adequate support for these groups. The findings indicate that unemployment being regarded as an individual problem is widespread on the political level in the studied European countries. It also shows that sympathy with the unemployed and other weaker groups is prevalent in people and organisations working and interacting with the unemployed and their situation.

One consequence of unemployment noted in scholarly writings is reduced political participation. The third publication thus investigates the patterns forming the basis of the political involvement of young long-term unemployed adults in Germany and Sweden. It clearly emerges during the interviews that unemployment is not an objective reality leading to identical life situations, experiences, or reactions. At the same time, there are some common denominators that are directly linked to unemployment. The unemployed are very aware that they are being scrutinized and categorized by government agencies, politicians, and the media, but also by their own families, friends and acquaintances. This indicates that the category of unemployment is socially relevant as it impacts upon interactions with these actors. The study further suggests that informal social networks and contacts have a major effect on political involvement. This can be explained by the motivation that these contacts bring, the conceptions and norms regarding political involvement, which more generally exist in the surroundings of the unemployed, and, finally, the fact that political involvement is a performative act, whereby politics is done and shaped jointly.

The findings indicate that, the greater the social network, and the more dissimilar the social contacts, the greater the opportunities for and a greater likelihood of political involvement. These findings have practical implications for political agendas. More beneficial prerequisites regarding political and social inclusion would seem to be creatable by means of both formal and informal policies moving closer to young people's life worlds, through local democratic structures being augmented with more, and different, opportunities for involvement.

Unemployment being linked to the attitude of the unemployed towards work, or to their personal attributes, is a conception that is well-grounded in society. On an overarching level, the significance of these perceptions has increased during recent decades, indicating a shift of responsibility away from society and the welfare state towards the individual. The fourth publication focuses on how the conception of individualised responsibility is reflected in the stories of unemployed young adults, and shows how unemployed people relate to this conception.

The notion that shortcomings in the individual's behaviours, characteristics or motivation underpin her/his unemployment is something that permeates the respondents' stories. That indicates that this notion is a well-anchored point of departure in people's way of thinking about unemployment. Three overarching ways of relating to this understanding of reality could be discerned. The first attitude is conformity, i.e. that the political ideal has been internalised, and one's own attitudes tally with the discourse. Here, activity in various areas was emphasised, which is an ideal within the

discourse on individualised responsibility, but also self-blame for not matching what is expected within this understanding.

The second attitude is distancing oneself from the discourse. Here, the validity of the logic continues to be confirmed, while simultaneously being called into question via the difficulties that the respondents encounter when trying to live up to the ideal. The third attitude is characterised by resistance to the basic assumptions of the discourse, i.e. that it is the individual's own shortcomings and deficiencies that are the explanatory model for unemployment. Here, the logic is directly called into question through an emphasis on external obstacles to entry to the labour market, i.e. obstacles the individual has no control over, but also her/his own assets such as a high level of education or specialist competence.

Within the framework of Swedish labour market policy, the unemployed are offered a raft of different opportunities for competence-boosting activities in widely differing areas and levels. In order for these opportunities to be made use of, consideration needs to be paid to the individual's strengths and competencies, but also to his/her individual prerequisites and everyday life. This includes knowledge of how the unemployed perceive, deal with, and relate to the logic underlying individualised responsibility. The study contributes towards this understanding.

The overarching contribution of the thesis is deeper knowledge of how unemployment is viewed in Swedish society by making this visible in separate contexts. These contexts include both the legal regulation of unemployment and the activities of civil society organisations concerning the unemployed, as well as interviews with the unemployed themselves. The thesis shows that the dominant conception of unemployment is individualised in the sense that individual characteristics and behaviours are regarded as a part of the problem and that the individual's responsibilities and liabilities are emphasised. This logic, which can be summarized in the discourse on individualised responsibility, has continually been well-grounded in Swedish society, in Swedish labour market and social policy as well as in individual people's understandings, even if its main foci have varied.

Among the representatives of civil society organisations, and among unemployed individuals, a broadly opposite conception of the problem emerges, one which rather sees unemployment as a problem beyond the control of the individual. Among the unemployed, a broader spectrum of attitudes vis-à-vis the discourse can be discerned. These attitudes include conformity to the dominant logic as well as a questioning of and a resistance to the same. Even though the departure point is shared, the separate standpoints show the opportunity to change the discourse. The

thesis also shows that the dominant discourse on individualisation is a shared departure point in the various understandings and attitudes, and that it greatly affects the behaviours of unemployed people, both in social contexts and in their contact with government agencies, but also when it comes to their relationship with policy and political involvement.

Referenser

- Abercrombie N, Hill S, Turner B S (1994) *Dictionary of sociology*. London: Penguin Books.
- Agell J, Lundborg P (1999) Survey evidence on wage rigidity and unemployment: Sweden in the 1990s, *Working paper 1999: 2*. Uppsala: IFAU.
- Ahrne G (1994) *Social organizations. Interaction inside, outside and between organizations*. London: Sage.
- Allvin M, Aronsson G, Hagström T, Johansson G, Lundberg U (2011) *Work without boundaries. Psychological perspectives on the new working life*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Ambjörnsson Ronny (2001) *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880- 1930*. 4:e uppl. Stockholm: Carlsson.
- Andersson M (2003) *Arbetslöshet och arbetsfrihet: moral, makt och motstånd*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Andersson G, Swärd H (2008) Etiska reflektioner, i Meeuwisse A, Swärd H, Eliasson-Lappalainen R, Jacobsson K (red) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur, 235-249.
- Angelin A, Johansson H, Koch M (2014) Patterns of institutional change in minimum income protection in Sweden and Germany, *Journal of International and Comparative Social Policy*, 30(2): 165-179.
- Angelin A (2009) *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Arvidson Markus (2007) *Den fabricerande människan. Om bedrägeri som vardaglig interaktionsform*. Doktorsavhandling. Karlstad: Karlstad University Press.
- Arts W, Gelissen J (2002) Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report, *Journal of European Social Policy*, 12 (2): 137-158.
- Bacchi C L (2009) *Analysing policy: What's the problem represented to be?*, French Forest, N S W: Pearson.
- Barbier J-C, Ludwig-Mayerhofer W (2004) The Many Worlds of Activation, Introduction to the special issue, *European Societies* 6(4): 423-436.
- Bay A-H, Blekesaune M (2002) Youth, unemployment and political marginalisation. *International Journal of Social Welfare*, 11(2): 132-139.
- Beck U (2000) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson M, Berglund T (2012) Den stora omvandlingen – svensk arbetsmarknadspolitik under tre decennier, *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, 18(3): 21-33.
- Berger P, Luckmann T (1967) *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
- Bonoli G (1997) Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach, *Journal of Social Policy*, 26(3): 351-72.

- Boréus K (1994) *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Doktorsavhandling. Stockholm: Univ.
- Brady H E, Verba S, Schlozman K L (1995) Beyond SES: A Resource Model of Political Participation, *The American Political Science Review*, 89(2): 271–294.
- Breakwell G M (1986) Political and Attributional Responses of the Young Short-term Unemployed, *Political Psychology*, 7(3): 575–586.
- Burr V (1995) *An introduction to social constructionism*. London: Sage.
- Bryman A (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2:a uppl. Malmö: Liber.
- Calmfors L, Forslund A, Hemström M (2002) Does active labour market policy work? Lessons from the Swedish experiences, *Swedish Economic Policy Review*, 85: 61-124.
- Cantillon B, van Lancker W (2013) Three shortcomings of the social investment perspective, *Social Policy and Society*, 12(4)55-564.
- Carle J (2003) Welfare Regimes and Political Activity among Young Unemployed People, i Hammer T (red) *Youth Unemployment and Social Exclusion in Europe. A comparative Study*. Bristol: Policy Press.
- Castel M (2011) *Krise der Arbeit. Neue Unsicherheiten und die Zukunft des Individuums*. Hamburg: Hamburger Edition.
- CEC (2006) Joint Employment Report 2005/2006. More and better jobs: Delivering the priorities of the European Employment Strategy, Brussels.
- Chamberlayne P, Cooper A, Freeman R, Rustin M (red) (1999) *Welfare and Culture in Europe: Towards a New Paradigm in Social Policy*, London: Jessica Kingsley Publishers.
- Cox R H (1998) The consequences of welfare reform. How conceptions of social rights are changing, *Journal of Social Policy*, 27(1): 1-16.
- Crespo E, Serrano Pascual A (2004) The EU's concept of activation for young people: towards a new social contract?, i Serrano Pascual A (red) *Are Activation Policies Converging in Europe? The European Employment Strategy for Young People*. ETUI, Brussels, 13-45.
- Crespo E, Serrano Pascual A (2007) Political production of individualized subjects in the paradoxical discourse of the EU institutions, i Van Berkel R, Valkenburg B (red) *Making it Personal. Individualising activation services in the EU*. Bristol: The Policy Press, 107–126.
- Daguerre A (2004) Importing Workfare: Policy Transfer of Social and Labour Market Policies from the USA to Britain under New Labour, *Social Policy and Administration*, 38(1): 41-56.
- Dahl E (2014) *Om miljöproblemen hänger på mig. Individer förhandlar sitt ansvar för miljön*. Doktorsavhandling. Göteborg: Makadam förlag.
- Danermark B, Ekström M, Jakobsen L, Karlsson J C (2003) *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Davies B, Harré R (1990) Positioning: The discursive production of selves, *Journal for the theory of social behaviour*, 20(1): 43-63.
- Dean H (2007) The ethics of welfare-to-work, *Policy & Politics* 35(4): 573-589.
- Dean M (1995) Governing the unemployed self in an active society, *Economy and Society*, 24(4): 559-583.

- Dean M (1998) Administering asceticism: reworking the ethical life of the unemployed citizen, i Dean M, Hindess B (red) *Governing Australia. Studies in Contemporary Rationalities of Government*. Cambridge University Press, Cambridge, MA, 87-107.
- Demker M, Duus-Otterström G (2009) Realigning criminal policy. Offender and victim in the Swedish party system over time, *International Review of Sociology*, 19(2): 273-296.
- Dingeldey I (2007) Between workfare and enablement – the different paths to transformation of the welfare state: a comparative analysis of activating labour market policies, *European Journal of Political Research*, 46(6): 823-851.
- Eardley T, Matheson G (2000) Australian Attitudes to Unemployment and Unemployed People, *Australian Journal of Social Issues*, 35(3): 181-202.
- Erikson R, Nordström Skans O, Sjögren A, Åslund O (2007) *Ungdomars och invandrades inträde på arbetsmarknaden 1985-2003. Rapport 2007:18*. Uppsala: IFAU.
- Eriksson S (2002) *The Persistence of Unemployment – Does Competition between Employed and Unemployed Job Applicants Matter?* Doktorsavhandling. Uppsala: Nationalekonomiska institutionen, Uppsala Universitet.
- Esping-Andersen G (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press.
- Esping-Andersen G (1999) Social Risks and Welfare States, i Esping-Andersen G (red) *Social Foundations of Postindustrial economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Europeiska Kommissionen (2015) *Active inclusion*. Hämtat 2015-11-23 från <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1059&langId=en>.
- Fahlgren S, Sawyer L (2011) The power of positioning: On the normalization of gender, race/ethnicity, nation and class positions in a Swedish social work textbook, *Gender and education* 23(5): 535-548.
- Fahlgren S, Sjöstedt Landén A (2014) När genusforskningen blir ett hot mot jämställdheten. En diskursanalys av en debattartikel, *Tidskrift för genusvetenskap* 35(1): 9-26.
- Fairclough N (2001) The discourse of new labour: critical discourse analysis, i Wetherell M, Taylor S, Yates S J (red) *Discourse as data. A guide for analysis*. Sage: London, 229–266.
- Fairclough N (2000) *New Labour, New Language?* London: Routledge.
- Fejes A (2010) Discourses on employability: constituting the responsible citizen', *Studies in Continuing Education*, 32(2): 89-102.
- Ferrera M (2008) The European Welfare State: Golden Achievements, Silver Prospects, *West European Politics*, 31(1-2): 82-107.
- Ferrera M (1996) The Southern Model of welfare in social Europe, *Journal of European Social Policy*, 6: 17–37.
- Fitzpatrick T (2001) *Welfare Theory: An Introduction*. Houndmills: Palgrave.
- Flora P, Alber J, Kohl J (1977) Zur Entwicklung der westeuropäischen Wohlfahrtsstaaten, *Politische Vierteljahresschrift* 18(4): 702-772.
- Fogde M (2009) *The work of job seeking: studies on career advice for white-collar workers*. Doktorsavhandling. Örebro: Örebro University Press.

- Freeman R, Chamberlayne P, Cooper A, Rustin M (1999) Conclusions: a new culture of welfare, i Freeman R, Chamberlayne P, Cooper A, Rustin M (red) *Welfare and Culture in Europe: Towards a New Paradigm in Social Policy*. Jessica Kingsley Publishers, London, 275-281.
- Freeman R, Rustin M (1999) Introduction: welfare, culture and Europe, i: Chamberlayne P, Cooper A, Freeman R, Rustin M (red) *Welfare and Culture in Europe: Towards a New Paradigm in Social Policy*, Jessica Kingsley Publishers, London, 9-22.
- Friedberg T, Ploug N (2000) Public Attitudes to Unemployment in Different European Welfare Regimes, i Gallie D, Paugam S (red) *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 334-348.
- Fryer D (1986) Employment Deprivation and Personal Agency during Unemployment-A critical discussion of Jahoda's explanation of the psychological effects of unemployment, *Social Behaviour*, 1: 3-23.
- Furlong A, Cartmel F (2007) *Young people and social change. Individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Furlong A (red) (2009) *Handbook of Youth and Young Adulthood. New perspectives and agendas*. London: Routledge.
- Furnham A (1982) The protestant work ethic and attitudes towards unemployment, *Journal of occupational psychology* 55: 277-285.
- Furnham A (1994) The psychosocial consequences of youth unemployment, i Petersen A C, Mortimer J T (red) *Youth unemployment and society*. Cambridge: University Press.
- Furåker B, Blomsterberg M (2002) Attitudes towards the unemployed. An analysis of Swedish survey data, *International Journal of Social Welfare*, 12: 193-203.
- Gallie D (1994) Are the unemployed an under-class? Some evidence from the social change and economical life initiative, *Sociology*, 28(2): 737-757.
- Gallie D, Paugam S (2000) The experience of unemployment in Europe: the debate, i Gallie D, Paugam S (red) *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1-22.
- Garsten C, Jacobsson K (2013) Sorting people in and out: The plasticity of the categories of employability, work capacity and disability as technologies of government, *Theory and politics in organization*, 13(4): 825-850.
- Garsten C, Jacobsson K (2004) Learning to be employable: An introduction, i Garsten, C, Jacobsson K (red) *Learning to be Employable. New Agendas on Work, Responsibility and Learning in a Globalizing World*. Basingstoke, Houndmills: Palgrave Macmillan, 1-22.
- Geremek (1991) *Den europeiska fattigdomens betydelse*. Stockholm: Ordfronts förlag.
- Giddens A (2004) There is a law of Labour back benches: if they do it in Sweden, it must be all right", *New Statesman*, September 6. Hämtat 2014-12-22 från <http://www.newstatesman.com/node/148773>.
- Giddens A (2003) *Sociologi*, 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Giddens A (1976) *New rules of sociological method*. London: Hutchinson.

- Gillberg G (2010) *Individualiseringens villkor. Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Giugni M, Lorenzini J (2013) Employment status and political participation: Does exclusion influence the protest behavior of the young unemployed?, i Andreosso-O'Callaghan B, Royall F (red) *Economic and Political Change in Asia and Europe: Social Movement Analyses*, New York: Springer.
- Glaser B G, Strauss A L (1967) *The discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Goffman E (1988) *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Goffman E (1971a) *Relations in Public. Microstudies of the Public Order*, New York: Harper.
- Goffman E (1971b) *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*, 3:e uppl. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Gough I (1979) *Välfärdsstatens politiska ekonomi*. Lund: Arkiv förlag.
- Grosse J (2012) *Kommer tid kommer tillit? Unga vuxnas och medelålders erfarenheter*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hacking I (2000) *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
- Hall P (1993) Policy Paradigms, social learning and the state, *Comparative politics* 25(3): 275-296.
- Hammarström A (1996) *Arbetslöshet och ohälsa – om ungdomars livsvillkor*. Lund: Studentlitteratur.
- Hammer T (red) (2003) *Youth Unemployment and Social Exclusion in Europe. A Comparative Study*. Bristol: Policy Press.
- Hedblom A (2004) *Aktiveringens janusansikte*. Doktorsavhandling. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Hemerijk A (2012) Two or three waves of welfare state transformation?, i Morel N, Palier B, Palme J (red) *Towards a social investment welfare state? Ideas, Policies and Challenges*. Bristol: Policy Press, 33-60.
- Hobbins J (kommande) Between autonomy and paternalism: Crisis managers' views on citizens' responsibilities in crises and contingencies, manus under granskning.
- Hobbins J, Grimmer B (2011) Unemployment, stigma and self-esteem. Konferensbidrag presenterat på 6th ECPR General Conference, University of Iceland, Reykjavik, 24-27 augusti.
- Holmqvist M (2009) Medicalization of unemployment: individualizing social issues as personal problems in the Swedish welfare state, *Work, Employment and Society*, 23(3): 405-421.
- Howarth D (2007) *Diskurs*. Liber AB: Malmö.
- Jacobsson K, Seing I (2013) En möjliggörande arbetsmarknadspolitik? Arbetsförmedlingens utredning och klassificering av klienters arbetsförmåga, anställbarhet och funktionshinder, *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, 19(1): 9-24.
- Jaeger M (2006) What Makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Self-interest or Political Ideology? A Longitudinal Approach, *Acta Sociologica*, 49: 321-338.

- Jahoda M, Lazarsfeld P F, Zeisel H (1933/1980) *Die Arbeitslosen von Marienthal. Ein soziographischer Versuch*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Jahoda M (1982) *Employment and Unemployment – A Social-Psychological Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Johannessen A, Tufte P A (2003) *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Stockholm: Liber.
- Johansson H (2001) *I det sociala medborgarskapets skugga. Rätten till socialbidrag under 1980- och 1990-talen*. Doktorsavhandling. Lund: Arkiv förlag.
- Johansson H (2007a) Placing the individual 'at the forefront': Beck and individual approaches in activation, i van Berkel R, Valkenburg B (red) *Making it personal. Individualising activation services in the EU*, Bristol: Policy press, 67-85.
- Johansson H, Møller I H (2009) Vad menar vi med aktivering?, i Johansson H, Møller I H (red) *Aktivering – Arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring*, 9–30. Malmö: Liber.
- Johansson J (2007b) *Learning To Be (come) A Good European – A Critical Analysis of the Official European Union Discourse on European Identity and Higher Education*. Doktorsavhandling. Linköping: Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling, Linköpings universitet.
- Jørgensen H, Kongshøj Madsen P (2007) Flexicurity and Beyond - Reflections on the Nature and Future of a Political Celebrity, i Jørgensen H, Kongshøj Madsen P (red) *Flexicurity and beyond. Finding a new agenda for the European Social Model*. Copenhagen: Djöf Publishing, 7-34.
- Junestav M (2009) Språkbruk och institutionell förändring, *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, 15(4): 9-27.
- Junestav M (2004) *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala Studies in Economic History.
- Kaufmann F X (2000) Towards a new theory of the welfare state, *European Review – An Interdisciplinary Journal of the Academia Europea*, 8(3): 291-31.
- Keune M, Jepsen M (2007) Not balanced and hardly new: the European Commission's quest for flexicurity, i Jørgensen H, Kongshøj Madsen P (red) *Flexicurity and beyond. Finding a new agenda for the European Social Model*. Copenhagen: DJÖF Publishing, 189-211.
- Kieselbach T, Traiser U (2004) Long-term unemployment and the risk of social exclusion among young people in Europe: Recommendations for activation policies, i Serrano Pascual A (red) *Are activation policies converging in Europe – The European employment strategy for young people*. Bryssel: ETUI, 415-450.
- Kitchener M, Kirkpatrick I, Whipp R (2000) Supervising Professional Work under New Public Management: Evidence from an "Invisible Trade", *British Journal of Management*, 11(3): 213-26.
- Kjellberg A (2015) *Vilka "hoppade av" a-kassan eller avstod från att gå med? En studie av a-kassornas medlemsras*. Rapport 2014:2, Lunds universitet: Studies in Social Policy, Industrial Relations, Working Life and Mobility.

- Kronauer M (1998) Social exclusion' and 'underclass' – new concepts for the analysis of poverty, i Andress H J (red) *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Aldershot: Ashgate, 51–75.
- Księżopolski M (2004) Co dalej z polityką społeczną w Polsce? Od socjalistycznych gwarancji do paternalistyczno-rynkowej hybrydy, i Rymsza M (red) *Reformy społeczne. Bilans dekady*, Warszawa: Institute of Public Affairs.
- Kvale S, Brinkmann S (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lahusen C (2009) The Hidden Hand of the European Union and the Silent Europeanization of Public Debates on Unemployment: The Case of the European Employment Strategy, i Giugni M (red) *The Politics of Unemployment in Europe. Policy Responses and Collective Action*, Aldershot: Ashgate, 151-171.
- Lantz A (2007) *Intervjumetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Leibfried S (1992) Towards a European welfare state? On Integrating Poverty Regimes into the European Community, i Ferge Z, Kolberg J E (red) *Social Policy in a Changing Europe*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Lelieveldt H, Astudillo J & Stevenson L (2007) The Spectrum of associational activities: from self-help to lobbying, i Maloney W & Rossteutcher S (red) *Social Capital and Associations in European Democracies*, London: Routledge, 81-95.
- Lessenich S (2009) *Die Neuerfindung des Sozialen. Der Sozialstaat im flexiblen Kapitalismus*. Bielefeld: Transkript Verlag.
- Levitas R (1998) *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Linke M (2009) Aktivierung statt passive Leistung. Der Wandel der dänischen Arbeitsmarktpolitik seit 1990, *Schriften des Zentrums für Sozialpolitik*, 17. Frankfurt/Main: Campus.
- Lipsky M (2010) *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lister R (1997) *Citizenship: feminist perspectives*. London: Macmillan.
- Lødemel I, Trickey H (2000) A new contract for social assistance, i Lødemel I, Trickey H (red) *An Offer You Can't Refuse. Workfare in International Perspective*. Bristol: The Policy Press, 1-40.
- Lorentzen T, Angelin A, Dahl E, Kauppinen T, Moisio P, Salonen T (2014) Unemployment and economic security for young adults in Finland, Norway and Sweden: From unemployment protection to poverty relief, *International Journal of Social Welfare* 23: 41–51.
- Marshall T H (1949) *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McFadyen R (1998) Attitudes Toward the Unemployed, *Human Relations*, 51(2): 157-177.
- Mead L M (1986) *Beyond Entitlement – the Social Obligations of Citizenship*. New York: Anchor Press.
- Meeuwisse A (2008) Organizational Innovation in the Swedish Welfare State, *Critical Social Policy*, 28(2): 187-210.

- Meier Jaeger M, Kvist J (2003) Pressures on State Welfare in Post-industrial Societies: Is More or Less Better?, *Social Policy & Administration*, 37(6): 555-572.
- Miles M B, Huberman A M, Saldaña J (2014) *Qualitative Data Analysis: a Methods Sourcebook*, 3:e uppl. Los Angeles: Sage.
- Morel N, Palier B, Palme J (2012) Beyond the welfare state as we knew it?, i Morel N, Palier B, Palme J (red) *Towards a social investment welfare state? Ideas, Policies and Challenges*. Bristol: Policy Press, 1-32.
- Mouffe C (2008) *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft.
- Murray C (1984) *Losing Ground: American Policy 1950-1980*. New York: Basic Books.
- Mäkitalo Å, Hertzberg F (2006) Inledning, i Mäkitalo Å (red) *Att hantera arbetslöshet. Om social kategorisering och identitetsformning I det senmoderna*. Arbetsliv I Omvandling, 16: 1-10.
- Nadai E (2006) Auf Bewährung. Arbeit und Aktivierung in Sozialhilfe und Arbeitslosenversicherung, *Sozialer Sinn*, Heft 1/2006.
- Norberg P (2001) *Finansmarknadens amoralitet och det kalvinska kyrkorummet: en studie i ekonomisk mentalitet och etik*. Doktorsavhandling. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan.
- Nordenmark M (1999) Employment Commitment and Psychological Well-being among Unemployed Men and Women, *Acta Sociologica*, 42(2): 135-146.
- Nordström Skans O (2004) *Har ungdomsarbetslöshet långsiktiga effekter? Rapport 2004:13*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Oschmianski F (2003) Faule Arbeitslose? Zur Debatte über Arbeitsunwillingkeit und Leistungsmissbrauch, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 6-7: 10-16.
- OECD (1994) *Employment Outlook 2004*. Paris: OECD.
- Ostrom E (2005) *Understanding institutional diversity*. Princeton: Princeton University Press.
- Ozga J (2000) *Policy research in educational settings: contested terrain*, Buckingham/Philadelphia: Open University Press.
- Panican A, Ulmestig R (2011) Frälsningen, lagen och sanningen i ett kommunalt aktiveringsprojekt, *Socionomens forskningssupplement*, 30: 44-55.
- Patton M Q (2002) *Qualitative research and evaluation methods*. 3:e uppl. London: Sage.
- Paulsen R (2010) *Arbetsamhället. Hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups.
- Peralta Prieto J (2006) Den sjuka arbetslösheten. svensk arbetslöshet och dess praxis 1978-2004. Doktorsavhandling. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Pfeifer M (2009) Public opinion on state responsibility for minimum income protection: A comparison of 14 European countries, *Acta Sociologica* 52(2): 117-134.
- Polyani K (2001) The Economy as Instituted Process, i Granovetter M, Swedberg R (red) *The Sociology of Economic Life*. Boulder: Westview, 31-50.
- Putnam R D (2000) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

- Rantakeisu U (2009) Klass, kön och platsanvisning. Om ungdomars och arbetsförmedlares möte på arbetsförmedlingen”, Rapport för Institutet för arbetsmarknadsutvärdering (IFAU) 2009:3. Uppsala: IFAU.
- Rantakeisu U (2002) *Arbetslöshetens olika ansikten. Fyra studier om arbetslöshetens sociala och hälsomässiga yttringar*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Rantakeisu U, Starrin B & Hagqvist C (1999) Financial hardship and shame: A tentative model to understand the social and health effects of unemployment, *British Journal of Social Work*, 29: 877-901.
- Rose N (1999a) *Powers of freedom*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rose N (1999b) *Governing the soul. The shaping of the private self*. London: Free Association Books.
- Rose N (1996) The death of the social? Re-figuring the territory of government. *Economy and Society* 25: 337-356.
- Rothstein B (2010) Mellanmänsklig tillit och statsfinansiella kriser, i Holmberg S, Weibull L (red) *Nordiskt ljus: trettiosju kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2009*. Göteborg: SOM-institutet, 77-82.
- Ryen A (2004) Ethical issues, i Seale C, Gobo G, Gubrium J F & Silverman D (red) *Qualitative Research Practice*, London: Sage, 158-174.
- Saenger G H (1945) Social Status and Political Behavior, *American Journal of Sociology*, 51(2): 103-113.
- Sainsbury D (1999) Gender, Policy Regimes and Politics, i Sainsbury D (red) *Gender and Welfare State Regimes*. Oxford: Oxford University Press.
- Salonen T (2013) Det nödvändiga uppbrottet – reformera det ekonomiska biståndet. Stockholm: Arenagruppen.
- Salonen T (2009) Aktivering i socialt arbete. Dåtid och nutid, i Johansson H, Møller I H (red) *Aktivering*, 55-85.
- Salonen T (2001) Sweden: Between Model and Reality, i Alcock P, Craig G (red) *International Social Policy: Welfare Regimes in the Developed World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 130-157.
- Schlozman K L & Verba S (1979) *Injury to Insult: Unemployment, Class, and Political Response*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schmidt V A (2008) Discursive institutionalism: the explanatory power of ideas and discourse, *Annual Review of Political Science*, 11: 303-326.
- Schmidt V A (2002) Does discourse matter in the politics of welfare state adjustment?, *Comparative political studies* 35(2): 168-193.
- Schram S F (2000) In the clinic. The medicalization of welfare, *Social Text*, 62(1): 81-107.
- Seing I (2014) *Activating the Sick-Listed. Policy and Practice of Return to Work in Swedish Sickness Insurance and Working Life*. Doktorsavhandling. Linköping: Linköpings universitet.
- Sennett R (2000) *När karaktären krackelerar: Människan i den nya ekonomin*. Stockholm: Atlas.
- Serrano Pascual A (2007a) Reshaping Welfare States: Activation Regimes in Europe, i Serrano Pascual A, Magnusson L (red) *Reshaping Welfare States and*

- Activation Regimes in Europe*. Work & Society No 54. Brussels: PIE Lang, 11-34.
- Serrano Pascual A (2007b) Activation Regimes in Europe: A Clustering Exercise, i Serrano Pascual A, Magnusson L (red) *Reshaping Welfare States and Activation Regimes in Europe*. Work & Society: No 54. Brussels: PIE Lang, 275-316.
- SFS (2000:628) *Förordning om den arbetsmarknadspolitiska verksamheten*.
- SFS (1997:238) *Lag om arbetslöshetsförsäkring*.
- Siaroff A (1994) Work, Welfare and Gender Equality: a New Typology, i Sainsbury D (red) *Gendering Welfare States*. London: Sage, 82–100.
- Slothuus R (2007) Framing Deservingness to Win Support for Welfare State Retrenchment, *Scandinavian Political Studies*, 30(3): 323-344.
- Smith D E (2001) Texts and the ontology of organizations and institutions, *Studies in Cultures, Organizations and Societies*, 7(2): 159-198.
- SO (2015) *Rapport över kompensationsgrad vecka 35/2014*. Stockholm: Arbetslöshetskassornas Samorganisation.
- Soeffner H-G (2004) Social Scientific Hermeneutics, i Flick U, von Kardoff E, Steinke I (red) *A companion to qualitative research*. Sage: London, 95–100.
- Starrin B, Larsson G, Dahlgren L, Styrborn S (1991) *Från upptäckt till presentation. Om kvalitativ metod och teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Starrin B, Forsberg E, Rantakeisu U (1999) I arbetslöshetens spår – ekonomisk stress, skam och ohälsa, i Härenstam A, Lundberg U, Lindblad E, Starrin B (red) *I vanmaktens spår*. Umeå: Boréa, 21-93.
- Starrin B, Rantakeisu U, Hagqvist C (1996) Om arbetslöshetens ekonomi och skam, *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1–2: 91–115.
- Strauss A (2004) Analysis through microscopic examination, *Sozialer Sinn*, 5(2): 169-176.
- Svallfors S (2011) A Bedrock of Support? Trends in Welfare State Attitudes in Sweden, 1981–2010, *Social Policy & Administration*, 45(7): 806–825.
- Svallfors S (1997) Worlds of Welfare and attitudes to redistribution: a comparison of eight Western countries, *European Sociological Review*, 13(3): 283-304.
- Taylor-Gooby P (2001) Sustaining State Welfare in Hard Times: Who Will Foot the Bill?, *Journal of European Social Policy* 11: 133–47.
- Thorén K (2008) *Activation Policy in Action: A Street-Level Study of Social Assistance in the Swedish Welfare State*. Doktorsavhandling. Chicago: School of Social Service Administration, University of Chicago.
- Trickey H (2000) Steps to compulsion within British labour market policies, i Lødemel I, Trickey H (red) *An Offer You Can't Refuse. Workfare in International Perspective*. Bristol: The Policy Press, 189-210.
- Troyna B (1994) Critical social research and education policy, *British Journal of Educational Studies*, 42(2): 70–84.
- Trägårdh L, Svedberg L (2012) The Iron Law of Rights: Citizenship and Individual Empowerment in Modern Sweden, i Evers A, Guillemard A-M (red) *Social Policy and Citizenship. The Changing Landscape*. Oxford: Oxford University Press.

- Ulmestig R (2013) Individualisering och arbetslösa ungdomar, *Arbetsmarknad och arbetsliv* 19(3): 25-38.
- Ulmestig R (2007) *På gränsen till fattigvård? En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Doktorsavhandling. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Ungdomsstyrelsen (2010) *Unga som är utanför arbetsmarknaden. En socio-ekonomisk diskussion*. Skrifter från Temagruppen Unga i arbetslivet 2010:3. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- van Berkel R, Møller I H (2002) The concept of activation, i Van Berkel R, Møller I H (red) *Active social policies in the EU: inclusion through participation?* Bristol: The Policy Press, 45-71.
- van Berkel R, Møller I H, Williams C (2002) The Concept of Inclusion/Exclusion and the Concept of Work, i van Berkel R, Møller I H (red) *Active Social Policies in the EU. Inclusion through Participation?*, Bristol: The Policy Press, 15-44.
- van Kersbergen K (1995) *Social Capitalism. A Study of Christian Democracy and the Welfare State*. London: Routledge.
- van Oorschot W (2008) Popular deservingness perceptions and conditionality of solidarity in Europe, i van Oorschot W, Opielka M, Pfau-Effinger B (red) *Culture and welfare state: values and social policy in comparative perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, 268-288.
- van Oorschot W (2006) Making the difference in social Europe: Deservingness perceptions among citizens of European welfare states, *Journal of European Social Policy*, 16(1): 23-42.
- van Oorschot W (2002) Individual Motives for Contributing to Welfare Benefits in the Netherlands, *Policy and Politics*, 30(1): 31-46.
- van Oorschot W (2000) Who Should Get What, and Why? On Deservingness Criteria and the Conditionality of Solidarity among the Public, *Policy and Politics*, 28(1): 33-49.
- Verba S & Nie N (1972) *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row.
- Walker J (2009) The inclusion and construction of the worthy citizen through lifelong learning: a focus on the OECD, *Journal of Education Policy*, 24: 335-51.
- Weber M (1910) Antikritisches Schlußwort zum 'Geist des Kapitalismus', i Winckelmann J, (red) *Max Weber. Kritiken und Antikritiken. Die protestantische Ethik*. Vol. II. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, Carl Mohn.
- Willis P (1986) Unemployment: the final inequality, *British Journal of Sociology and Education*, 7(2): 155-169.
- Windschuttle (1980) *Unemployment: a social and political analysis of economic crisis in Australia*. Ringwood, Penguin.
- Winter Jørgensen M & Phillips L (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Samhälle, individ och ansvar

”Men alltså grejen är ju att i dagens samhälle, i min ålder... Det är så många som är arbetslösa så det är så godkänt nu liksom. Folk tänker bara ’jaha är du också arbetslös’... Liksom antingen är dom arbetslösa själva, eller så har dom i alla fall en kompis eller tre som också är arbetslösa.”

Den bild som framkommer i intervjun med Fredrik skiljer sig betydligt från den bild som ofta återspeglas i medier och politiska debatter, där individens egna ansvar och skyldigheter för att befinna sig i arbetslöshet betonas i allt högre grad. Dessa skilda utgångspunkter kan få olika följder ifråga om exempelvis förväntningar på arbetslösa, arbetslösa människors självbild eller arbetslöshetspolitik. Denna avhandling ger en ökad kunskap om vilka föreställningar om arbetslöshet som finns i det svenska samhället idag. Genom analyser av rättslig reglering, civilsamhälleliga organisationers verksamheter samt intervjuer med arbetslösa människor söker denna avhandling att synliggöra och problematisera förståelser av arbetslöshet samt hur dessa förståelser hanteras av arbetslösa.

ISBN 978-91-7063-691-2

ISSN 1403-8099

DOKTORSAVHANDLING | Karlstad University Studies | 2016:12